

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юрїївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антонїна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 15 від 29.12.2022 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 316.48-008.8

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.1>

Каріна БОРТУН

кандидат філологічних наук, декан факультету психології та соціальних технологій Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», бульв. Академіка Вернадського, 16 В, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0003-1223-347X

Бібліографічний опис статті: Бортун, К. (2022). Засоби формування конфліктологічної компетентності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». *Ввічливість. Humanitas*, 6, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.1>

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Сучасному станові розвитку українського соціуму властиві різноманітні зіткнення суспільних шарів: матеріальних, духовних, виробничих, міжособистісних відносин. Тому важливу роль в архітектоніці професійної компетентності майбутнього соціального працівника відіграє конфліктологічна компетентність, яка вимагає не лише ґрунтовних конфліктологічних знань, а й навичок конструктивного вирішення професійних конфліктологічних ситуацій, попередження розгортання конфліктів, їхньої вчасної діагностики.

Актуальним розвиток конфліктологічної компетентності в сучасних реаліях воєнних подій пояснюємо високою конфліктогенністю соціальної сфери. Адже об'єктивні протиріччя в процесі професійної діяльності, здобуваючи майбутній фах надають конфліктам шлейф неминучості, а конфліктологічну компетентність – надважливою складовою професіоналізму соціального працівника. Саме тому пріоритетною вважаємо цілеспрямовану організацію роботи з формування конфліктологічної компетентності під час підготовки здобувача освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» закладу вищої освіти до професійної діяльності на соціальній ниві.

Конфліктологічна компетентність тлумачимо як важливий рівень обізнаності фахівця соціальної сфери про діапазон правильних стратегій сторін конфлікту та вміння конструктивно діяти в ситуаціях конфлікту. Представлено аналіз підходів формування конфліктологічної компетентності особистості, маємо наголосити, що відповідно до підходів її потрактовують як підсистему професіоналізму, у віковому аспекті, у системі професійної компетентності студентів.

Нами унаочнено структуру конфліктологічної компетенції, з детальними коментарями щодо кожного з її елементів. Подано модель формування окресленого явища у майбутніх соціальних працівників, яка передбачає мету, завдання, умови та основні напрями. Маємо наголосити, що умовами формування конструктивної конфліктологічної здобувачів освіти під час навчання є такі: розвиток інтелектуальної активності, формування критичного мислення, орієнтація на суб'єктність, діалогізація навчального процесу, міжпредметні зв'язки.

Ключові слова: конфліктологічна компетентність, конфліктологічна культура, професійна діяльність, працівник соціальної сфери, соціальна робота.

Karina BORTUN

PhD in Philology, Dean of the Faculty of Psychology and Social Technologies, Private Higher Education Establishment «European University», Boulevard Akademika Vernadskogo, 16–V, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0003-1223-347X

To cite this article: Bortun, K. (2022). Zsoby formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv spetsialnosti 231 “Sotsialna robota” [Means of forming the conflict logical competence of students of the specialty 231 “Sotsialna robota”]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.1>

MEANS OF FORMING THE CONFLICT LOGICAL COMPETENCE OF STUDENTS OF THE SPECIALTY 231 «SOCIAL WORK»

The current state of development of Ukrainian society is characterized by various clashes of social layers: material, spiritual, industrial, interpersonal relations. Therefore, an important role in the architecture of the professional competence of the future social worker is played by the conflict-related competence, which requires not only thorough conflict-related knowledge, but also the skills of constructive resolution of professional conflict-related situations, prevention of the development of conflicts, and their timely diagnosis.

We explain the topical development of conflict-related competence in the modern realities of military events by the high conflict potential of the social sphere. After all, objective contradictions in the process of professional activity, acquiring a future profession, give conflicts a train of inevitability, and conflict-related competence is an extremely important component of the professionalism of a social worker. That is why we consider the purposeful organization of work on the formation of conflict-related competence to be a priority during the preparation of a student of the specialty 231 «Social Work» of a higher education institution for professional activity in the social field.

We interpret conflictological competence as an important level of awareness of a specialist in the social sphere about the range of correct strategies of conflict parties and the ability to act constructively in conflict situations. An analysis of the approaches to the formation of the conflict-related competence of the individual is presented, we must emphasize that according to the approaches, it is interpreted as a subsystem of professionalism, in the age aspect, in the system of professional competence of students. We visualized the structure of conflict-related competence, with detailed comments on each of its elements. A model of the formation of the outlined phenomenon in future social workers is presented, which provides for the goal, tasks, conditions and main directions. We must emphasize that the conditions for the formation of constructive conflict among students during education are as follows: the development of intellectual activity, the formation of critical thinking, subjectivity orientation, dialogization of the educational process, interdisciplinary connections.

Key words: *conflict-related competence, conflict-related culture, professional activity, social worker, social work.*

Актуальність проблеми. Сучасні воєнні події, ситуація невизначеності, зміни в системі цінностей призводять до нагромадження напруження, що представлено у формі протистоянь, конфліктів. Саме тому освіта сьогодні має підготувати молодь, працівників соціальної сфери, до конфліктогенної ситуації, допомогти оточенню знаходити правильні виходи із неї. Сьогодні від здобувача спеціальності 231 «Соціальна робота» очікують не лише наявність необхідних навичок і професійних характеристик. Інституції соціального захисту потребують фахівців, що можуть працювати в команді, вирішувати комплексні проблеми, мають розвинений емоційний інтелект тощо.

Адже молоді спеціалісти та випускники ЗВО на початку своєї професійної діяльності можуть відчувати нестачу навичок ораторського мистецтва, вміння приймати рішення, управління конфліктами та ведення переговорів тощо. Адже саме наявність великої кількості об'єктивних протиріч у соціальній сфері робить конфлікти неминучим явищем, а конфліктологічну компетентність – важливою складовою професіоналізму соціального працівника. Саме тому вважаємо актуальним формування конфліктологічної компетентності здобувача спеціальності 231 «Соціальна робота» під час навчання в ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нами було вивчено поняття «компетентність»

в наукових студіях таких провідних дослідників: О. Пометуна, О. Овчарука, А. Хуторського, А. Маркової, О. Савченка, В. Байденка, В. Лугового, Н. Бібік, Г. Селевко тощо. Водночас природа конфліктологічної компетентності не є вичерпним явищем для дослідження, враховуючи реалії сьогодення, конфліктогенну атмосферу в соціальній сфері, потребу в дослідженні цього питання, вважаємо такі наукові студії *актуальними*.

Мета роботи – сформуванню розуміння щодо ефективного вирішення та врегулювання конфліктів майбутнього фахівця соціальної сфери, здатність студента здійснювати пошук необхідних елементів, спрямованих на конструктивне вирішення конфліктів у майбутній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конфліктологічна компетентність сучасного соціального працівника покликана виплекати вміння будувати стосунки на засадах співробітництва та взаємодії, що безпосередньо впливає на якість і продуктивну професійну діяльність у соціальній галузі, сприяє покращенню психологічної атмосфери та гармонізації взаємин у групі та колективі, формує умови та необхідні навички для набуття студентами спеціального досвіду конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях.

Л. Ярослав наголошує, що компетентність варто відмежовувати від компетенції – певної

сфери, питань, які людина здатна вирішувати. Компетентність розглядає як «актуальну особистісну якість, яка базована на розумінні особистості за інтелектуальними, професійними, соціальними рисами людини. Компетенції, на думку дослідника, – це внутрішні, актуальні, приховані психологічні утворення: знання, значення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і відносин, які згодом реалізовані в компетентностях людини (Ярослав, 2009, с. 117).

С. Філь розглядаючи поняття «конфліктна компетентність» та «конфліктологічна компетентність» наголошує, що поняття «конфліктологічної компетентності» передбачає, насамперед, здатність фахівця розуміти й аналізувати, а також прогнозувати можливі конфліктні ситуації, спираючись на систему відповідних знань.

Водночас, конфліктологічна компетентність (як і конфліктна компетентність) наголошує на необхідності важливої практикоорієнтованої складової, здатності працювати у рідкісних конфліктних явищ і ситуацій, зокрема прикладне застосування конфліктологічних, психологічних і педагогічних знань щодо стратегій поведінки із конфліктами та у конфліктах, що в реальному житті й професійній діяльності дає змогу фахівцеві знайти найкраще та найефективніше вирішення конфліктних ситуацій, врахувати усіх учасників конфліктних ситуацій, водночас реалізувати стратегію співпраці (Філь, 2011, с. 23).

І. Власенко потрактовує конфліктологічну компетентність як рівень обізнаності людини про діапазон можливих стратегій сто-

рін конфлікту та вміння конструктивно взаємодіяти в конфліктних ситуаціях (Власенко, 2020, с. 155).

Маємо наголосити, що пріоритетною є цілеспрямована організація навчальної, виховної роботи щодо продукування конфліктологічної компетентності на етапі професійної підготовки здобувача соціального фаху до наукової і професійної діяльності.

До вашої уваги модель формування конфліктологічної компетентності особистості (рис. 1). Вона є підґрунтям для формування конфліктологічної компетентності студентів, які здобувають фах соціальної роботи, для якого характерними є не лише наявність знань, для пошуку адекватного вирішення та врегулювання конфліктних дій, а й здатність аналізувати та генерувати необхідні важелі, спрямовані на конструктивні вчинки та рішення.

Саме конфліктологічна компетентність спонукає людей на пошук і модерування дій для ефективного вирішення конфлікту. Варто наголосити, що психологічні знання про правила та особливості безконфліктного спілкування та поведінки допомагають не лише будувати конструктивні міжособистісні стосунки, а й застосовувати уміння щодо реконструкції конфлікту, перетворення його на знаряддя управління та впливу, особливо у соціальній сфері.

Важливим вважаємо розуміння майбутнім працівником структури конфліктологічної компетентності, аби не тільки мати позитивне вирішення конфліктів, а й створити алгоритм пра-

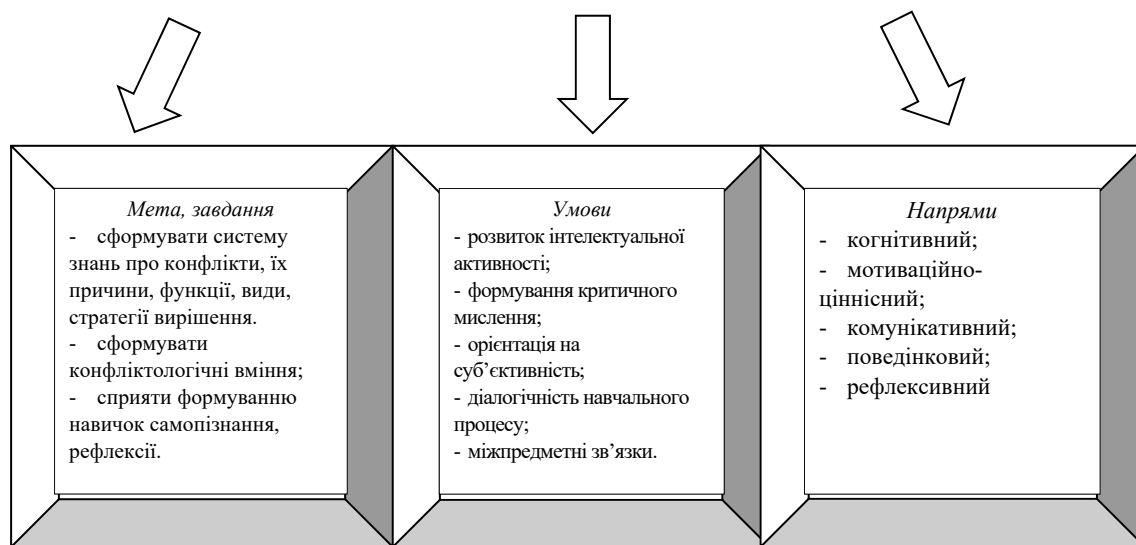

Рис. 1. Модель формування конфліктологічної компетенції

вільного виходу із таких ситуацій, та водночас допомогти правильно вирішувати конфліктні ситуації за допомогою конструктивного діалогу. Детальну структуру конфліктної компетентності нами унаочнено в табл. 1.

Невміння соціального працівника адекватно сприймати та інтерпретувати конфлікти під час надання допомоги, використання непродуктивних форм реагування на конфлікт – усе це формує конфліктність особистість, середовища, суспільства. Окреслене вище сприяє розвитку різних психологічних розладів і стереотипної поведінки, знижує працездатність, впливає на ефективність професійної діяльності фахівця соціального фаху.

Л. Котлова наголошує, що від умінь сучасного соціального працівника користуватися досягненнями та висновками конфліктології у своєму фахові, від готовності до попередження, врегулювання будь-яких конфліктних дій і чинників, залежить доля особи, колективу, і навіть суспільства (Котлова, 2014, с. 162).

Важливого значення під час вивчення конфліктологічної компетенції набуває конфліктна позиція фахівця, зокрема система ставлень та оцінок конфліктологічного досвіду, реальності й перспектив, що класифікують вектор конфліктних дій, поведінки фахівця. Ціннісні орієнтації і професійні цілі в професійному конфлікті є принциповим для конструктивної позиції, що виявляють динамічні та структурні характеристики конфліктної поведінки.

Конфліктологічна компетенція, як володіння системою знань про конфлікт, формує підґрунтя

для генерування отримання знань у соціальній сфері, адже студент має здобути та підтримувати навичку вирішення певних проблем на особистісному та професійному рівнях. Саме ці навички здобувач використає в майбутньому для роботи в соціальній сфері.

Конфліктологічна компетентність належить до соціальної компетентності, містить компетентності, пов'язані з міжособистісними діями, управлінською діяльністю, реалізує ситуативні аспекти сучасного фахівця. Саме остання складова й відрізняє конфліктологічну компетентність, постає основою для її виокремлення в декілька видів професійної компетентності (Котлова, 2014, с. 165).

Невід'ємним елементом конфліктологічної компетентності, на думку Б. Бортуна (Бортун, 2020, с. 230-231), є конфліктостійкість особистості, яку розглядають як здатність адекватно та безконфліктно вирішувати проблеми соціальної взаємодії в співтоваристві. Унаочнено структуру конфліктостійкості, зокрема наголошено на її основних елементах, її головних компоненти, які подано на рис. 2

Автор також наголошує на важливості психомоторного компоненту, під яким розуміє вміння володіти власним тілом, керувати жестикуляцією та мімікою (вміння володіти власним тілом, керувати жестикуляцією та мімікою). Отже, на природу конфліктостійкості можуть впливати різноманітні психологічні характеристики – від особистостей емоційно-вольової сфери до морально – етичних рис (Бортун, 2020, с. 230-231).

Таблиця 1

Структура конфліктологічної компетентності

Компонент	Аналіз
• когнітивний компонент	(змістовний, пізнавальний), передбачає формування базових знань у сфері конфліктології і конфлікт-менеджменту (практичне значення для опанування навичок конфліктів);
• операційний компонент	(діяльнісний, поведінковий), що передбачає формування практичних умінь і навичок із вирішення конфліктів (комунікативних та процедурних) на основі цінностей співробітницького підходу;
• мотиваційно-ціннісний компонент	(смысловий), тобто бажання і наміри фахівця займатися саме цією конкретною сферою діяльності, тобто вирішенням конфліктів, та організувати власний подальший професійний розвиток у ній, орієнтуючись водночас на цінності безконфліктної міжособистісної взаємодії та співробітницького підходу;
• рефлексивно-регулятивний компонент	передбачає здатність фахівця до рефлексії та саморефлексії, зокрема усвідомлення власної т. зв. внутрішньої картини конфлікту, що дає змогу приймати усвідомлені рішення щодо певної форми поведінки у конкретній конфліктній ситуації;
• експерієнтальний компонент	передбачає організацію набуття досвіду у сфері вирішення конфліктів – зокрема, у навчальному процесі та в умовах відпрацювання практичних навичок.

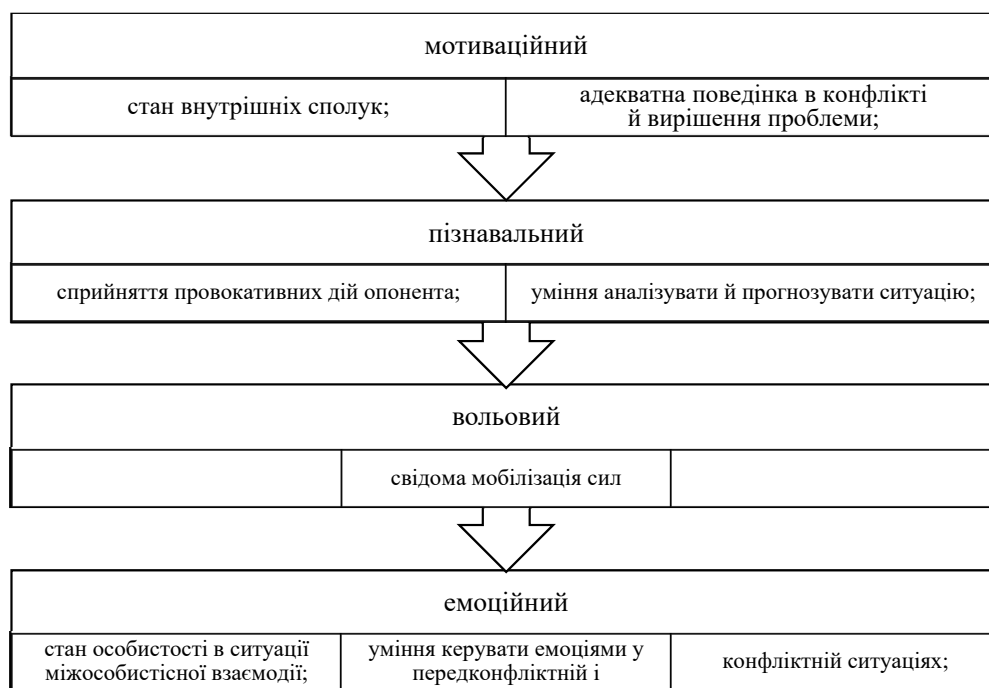

Рис. 2. Структура конфліктності: головні компоненти

Важливим завданням в здобутті знань щодо опанування основ вирішення конфліктів, трансформації деструктивних впливів у конструктивне рiчйще як з окремими особами та i в колективi, організації, соціумі загалом є т.зв. «м'які навички», які майбутній працівник соціальної сфери може здобути знання за допомогою сертифікаційних програм на онлайн-платформах і вебресурсах. Щоб навчання було успішним, варто орієнтуватися у великих обрях різних сертифікаційних курсів, щоб отримати знання про конфліктологічну компетентність і мати змогу застосувати її у дискусійних ситуаціях.

Для дослідження нами було обрано онлайн-платформу “Coursera”, яка містить різноманітні

та різнопланові курси, що допоможуть продовжити навчання дистанційно та в зручному форматі. Ми проаналізували 281 курс, який би містив у своїй архітектоніці елемент «конфлікт» чи «конфліктологічна компетентність». Така велика вибірка дозволила нам виокремити найважливіші на наш погляд сертифікаційні курси для опанування необхідних знань із окресленої проблематики. Аналіз певних програм із нашим авторським коментарем унаочнено у таблиці 2.

Висновки. Отже, конфліктологічна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери під час навчання сформована як якість майбутнього фахівця, що є надзвичайно важливою

Таблиця 2

Порівняльна характеристика сертифікаційних курсів на платформі “Coursera”, які допоможуть опанувати/поглибити знання з конфліктологічної компетентності

Назва та вихідні положення сертифікаційного курсу	Архітектоніка курсу (тематичні рубрики курсу, знання та навички для опанування)	Авторський коментар
1	2	3
«Conflict Management» (https://www.coursera.org/specializations/conflict-management), University of California, Irvine	Курс допоможе опанувати основи вирішення конфліктів, використовуючи конструктивні конфлікти, люди зможуть покращити рівень міжкультурного спілкування. Курс дозволяє розвинути навички, спрямовані на управління міжкультурними конфліктами в сучасному глобальному світі.	Перетворіть конфлікт на співпрацю, вивчіть перевірені підходи до вирішення конфліктів.

1	2	3
«Negotiation, Mediation and Conflict Resolution» (https://www.coursera.org/specializations/negotiation-mediation-conflict-resolution), ESSEC Business School	Цей курс дозволить досягти успіху під час переговорів, уникнути конфліктних ситуацій, навички медіації. Слухачі курсів зможуть здобути нові знання за допомогою практичних кейсів.	Курс стане успішним переговорником і менеджером конфліктів. Слухачі можуть здобути інструменти та золоті правила професіоналів для переговорів, уникнення деструктивних конфліктних ситуацій, врегулювати такий конфлікт як посередництво.
«Conflict Transformation» (https://www.coursera.org/learn/conflict-transformation), Emory University	Курс ознайомить слухачів із концепцією трансформації конфлікту, керування ним та запобігання конфліктами. Практичні кейси допоможуть розкрити можливості для конструктивних змін, вивчити різні інструменти й методи конструктивного врегулювання конфлікту.	Глибокі підказки, портативні роздаткові матеріали, жваві демонстрації та персоналізовані завдання, які розширюють знання про конфлікт.
«Internal Displacement, Conflict and Protection» (https://www.coursera.org/learn/internal-displacement-conflict-and-protection), University of London	Онлайнова програма передбачає опрацювання конфліктних проблем і визначення відповідних рішень, матимете змогу аналізувати фактичну інформацію, здобуту на курсі для виявлення нових тенденцій у конфліктології.	Навички роботи із технічними концепціями щодо врегулювання конфліктів.
International Cyber Conflicts (https://www.coursera.org/learn/cyber-conflicts), University of London	Кіберконфлікти є міжнародною проблемою, яка охоплює кордони національних держав. Слухачі курсів зможуть оцінити принципи, що регулюють міжнародні конфлікти, можуть бути застосовані в контексті кіберзлочинності. Після проходження курсу слухачі зможуть застосовувати різні психологічні теорії людської мотивації і співпраці, передбачаючи роль.	Для цього курсу не потрібно особливих базових навичок та знайомства з кібербезпекою, слухачі курсів зможуть ознайомитися з інтерфейсом системи тощо.
Types of Conflict (https://www.coursera.org/learn/types-of-conflict) University of California, Irvine	Курс пояснює щодо моделей вирішення конфлікту, його визначення та розуміння конфлікту дозволяє ефективно його розв'язувати, деякі з них можуть призвести до позитивних результатів.	Після проходження курсу Ви зможете визначати рівні, типи конфліктів, реалізувати позитивні сторони конфлікту, шляху позитивного вирішення конфлікту.
Conflict Resolution Skills (https://www.coursera.org/learn/conflict-resolution-skills), University of California, Irvine	Позитивне вирішення конфлікту – важлива навичка, яку можна здобути вивчаючи цей курс, адже бути почутим є однією з найважливіших цілей людини, яка бере участь у конфлікті. Слухачі курсу здобуватимуть навичку слухання, відповідні та стратегічні навички вербальної і невербальної комунікації, а також те, як скласти план управління конфліктом, що призведе до конструктивного вирішення проблеми.	Отримаєте навички активного слухання під час вирішення конфлікту, обирати відповідну тактику спілкування під час вирішення конфлікту, мати можливість робити план управління конфліктом.
Negotiation skills: Negotiate and resolve conflict (https://www.coursera.org/learn/negotiation-skills-conflict), Macquarie University	Курс розвине навички ведення переговорів і вирішення конфліктів, що має значення, щоб мати позитивний вплив на організацію, колектив і групу.	Знання, отриманні під час навчання на курсі слухачі отримають інформацію про теорії конфлікту та застосування рамки, процесів втручання для пом'якшення негативних наслідків конфлікту на діяльність, аналізувати стратегії і тактики для проведення переговорів, вирішення конфліктів.

1	2	3
La solución del conflicto ético (https://www.coursera.org/learn/etica), Universidad Nacional Autónoma de México	Курс присвячений вирішенню клінічних випадків з етичними конфліктами, шляхом застосування етнічних міркувань з універсальної точки зору та врахування медичних, етичних аспектів, прийняття етичного рішення.	Розуміння етичної природи є надзвичайно важливого значення, особливо розуміючи його значення та механізми дії.
تعاملنا في وقت تارام (https://www.coursera.org/learn/conflict-resolution-skills-), University of California, Irvine	Курс надає широкі та точні знання щодо розуміння основних навичок для ефективного вирішення конфлікту, роз'яснення прийняття третьої альтернативної стратегії вирішення конфлікту та способів її застосування в практичному житті.	Курс допоможе зосередитися на рішеннях як відправної точки для вирішення будь-якого конфлікту, перегляд типів конфліктів і важливості їхнього позитивного вирішення.

для розуміння психологічної сутності особистісного аспекту конфлікту. Для того, щоб правильно реагувати та протидіяти конфліктній взаємодії, під час навчання в ЗВО студенти мають цілеспрямовано займатися розвитком конфліктологічної компетенції.

Конфліктна компетентність сучасного працівника соціальної сфери є важливою навичкою обізнаності в конфлікті, яка передбачає здатність прогнозувати, попереджати та вирішувати конфлікти ситуації соціальної сфери незалежно від способів її формування. На відміну від конфліктної компетентності, конфліктологічна компетенція визначена знаннями, уміннями та особистісними рисами, сформова-

ними під час засвоєння та здобуття дисциплін спеціальності «Соціальна робота».

Володіння технологіями психогігієни та стресостійкості в конфліктах, потрібна соціальному працівникові для реалізації професійної діяльності в конфліктогенному середовищі для перетворення його, щоб попередити негативні конфлікти, бути готовими до оптимального виходу з професійних криз особистості як певних бар'єрів щодо стимулювання особистісно-професійного зростання працівника соціальної сфери. *Перспективними* вбачаємо розробку програми для зниження рівня конфліктогенності у сфері соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борту́н Б.О. Конфліктологічна компетентність сучасного молодого вченого. *Молодий вчений модерну – фундамент розвитку освіти, науки та бізнесу в Україні*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (25 листопада 2020 року, м. Дніпро). Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2020. С. 227–232.
2. Бутиліна О., Радченко Н. Розвиток softskills як чинник підвищення ефективності діяльності соціальних працівників. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostitir/article/view/15725> (дата звернення: 17.01.2023).
3. Власенко І. А. Конфліктологічна компетентність студентів: умови та програма формування. *Теорія і практика сучасної психології*. Т. 1. № 1. 2020. С. 155–161.
4. Котлова Л.О. Формування конфліктологічної компетентності студентів як чинника їх особистісного розвитку. *Наука і освіта*. №5. 2014. С. 162–168.
5. Філь С. С. Визначення, зміст та структура конфліктологічної компетентності студентів – майбутніх фахівців соціономічних професій. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА*. Т. 123. 2011. С. 21–24.
6. Ярослав Л. О. Конфліктологічна компетентність як предмет психологічного дослідження. Вісник НТУУ «КПІ». *Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2009. № 1(25). С. 116–119.

REFERENCES:

1. Bortun B.O. konfliktolohichna kompetentnist suchasnoho molodoho vchenoho [Conflictological competence of a modern young scientist]. *Molodyi vchenyi modernu – fundament rozvytku osvity, nauky ta biznesu v Ukraini: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii* (25 lystopada 2020 roku, m. Dnipro). Dnipro: KZVO «DANO» DOR», 2020. S. 227–232 [in Ukrainian].
2. Butylina O., Radchenko N. Rozvytok softskills yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv [The development of soft skills as a factor in increasing the effectiveness of social workers]. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostitir/article/view/15725> (data zvernennia: 17.01.2023). [in Ukrainian].

3. Vlasenko I. A. Konfliktolohichna kompetentnist studentiv: umovy ta prohrama formuvannia. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii [Conflictological competence of students: conditions and program of formation]. Т. 1. № 1. 2020. S. 155–161 [in Ukrainian].

4. Kotlova L.O. Formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv yak chynnyka yikh osobystisnoho rozvytku [Formation of students' conflict-related competence as a factor in their personal development]. Nauka i osvita. № 5. 2014. S. 162–168 [in Ukrainian].

5. Fil S.S. Vyznachennia, zmist ta struktura konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv – maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Definition, content and structure of conflict-related competence of students – future specialists of socioeconomic professions]. NAUKOVI ZAPYSKY NaUKMA. Т. 123. Том 123. S. 21–24 [in Ukrainian].

6. Iaroslav L. O. Konfliktolohichna kompetentnist yak predmet psykholohichnoho doslidzhennia [Conflictological competence as a subject of psychological research]. Visnyk NTUU «KPI». Filozofia. Psykholohiia. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats. 2009. № 1(25). S. 116–119 [in Ukrainian].

УДК 793.3.021.2:[37.017:502]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.2>

Світлана ЗАЄЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хореографії та художньої культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-7467-6754

Бібліографічний опис статті: Заєць С. (2022). Екокультура особистості в проектній діяльності хореографа. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 11–16, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.2>

ЕКОКУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРЕОГРАФА

У статті зазначено зв'язок між поняттями «екологія», «культура» та «екокультура особистості». Проаналізовано поняття «природа» як філософську категорію, зазначивши особливості форм вираження I та II природи.

Розкрито поняття екологічної культури в залежності формування свідомості людини; зазначено проблеми формування екологічної свідомості у дітей; наведено приклад формування екокультури в процесі проектної діяльності, як практичний досвід підготовки хореографів до роботи в закладах освіти.

Відмічено, екологічні катастрофи як наслідок антропологічної дії сьогоденного суспільства на живі системи всіх рівнів. Наголошено на проблемі бездуховності та споживацькому ставленні до природи, що залежить від екокультури особистості.

Описано ланцюг системи формування екологічних знань, культури. Школу розглянуто як сходинку збагачення людини знаннями про природне і соціальне оточення, ознайомлення із загальною цілісною картиною світу і формування науково обґрунтованого морального і естетичного ставлення до природи.

Розкрито значимість екологічної парадигми в освітньому процесі для розвитку духовно-моральних якостей особистості підвищує значущість нормативного та ціннісного компонентів.

Визначено, що системне навчання і виховання формує «людину культури», та саме проектне навчання формує «екокультуру особистості».

Наведено приклад проектної діяльності на екологічну тему «Сльози землі».

Підсумовано, що необхідна комплексна система заходів, що сприяють формуванню екологічної культури особистості протягом всього її життя. Проектна діяльність хореографа забезпечує засвоєння екологічних знань у системі, повноцінного формування вмінь та їх практичного застосування і, що особливо важливо, формування наступних завершальних компонентів екологічної культури – поведінкового та діяльнісного.

Ключові слова: екологія, екологічна свідомість, екокультура особистості.

Svitlana ZAIETS

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Choreography and Art Culture Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, ul. Sadova, Uman, Cherkaski region, Ukraine, 20308

ORCID: 0000-0002-7467-6754

To cite this article: Zaiets, S. (2022). Ekokultura osobystosti v proektnij dijalnosti choreografa [Ecoculture of the personality in the projecting activity of choreography]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 11–16, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.2>

ECOCULTURE OF THE PERSONALITY IN THE PROJECTING ACTIVITY OF CHOREOGRAPHY

The article indicates the relationship between the concepts of “ecology”, “culture” and “ecoculture of personality”. The concept of “nature” as a philosophical category is analyzed, noting the peculiarities of the forms of expression of I and II nature.

The concept of ecological culture depending on the formation of human consciousness is revealed; the problems of forming ecological consciousness in children are noted; an example of the formation of ecoculture in the process of project activity is given as a practical experience of training choreographers to work in educational institutions.

It is noted that ecological disasters as a consequence of the anthropological impact of today's society on living systems of all levels. The problem of spirituality and consumer attitude to nature, which depends on the ecoculture of the individual, is emphasized.

The chain of the system of ecological knowledge and culture formation is described. The school is considered as a step of human enrichment with knowledge about the natural and social environment, acquaintance with the general holistic picture of the world and the formation of a scientifically based moral and aesthetic attitude to nature.

The significance of the ecological paradigm in the educational process for the development of spiritual and moral qualities of the individual increases the importance of the normative and value components.

It is determined that systematic training and education forms a "person of culture", and it is project-based learning that forms the "ecoculture of the individual".

An example of project activity on the ecological theme "Tears of the Earth" is given.

It is summarized that a comprehensive system of measures is needed to promote the formation of ecological culture of the individual throughout his life. Traditional education, unfortunately, does not provide the assimilation of ecological knowledge in the system, the full formation of skills and their practical application and, most importantly, the formation of the following final components of ecological culture – behavioral and activity.

Key words: ecology, ecological consciousness, ecological culture of personality.

Постановка проблеми. Питання запобігання екологічної катастрофи все частіше обговорюються в суспільстві. Чи можливо передбачити екологічну катастрофу? На якому рівні це можна зробити? Що може зробити кожна людина для збереження природи? Ці питання постають і перед вчителем-хореографом. Важливим аспектом діяльності педагога-хореографа є формування та розвиток екокультури особистості, а саме гармонійних відносин людини і природи. Ствердження в індивідуальній і суспільній свідомості кожної особистості відповідального ставлення до навколишнього природного середовища та до здоров'я людини. Необхідно виховувати почуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя на землі, формувати гуманні принципи природокористування.

Поєднання почуття і дії можливе через проживання хореографічних образів в постановках екологічного змісту. Це впливає на чуттєво-емоційну сферу людської психіки, що в свою чергу формує світогляд, власне ставлення та переконання, принципи і усвідомлення закономірностей, життєво необхідних знань про відносини людини і природи.

Охорона природи і раціональне використання її ресурсів стає невід'ємним особистим і суспільним обов'язком. Сучасна освіта несе повну відповідальність перед суспільством за перетворення знань у глибокі переконання, за досягнення єдності світогляду і поведінки учнів, усвідомлення ними свого місця в житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підготовки майбутнього вчителя в сучасній науці надається належна увага, зокрема на такі її аспекти як загальнокультурний розвиток учителя (О. Олексюк, О. Рудницька та ін.), індивідуальність майбутнього педагога (К. Альбуханова-Славська, В. Рибалко

та ін.), творча індивідуальність майбутнього педагога (О. Пехота, О. Сергєєнкова та ін.). Науковці Біда О., Лукашевич О., Пустовіт Г., Скрипник С., Совгіра С., Федоренко Д. у своїх працях розкривають ідеї екологічного виховання підростаючого покоління та їх застосування в педагогічних дослідженнях. Питання застосування проектної діяльності відображено в працях українських вчених. Так, сучасні українські дослідники І. Єрмаков, О. Коберник, О. Савченко, В. Тименко, А. Цимбалару зазначають, що проектна діяльність сприяє розвитку творчо-обдарованих індивідів, а також сприяє розвитку відносин між учителем й учнем, основою яких є співпраця, відкритість і довіра.

Мета статті: усвідомлення значення екокультури особистості для виховання школярів в контексті реалізації проектної діяльності у підготовці хореографів.

Виклад основного матеріалу. Вчитель завжди має вплив на своїх підопічних. Від культури вчителя залежить вихованість учнів. Сформована екокультура особистості хореографа має шанс на пропагування екоцінностей та переконань у реалізації хореографічної діяльності в школі. Розглянемо значення терміну «екокультура». Частина слова «еко» (від грец.) – дім, житло – є основою наукового терміну «екологія» (Гродзинський, 2022). Слово «культура» (з лат. Cultura) – означає обробіток, догляд, виховання, освіта, розвиток та ін. Цей термін набув універсального значення став категорією, котра означає важливу ознаку людини. Культура – це певні способи організації та розвитку людської життєдіяльності, представлені в продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм та настанов, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людини до природи, дому, інших людей, до самої себе. Екокультура – це культура побуту життя людини.

Екологічна культура передбачає гармонійне ставлення людини не лише до природного середовища проживання, але й до соціального оточення, ставлення до самої себе як до частки природи. Саме тому екологічна культура характеризує способи взаємодії суспільства з природним, історичним та соціальним середовищем. Адже самі екологічні проблеми є відбитком рівня духовної культури суспільства, людини (Скрипник, 2012: 142).

Екологічна культура має стати складовою світогляду і мірилом дій кожної людини. Світогляд – це така система знань, поглядів, принципів і оцінок, такий рівень систематизації людської свідомості, через який людина усвідомлює себе і ставлення до дійсності. Через який вона формує програму своєї життєдіяльності. Предметом світоглядного знання є світ, – як об'єкт практичної і духовної діяльності людини. Екологічний світогляд розглядає питання відношення людини і природи. Поняття «природа» – містке й багатогранне. Природа як поняття у найширшому розумінні цього слова – це навколишній світ, буття взагалі, що є об'єктом людської практики і пізнання.

Завдяки антропологічному осягненню, науковці з людинознавчих наук дійшли висновку, що людина – складне і цілісне утворення, яке належить не тільки до природи та суспільства, але й до культурно-історичного та духовного світу. Сьогодні у центрі наукових і суспільних інтересів знову стоїть людина з її інтересами та цінностями. Людям необхідно усвідомити, що потрібен діалог двох культур – людини та природи, і людина в цьому діалозі повинна бути чуйним, уважним та дуже обережним співбесідником.

Важливим компонентом життя сучасного суспільства в останні двадцять років є антропологічна дія на живі системи всіх рівнів (рослини, тварини, людини), обумовлена, перш за все, наслідками екологічних катастроф. Крім того, відмічено перманентний вплив техногенних факторів, які згубно впливають на живе. Тому необхідно пропагувати екологічні знання, виходячи з сучасних потреб суспільства. В усі часи найбільш ефективним шляхом передачі інформації в соціум був спосіб навчання – передача інформації від вчителя до учня. Саме тому важливо визначити реальну і актуальну

мотивацію екологічного виховання підростаючого покоління, починаючи з шкільних років. Важливо сформувати екологічні знання у кожного члена соціуму, тобто екокультуру особистості. Система завдань екологічного змісту складається з підсистем, метою яких є формування пізнавального компонента екологічної культури (екологічні знання й уміння учнів); формування мотиваційно-ціннісного компонента (позитивне ставлення до навколишнього середовища, духовна потреба в спілкуванні з природою, морально-естетична насолода від нього; переконаність у збереженні та забезпеченні самовідтворення природи); формування нормативного компонента (володіння вміннями і звичками екологічно доцільної поведінки в природі і суспільстві, яка відповідає правовим, морально-естетичним та санітарно-гігієнічним вимогам). Причому, в аспектах екологічної самосвідомості важливо визначити особистісні критерії достатності: «мій рівень здоров'я», «мої знання про стан довкілля», «мої психологічні параметри» (Федоренко, 2015: 126).

Затвердження екологічної парадигми в освітньому процесі для розвитку духовно-моральних якостей особистості підвищує значущість нормативного та ціннісного компонентів. Нормативна сторона розкривається в системі моральних, правових та естетичних принципів, а також правил та норм екологічного характеру, які визначають ставлення суспільства і людини до природи, людини до людини. При цьому роль виховання полягає у створенні культурного простору, який забезпечував би вільне самовизначення, саморозвиток та самореалізацію особистості. Тобто, за визначенням В. Біблера «людину культури» (Слюсар, 2012: 61). Цей підхід у системі навчання і виховання має передбачати єдність таких складових, як цілісне бачення і сприйняття дитини та її життя, духовно-орієнтовані відносини між суб'єктами навчально-виховного процесу. На нашу думку саме проектне навчання сприяє раціональному сполученні як теоретичних знань так і практичних вмінь для вирішення конкретної проблеми, при цьому використовується сукупність проблемних, дослідницьких, практичних методів роботи, які є за своєю сутністю завжди творчими (Заєць, 2022: 109).

Окремо слід відзначити дослідження Л. Андрощук, О. Лиманської, О. Барабаш,

О. Мартиненко щодо впровадження творчого хореографічного проекту в професійній підготовці майбутніх учителів хореографії. Дані дослідження вказують на актуальність питань організації проектної діяльності у процесі фахової підготовки майбутніх хореографів (Мартиненко, 2019: 351). Проектна діяльність передбачає системне та послідовне моделювання тренувальної технології, а саме: активізація пошукових зусиль учасників педагогічного процесу; дослідження і розробка оптимальних шляхів вирішення проектів; публічний захист з аналізом результатів від експертів; демонстрація чи впровадження проекту в життя (Заєць, 2022: 111).

Прикладом проектної діяльності на екологічну тематику «Сльози Землі» є творчі постановки здобувачів бакалаврів під керівництвом викладачів кафедри хореографії та художньої культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Кожен здобувач обирає собі тему пов'язану із загальною темою проекту, наведемо неповний перелік: «Чорною стає планета» (про проблему вирубки лісів), «Темна вода» (про проблему стихійного лиха, а саме повені), «Війна, що руйнує все» (про військові дії, внаслідок яких страждає флора та фауна), «Вільне дихання планети» (про забруднення повітря), «Невидима отрута» (про викид хімічних відходів), «Руйнуюча радіація» (радіаційне забруднення) тощо. Тематика проекту спрямована на соціокультурне виховання, на розкриття важливості розуміння взаємозв'язку і взаємовпливу природи і людини. Цей проект поєднує в собі різні види (дослідницьку, інформаційну, практико-орієнтовану, творчу) і форми (індивідуальну, групову, колективну) проектної діяльності під керівництвом викладачів. В ході проектної діяльності суб'єкти освітнього процесу проходять творчі етапи: підготовки (інтенсивне ознайомлення з проблемою), натхнення (виникнення ідеї, дія уяви), інсайт (миль осяяння, раптового розуміння) та ухвалення рішення (виконання творчого задуму) (Роменець, 2004: 288)

Також цікавий досвід проектної діяльності у формуванні екокультури особистості та соціального значення, це участь здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем бакалавр у Міжнародному конкурсі Нью-Йорк, США Global water dances / Всесвітні танці води (8–13 червня 2021р., міжнародна група спеціалістів, сер-

тифікована Інститутом досліджень руху імені Лабана / Бартен'єва the Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies (LIMS)). На конкурс було представлено хореографічну відеокomпозицію «Енергії води» (Water energy) (офіційний сайт організаторів: <https://globalwaterdances.org/the-event/>)

Відомо, що людина від природи наділена певними можливостями і правами, які повинні реалізовуватись у суспільстві. Сьогодні людина стає відправною точкою в осягненні самої себе та навколишнього світу. Сутність її визначається сукупністю природних рис і ознак, які визначають її індивідуальний характер, здібності і недоліки.

Кожна людина має як слабкі, так і сильні сторони. Тому мусимо усвідомити, що дитина – частинка природи (мікрокосмос), і є відповідно, екологічною системою, в якій при повноцінному вихованні має панувати рівновага. Маємо на увазі рівновагу позитивних і негативних якостей, притаманних людині, а отже і дитині. Як існує в природі сонце і місяць, день і ніч, так і в дитині поєднується добро і зло, любов і ненависть, безстрашність і страх, почуття поваги і огиди тощо. Тому, якщо у виховному процесі робиться спроба подолати якісь із негативних якостей, виникає дисбаланс і дитина починає відчувати психологічний дискомфорт, вона стає дратівливою, не може знайти своє призначення у світі. Наприклад, виховуючи тільки добро у дитини, ми позбавляємо її можливості дати відсіч злу, з яким рано чи пізно вона зіткнеться. У таких ситуаціях вона стає безпорадною і, як правило, потрапляє під вплив сильнішого. У цьому випадку можемо говорити про те, що порушується рівновага «різноспрямованих складових людського ества». Таке явище науковці називають надсублімацією. Теми екокультури спілкування і стосунків розкрито в соціально-хореографічному проекті «Право на життя: хореографія проти наркоманії та алкоголізму» (Андрощук, 2014: 55-58) Організатором проекту виступав Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини під керівництвом Людмили Андрощук. Творчий проект «Право на життя» – це танцювальна вистава в стилі перформанс, в основу сценарію якого покладені реальні історії нарко- та алкозалежних, які змогли перемогти залежність. Творчий проект складається

з семи частин: «Вступ»; «Історія Олени: шлях від залежності до просвітлення»; «Історія Марини: війна двох світів: прірва алкоголізму або щасливе життя з дітьми»; «Історія Світлани: кохання чи наркотики?»; «Історія Олени: над прірвою ілюзій»; «Історія Галини: щаслива жінка – нещасна мати»; «Фінал». За кілька місяців виставу було показано 7 разів, її переглянули більше 1000 глядачів, які стали безпосередніми учасниками проекту (URL, 2015:1)

Варто зазначити, що не тільки люди діляться на злих і добрих, але і сама людина в різні періоди свого життя, в різних місцях гетерогенного соціального простору (де є не тільки храми, але і тюрми, психлікарні, тощо) може бути як поганою, так і хорошою. Слід звернути увагу на те, що саме людина є істотою, в якій поєднуються суб'єктивне і об'єктивне, пізнавальне

і ціннісне, фантастичне і дійсне, теоретичне і практичне. Саме для людини смисл буття досягається завдяки пізнанню, а пізнання стає формою життя.

Висновки. Традиційна освіта, на жаль, не забезпечує засвоєння екологічних знань у системі, повноцінного формування вмінь та їх практичного застосування і, що особливо важливо, формування наступних завершальних компонентів екологічної культури – поведінкового та діяльнісного.

Сьогодні гостро постало завдання перед педагогами в організації навчально-виховного процесу, від інформаційного типу перейти до особистісно-орієнтованого, до проектного, що, в більшій мірі, продукує розвиток і саморозвиток, самоствердження, самореалізацію особистості вихованця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрощук Л. М. Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії в процесі постановки творчого проекту «Право на життя: хореографія проти наркоманії та алкоголізму». Мистецтво та освіта. 2014. № 4. С. 55–58.
2. Гродзинський Д. М. Екологія. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т. 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18695> (дата звернення: 13.12.2022).
3. Заєць Світлана Проектна діяльність як засіб формування творчої особистості хореографа у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Том. 1. С. 108–112.
4. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців мистецьких дисциплін як фактор професійної самореалізації: колективна монографія / О. В. Мартиненко та ін.; за ред. А. І. Омельченко. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2019. 361 с.
5. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник. 3-тє вид. Київ: Либідь, 2004. 288 с.
6. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 256 с.
7. Скрипник С. В. Екологічна свідомість, екологічна культура в соціальній екології. *Наукові записки: зб. наук. пр. Кіровоград: КДПУ, Вип. 109. 2012. С. 139–144.*
8. Соціально-хореографічний проект «Право на життя: хореографія проти наркоманії та алкоголізму». URL: <https://forum.o2.ua/en/projects/70> (дата звернення: 13.12.2022).
9. Федоренко Д. О. Педагогічні підходи до вирішення проблеми виховання екологічної культури старшокласників. Роль і місце психології та педагогіки у формуванні сучасної особистості: матеріали Міжнар. Наук.-практ. конф. Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. С. 125–128.

REFERENCES:

1. Androshchuk L.M. Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia khoreohrafiy v protsesi postanovky tvorchoho proektu «Pravo na zhyttia: khoreohrafiia proty narkomanii ta alkoholizmu». [Development of the creative potential of the future teacher of choreography in the process of staging the creative project "Right to life: choreography against drug addiction and alcoholism"]. Kyiv, 2014. Nr. 4. pp. 55–58 [in Ukrainian]
2. Hrodzynskiy D. M. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: entsyklopediia [Encyclopedia of modern Ukraine: encyclopedia]. Kyiv, 2009. V. 1. [in Ukrainian].
3. Zaiets Svitlana Proiektna diialnist yak zasib formuvannia tvorchoi osobystosti choreohrafa u protsesi profesiinoy pidhotovky [Project activity as a means of forming the choreographer's creative personality in the process of professional

training]. Current problems of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Drohobych, 2022. Nr. 54. pp. 108–112 [in Ukrainian].

4. Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnikh fakhivtsiv mystetskykh dystsyplin yak faktor profesiinoi samorealizatsii : kolektyvna monohrafiia [Development of creative potential of future specialists in art disciplines as a factor of professional self-realization: collective monograph]. Melitopol, 2019. 319 p. [in Ukrainian].

5. Romenets V. A. Psykholohiia tvorchosti: Navch. Posibnyk. [Romenets V. A. Psychology of creativity: Study guide]. Kyiv, 2004. 288 p. [in Ukrainian]

6. Skrypnyk S. V. Ekolohichna svidomist, ekolohichna kultura v sotsialnii ekolohii [Ecological awareness, ecological culture in social ecology. Scientific notes: a collection of scientific papers]. Kirovograd, 2012. Nr. 109. pp. 139–144 [in Ukrainian].

7. Sliusar V. M. Fenomen svobody v kulturnii samorealizatsii osobystosti: monohrafiia [The phenomenon of freedom in the cultural self-realization of the individual: monograph. Zhytomyr, 2012. 256 p. [in Ukrainian].

8. Socialno-choreografichnyj proekt «Pravo na zyttia choreografia proty narkomanii ta alkoholizmu» [Social and choreographic project “Right to life: choreography against drug addiction and alcoholism”]. URL: <https://forum.o2.ua/en/projects/70> [in Ukrainian]

9. Fedorenko D. O. Pedahohichni pidkhody do vyrishennia problemy vykhovannia ekolohichnoi kultury starshoklasnykiv [Pedagogical approaches to solving the problem of education of ecological culture of high school students]. The role and place of psychology and pedagogy in the formation of a modern personality: materials of the International. Scientific and practical conf. Kharkiv: Eastern Ukrainian Organization "Center for Pedagogical Research". Kharkiv, 2015. pp. 125–128 [in Ukrainian].

УДК 364.04(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.3>

Катерина ІВАЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-1133-9635

Наталія РЕВНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з гуманітарних питань, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-7140-094X

Бібліографічний опис статті: Іващенко К., Ревнюк Н., (2022). Моніторинг як складова системи управління якістю надання послуг у соціальних закладах. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 17–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.3>

МОНІТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ У СОЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Метою статті є теоретичне обґрунтування системного мультикомпонентного підходу до специфіки здійснення моніторингу системи управління якістю надання послуг у соціальних закладах в умовах трансформаційного періоду і розробці основних напрямів його удосконалення.

Методологія дослідження. Реалізація поставленої мети вимагала вирішення таких завдань:

– встановлення теоретико-методологічних основ дослідження системи моніторингу соціальних закладів з позиції сучасної теорії, підходів до тлумачення категорій «надання та контроль якості послуг», «моніторинг соціальних закладів»;

– дослідження сучасної моделі формування системи соціального захисту населення;

– уточнення основних принципів реалізації моніторингу у сфері надання соціального захисту населенню;

– встановлення та обґрунтування основних напрямків удосконалення та оптимізації моніторингу соціальної сфери з урахуванням трансформаційних процесів та регіональних особливостей.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному узагальненні та спробі оптимізації сучасних підходів щодо здійснення моніторингу соціальних закладів, що забезпечуватиме їх стійке, стабільне та ефективне функціонування в трансформаційних умовах. Обґрунтовано основні напрямки оптимізації моніторингу з урахуванням мультикомпонентного підходу для системного вирішення соціальних задач.

Висновки. Система соціального захисту населення України нині реалізується через широкий спектр соціальних послуг, які надаються у межах інституціональної структури, окресленої у дослідженні. Реалії наших днів вимагають встановлення нових стандартів щодо реалізації соціальної політики у цілому та удосконалення менеджменту, контролю, моніторингу діяльності соціальних інституцій зокрема.

Моніторинг діяльності соціальних закладів нині вимагає розробки практичних заходів, прикладних методичних рекомендацій, визначення більш нагальних і чутливих тем, актуалізації баз даних тощо. Виклики сьогодення максимально актуалізують це питання. Беззаперечним є висновок про те, що сутність і значення моніторингу соціальних закладів в умовах трансформаційних змін найбільш адекватно розкриваються у межах мультикомпонентного підходу, що гарантуватиме належний контроль і бажану якість.

Важливим є висновок про те, що в удосконаленні та оптимізації моніторингу діяльності соціальних закладів важливого значення нині набуває специфічний конкретно-ситуативний регіональний підхід.

Ключові слова: соціальні заклади, управління та менеджмент, надання та контроль якості послуг, мультикомпонентний підхід, моніторинг.

Kateryna IVASHCHENKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Social and Psychological Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, Sadova str., Uman, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-1133-9635

Nataliia REVNIUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Vice-Rector for Humanitarian Affairs, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, Sadova str., Uman, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-7140-094X

To cite this article: Ivashchenko K., Revniuk N., (2022). Monitorynh yak skladova systemy upravlinnia yakisti nadanni posluh usotsialnykh zakladakh [Monitoring as a component of the quality management system in social institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 17–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.3>

MONITORING AS A COMPONENT OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN SOCIAL INSTITUTIONS

The article deals with the notion of social sphere and that of monitoring in the social sphere. While for the first one the most generic definition (satisfying the purposes of the present article) is provided, the latter is determined to be of a particular interest of the contemporary scientists and practitioners. It is explained by the fact that nowadays vulnerable categories are growing in number and are getting more and more diversified. Thus, the necessity for diversification of means, resource and ways of social assistance, along with the new specialties of social workers, modern social programs and their practical implementation becomes obvious. Such circumstances require constant survey and monitoring of the proper functioning of the social system. Having applied both, the continuous and the random sampling methods, the author presents a general overview of the main social institutions existing in today's civil society. It is clearly emphasized the importance of the practical implementation of inter-branch and interdisciplinary connections inherent in the modern globalized world. The readers' attention is focused on the necessity to organize, provide and maintain the proper quality of management in social institutions. Particular attention is paid to the importance of surveying the activity of social entities and institutions, the fulfillment of different programs in the social policy of a given country, and controlling various undergoing social processes and their implementation. Therefore, it was determined that constant monitoring of professional activity, as well as the constant compliance of the achieved results with the set goals are important components and integral parts of the systematic approach to the proper management of institutions in the social sphere.

Key words: social institutions, administration and management, supplement and quality control of social services, monitoring.

Актуальність проблеми. Поняття «соціальні заклади», «центри соціального обслуговування» чи «центри надання соціальних послуг» об'єднують спеціальні державні установи, основним завданням яких є здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг населенню. Об'єктом постійної уваги цих установ виступають, передусім, соціально вразливі верстви населення – ті, які належать до так званої «групи ризику», що перебувають у скрутних життєвих обставинах, неповносправні чи з будь-яких офіційно визнаних мотивів потребують різного роду допомоги з боку держави. До цієї групи населення згідно чинного законодавства відносять такі категорії:

- бездомні;
- родини, в яких є проблеми дитячої занедбаності, сексуальних фізичних зловживань стосовно дитини або одного з партнерів;

- подружні пари, які мають серйозні сімейні конфлікти;
- родини, в яких дитину виховує лише один із батьків та в яких мають місце серйозні конфлікти;
- ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини; особи, які мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, фізичні вади, низький рівень професійної підготовки тощо;
- особи, які порушили закон і були за це покарані;
- особи, які мають соматичні (тілесні) чи психічні захворювання або інвалідність;
- особи, які залежні від алкоголю, наркотиків та їхні родини;
- іммігранти та меншини, що мають недостатні ресурси та можливості або ті, хто став жертвою расизму або інших форм дискримінації;

- особи із затримками розвитку (інваліди розвитку) та їхні родини;
- особи похилого віку, які не можуть адекватно функціонувати;
- мігранти та біженці, які мають недостатні необхідні ресурси;
- діти, які мають проблеми, пов'язані з навчанням в школі, та їхні родини (Про соціальні послуги, 2019).

Традиційно спектр соціальних послуг є широким; він охоплює різні вікові, географічні та інші категорії. Реалії нашого часу змушують державу диверсифікувати послуги, що надаються, кількісно та якісно розширюючи підопічних. Це логічно призводить до збільшення видатків, персоналу та цільової аудиторії. Відтак, постає питання безперервного планування, удосконалення менеджменту, пильного контролю та неухильного моніторингу діяльності соціальних інституцій у цілому, а також їхніх працівників зокрема.

Останнє лише на перший погляд може видатися завданням виключно прикладного характеру. Насправді ж, втілення соціальних програм на практиці вимагає ґрунтовної теоретичної бази, ретельного планування – від ідеї, пошуку засобів і ресурсів для її реалізації – до розумного керівництва й нагляду, безумовно, на всіх етапах.

Таким чином, тема моніторингу діяльності соціальних закладів – дуальна за своєю природою, і вимагає підтримки міждисциплінарних зв'язків з низкою суміжних і віддалених сфер знань і людської діяльності (для вироблення належних теоретичних основ, критеріїв, рекомендацій), а також розробки практичних заходів, прикладних методичних рекомендацій, визначення більш нагальних і чутливих тем, актуалізації баз даних тощо. Іншими словами – підтримки мультидисциплінарних контактів, щоб гарантувати належний контроль і бажану якість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження моніторингу у соціальній сфері висвітлювали у своїх працях Ю. Горемікіна, О. Лібанова, О. Макарова, В. Новіков, В. Саріогло, Т. Сич та інші.

Окремі аспекти експертного оцінювання та інтерпретації його результатів вивчали О. Берестеньова, В. Вовк, А. Орлов, Н. Хілл та багато інших дослідників.

Однак, у цих роботах не міститься універсального підходу чи алгоритму моніторингу, котрий би був легко застосовуваним для швидкозмінних зовнішніх соціальних умов і обставин, а, відтак, уможлилював просту і оперативну зміну модальностей і методик моніторингу, контролю й нагляду за діяльністю профільних цільових установ.

Метою дослідження є запропонувати широкому колу колег і науковців ідею мультикомпонентного моніторингу, здатного врахувати чисельні чинники й складові що регламентують сферу соціального забезпечення та діяльність соціальних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших сфер громадянського суспільства є соціальна. У ній реалізуються соціальні інтереси всіх верств населення, відносини суспільства і громадян, визначаються умови праці й побуту, здоров'я, рекреації тощо. Соціальна сфера – це сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, фірм, закладів та установ, які мають забезпечити задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створити умови для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно з відпрацьованими законами і правилами з метою створення мегаполісів, розвитку масових комунікацій, зміцнення держави.

У загальній інфраструктурі держави соціальна посідає важливе місце, оскільки на неї покладені функції, пов'язані зі створенням загальних умов для забезпечення нормальних умов життя та діяльності людини. До цієї сфери традиційно зараховуємо різноманітні заклади освіти, охорони екології та здоров'я, надання житлово-комунальних і транспортних, телекомунікаційних (зв'язок), культурних і, звісно, побутових послуг населенню.

Основними соціальними інституціями в Україні є такі державні соціальні установи і заклади:

- територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх громадян;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- центри зайнятості;
- центри професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів;
- геріатричні установи;

- притулки для неповнолітніх;
- центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх;
- будинки нічного перебування бездомних громадян;
- центри обліку бездомних громадян;
- соціальні готелі;
- центри соціальної адаптації;
- деякі інші заклади (Про соціальні послуги, 2019).

При цьому соціальні послуги можуть надаватися й недержавними організаціями (як-то НДО, НУО, ГО, різними фондами), релігійними громадами, приватними підприємцями та безпосередньо відповідними спеціалістами в певній громаді.

Цей перелік унаочнює, що соціальні заклади охоплюють майже всі аспекти людської життєдіяльності, виконуючи функцію «диригента» соціального життя країни. Відтак, належне функціонування цих сфер життєдіяльності є беззаперечним і потребує вмілого управління та контролю. Саме тут на допомогу приходять моніторинг (від лат. *monitor* – той, що нагадує, наглядає, зберігає), який можна визначити як особливу систему збору, обробки, зберігання, поширення інформації; інструмент планування динамік і тенденцій; набір засобів ефективного управління та належного контролю.

У найширшому розумінні моніторинг зводиться до спостереження за об'єктами або явищами. Це відбувається, переважно, шляхом фіксації стану, опису, оцінювання та прогнозування. Такий процес уможливорює виявлення потенційних проблем і недоліків, оперативне коригування стратегій та оптимізацію використання ресурсів. По суті, моніторинг – це постійне стандартизоване спостереження (Звонников, 2007), яке дозволяє створити історію, кількісно та якісно оцінювати зміни, що відбуваються, визначити нагальні потреби та прогнозувати напрямки подальшої діяльності.

Специфікою моніторингу соціальної сфери в нинішніх умовах виступає, насамперед, нагальна потреба у його якісному здійсненні згідно з викликами та потребами, продиктованими суспільними змінами сьогодення. Йдеться, передусім, про загальнодержавні виклики, пов'язані з наслідками воєнних дій в Україні, що, у свою чергу, зумовило збільшення потенційних клієнтів таких послуг

та потребу у невідкладному реагуванні на ці запити.

Безпрецедентне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, жертв військових злочинів та насильства, сімей загиблих, інвалідів та ін. категорій диктує нагальну потребу у своєчасному, оперативному та ефективному реагуванні, насамперед, з боку служб соціального захисту населення. Якість та швидкість такого реагування як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях корелюється у відповідності до моніторингу цих показників і безпосередньо впливає з одного боку на підвищення їх рівня, з іншого – на виявлення та подолання недоліків.

Традиційно, безвідносно до конкретних умов здійснення, очікується, що моніторинг буде об'єктивним, валідним, надійним, системним, гуманістичним (Бодненко та ін., 2014).

Оцінювання якості надання соціальної послуги може здійснюватися на різних рівнях, зокрема:

1) внутрішнє оцінювання (самооцінювання):

- оцінювання якості соціальної послуги, що здійснюється соціальним закладом в межах системи управління якістю;

- оцінювання ефективності системи управління якістю;

2) зовнішнє оцінювання:

- оцінювання з боку державних контрольних органів або спонсорів, власників соціальної служби;

- незалежне оцінювання або суспільний контроль (Сич, 2016).

Нині мета, завдання й цілі моніторингу, безперечно, підпорядковані його функціями і призначенню в новітніх умовах. Йдеться, зокрема, про запровадження моніторингу як комплексного інструменту управління соціальними закладами в умовах «турбулентності», що виступає одним з провідних напрямків реформування системи соціального захисту країни. На наш погляд, системний моніторинг соціальних закладів нині має реалізовуватися на таких етапах:

- збір інформації (максимально повна та вірогідна вибірка, адже мета – забезпечити об'єктивне висвітлення, надати місце для плюралізму думок і поглядів, можливість висловитися всім);

- діагностика та аналіз даних;
- формулювання висновків досліджень;
- розробка нових програм на основі складених звітів, прогнозів і планувань;
- здійснення управління роботою соціальних закладів (на основі отриманих програм і рекомендацій);
- спостереження та контроль за ефективністю імплементації вказівок, настанов, рекомендацій і програм; моніторинг за належним відбором соціальних верств населення; чесним і справедливим розподілом соціальної допомоги матеріального та нематеріального характеру; успішністю функціонування соціальної сфери у цілому.

Аналіз цих даних дасть можливість визначити ступінь виконання вимог до послуг і виявити резерви поліпшення якості послуги, а також результативності та ефективності її надання. Для досягнення результативності й ефективності збирання та аналіз даних слід проводити цілеспрямовано, упорядковано та за планом.

Основна мета аналізу даних полягає у виявленні причин систематичних помилок та їх попередження. Інколи помилки, які відносять на рахунок персоналу чи споживачів соціальних послуг, насправді є недоліками функціонування послуги (складність операції чи неадекватності методики, робочі умови, підготовка персоналу, інструкцій чи ресурсів тощо).

Елементами моніторингу можуть бути регулярні звіти, контрольні візити до клієнтів, матеріали супервізійних зустрічей, щоденникові записи соціальних працівників. Для моніторингу та оцінювання результатів, ефективності діяльності соціальної служби використовують систему показників (кількісних і якісних критеріїв), що дає змогу виміряти та оцінити рівень реалізації завдань. Вони мають бути об'єктивними, зрозумілими, відповідати меті діяльності. Їх систему утворюють базові показники (описують структуру діяльності); кінцеві показники (описують діяльність); показники, якими вимірюють вплив запропонованої діяльності або програми.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи особливої актуальності набуває потреба оцінювання якості надання соціальних послуг з метою її належного забезпечення, гарантування клієнтам права на толерантне ставлення

та особисту безпеку. Регулярне оцінювання діяльності соціальних працівників і соціальної служби відповідно до встановлених показників відіграє важливу роль у дотриманні стандартних вимог.

Отже, основним завданням моніторингу є надання повної, достовірної та комплексної інформації, що у подальшому зумовить прийняття відповідних управлінських рішень.

У сучасних умовах здійснення моніторингу соціальних послуг вимагає гнучкого та оперативного підходу, посилення уваги до регіональних особливостей, міжрегіонального обміну досвідом, а також широкого залучення позадержавних та міжнародних експертів.

Вище ми навели власне розуміння новітнього алгоритму моніторингу соціальних закладів, незалежно від вужчого профілю їх практичної діяльності. Отже, послідовність, логічність і, особливо, системність є ключовими концептами сучасного бачення моніторингу. Таким чином, моніторинг як інтегрованої метод супроводу діяльності соціального характеру зможе забезпечувати й гарантувати належне адміністрування людських і матеріальних ресурсів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Упродовж еволюційних суспільних процесів у різні історичні етапи людство супроводжували такі явища як стихійні лиха, каліцтва, хвороби – органічні чи соціальні, катастрофи та війни. Отож, беззаперечним є твердження про те, що виникнення соціальних потреб і вразливих верств населення є неминучим. На цей виклик громадянське суспільство намагається дати гідну, швидку чи, принаймні, своєчасну відповідь. Однією з форм цієї реакції є певна соціальна програма, що розробляється та впроваджується відповідною соціальною інституцією, тобто закладом, який професійно вирішує нагальні проблеми суспільства. Злагоджена робота соціальних установ може засновуватися виключно на ефективному плануванні, належному управлінні тощо.

Отже, нестримність розвитку суспільства, що породжує нові потреби, вимагатиме постійного їх вирішення, нагляду за виконанням і контролю. Тому перспективи удосконалення та урізноманітнення моніторингових систем є очевидними, а звідси – й потреба у континуальності їх дослідження.

Оскільки коло завдань, що розв'язується у ході моніторингу, має прикладне значення, у сучасних умовах це питання набуває актуальності, що у свою чергу актуалізує пошуки оптимальних рішень стосовно його здійснення.

Подальшого вивчення та розробки, на наше переконання, потребують питання ство-

рення нових форм надання соціальних послуг як відповіді на появу нових категорій клієнтів, удосконалення методів їх надання, що так само вимагає системного мультикомпонентного підходу у здійсненні моніторингу з метою підтримання високого рівня якості цих послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берестенева О.Г., Марухина О.В. Компьютерная система принятия решений по результатам экспертного оценивания в задачах оценки качества образования. *Educational Technology & Society*. 2002. № 5. С. 216–230.
2. Берестенева О.Г., Марухина О.В. Системный подход к оценке качества образования. *Стандарты и качество*. 2002. № 4. С. 35–36.
3. Бодненко Д.М., Жильцов О.Б., Лещинський О.Л., Мазур Н.П. Моніторинг навчальної діяльності: навчальний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 276 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5795/1/D_Bodnenko_O_Zhylytsov_O_Leschynskiy_N_Mazur_MND_IS.pdf
4. Горемікіна Ю.В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Demography and Social Economy*, 2016. № 3 (28). С. 120–132.
5. Горемікіна Ю.В. Формалізація даних та методичні підходи у контексті оцінки ефективності соціальних послуг. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 1 (55). С. 188–195.
6. Звонников В.И., Мельникова М.Б. Современные средства оценивания результатов обучения: учебное пособие. Москва : Издательский центр «АКАДЕМИЯ», 2007. 224 с.
7. Лібанова О.М. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики. Київ: ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2010.
8. Макарова О.В. Проект концепції (моделі) моніторингу та оцінювання сектору соціальних послуг. Умань: СПД Сочинський, 2008.
9. Макарова О.В. Черенько Л.М. Соціальні послуги для сімей з дітьми: нові виклики та напрямки вдосконалення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 697–700.
10. Новиков В.Н. Совершенствование финансирования социальной инфраструктуры на основе новых бюджетных технологий *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1. С. 121–132. doi: 10.15407/dse2014.01.121.
11. Орлов А.И. Экспертные оценки : учебное пособие. Москва : ИВСТЭ, 2002. 31 с. 10.
12. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
13. Сич Т.В. Управління якістю соціальних послуг : навчальний посібник. Харків : ООО „ЦИФРА ПРИНТ”, 2016, 252 с. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/921/1/Sich.pdf>
14. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах : проект / Посилення регіональних соціальних служб в Україні. URL: <http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=2174>
15. Хилл Н., Сельф Б., Роше Г. Измерение удовлетворенности потребителя по стандарту ИСО 9000:2000 / пер. с англ. С.А. Шумова. Москва: ТЕХНОЛОГИИ, 2004. 192 с.
16. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики : монографія / О. В.Макарова, В.Г.Сариогло, Г.І. Терещенко та ін. / за ред. Е.М. Лібанової. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. 248 с.

REFERENCES:

1. Beresteneva, O.G. (2002). *Kompiuternaia sistema pryniatyia reshenyi po rezultatam ekspertnoho otsenyvaniya v zadachakh otsenky kachestva obrazovaniya [The computer system of decision-making based on the results of expert assessment in the field of problems of education quality assessment]*. *Obrazovatel'nye Tehnologii i Obshchestvo – Educational Technology & Society*, 5, 216–230 [in Russian].
2. Beresteneva, O.G. (2002). *Sistemnyiy podhod k otsenke kachestva obrazovaniya [The systematic approach to the evaluating of the quality of education]*. *Standarty i kachestvo – Standards and Quality*, 4, 35-36 [in Russian].
3. Bodnenko D.M., Zhiltsov O.B., Leshchynskiy O.L., Mazur N.P. (2014) *Monitorynh navchal'noyi diyal'nosti: navchal'nyy posibnyk [Monitoring of educational activities: a study guide]*. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5795/1/D_Bodnenko_O_Zhylytsov_O_Leschynskiy_N_Mazur_MND_IS.pdf [in Ukrainian].
4. Goremykina, Yu.V. (2012). *Formalizatsiia danykh ta metodychni pidkhody u konteksti otsinky efektyvnosti sotsialnykh posluh [The formalization of data and methodological approaches in the context of evaluating the effectiveness of social services]*. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – The mechanism for the regulation of economic*, 1(55) [in Ukrainian].

5. Horemykina Yu.V. (2016). *Monitorynh i otsynuyannya yakosti ta efektyvnosti sotsial'nykh posluh: prykladnyy aspekt [Monitoring and evaluation of the quality and efficiency of social services: an applied aspect]*. Demography and Social Economy, No. 3 (28). [in Ukrainian].
6. Zvonnikov V.I., Melnikova M.B. (2007). *Sovremennyye sredstva otsenivaniya rezul'tatov obucheniya: ucheboye posobiye [Modern means of evaluating the results of training: a textbook]*. Moscow: Publishing Center "AKADEMIYA" [in Russian].
7. Libanova, E.M. (Ed.) (2010). *Yakist' informatsijnoho zabezpechennia sotsial'noi polityky [The quality of information provision of social policy]*. Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].
8. Makarova, O.V. (Ed.). (2008). *Proekt kontseptsii (modeli) monitorynhu ta otsynuyannya sektoru sotsial'nykh posluh [The project of the concept (model) for monitoring and evaluation of social services]*. Uman: SPD Sochyns'kyj [in Ukrainian].
9. Makarova, O.V. (2016). *Sotsial'ni posluhy dlya simey z dit'my: novi vyklyky ta napryamky vdoskonalennya [Social services for the families with children: new challenges and areas of the improvement]*. Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – The global and national problems of economic, 10 [in Ukrainian].
10. Novikov, V.M. (2014). *Sovershenstvovanie finansirovaniya sotsialnoy infrastruktury na osnove novyih byudzhetyh tehnologiy [The improving of the financing of social infrastructure based on the new budget techniques]*. Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy, 1,121 [in Russian].
11. Orlov, A.I. (2002). *Ekspertnyie otsenki [Expert assessments]*. Moscow: IVSTE [in Russian].
12. Pro sotsial'ni posluhy : Zakon Ukrayiny vid 17 sichnya 2019 roku № 2671-VIII [On social services: Law of Ukraine dated January 17, 2019 No. 2671-VIII] *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
13. Sych T.V. (2016). *Upravlinnya yakisty sotsial'nykh posluh : navchal'nyy posibnyk. [Management of the quality of social services: a study guide]*. Kharkiv: "DIGITAL PRINT" LLC. Retrieved from <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/921/1/Sich.pdf> [in Ukrainian].
14. Sotsial'ni posluhy: iak pobuduvaty ukrains'ku model' na ievropejs'kykh pidkhodakh [Social Services: how to build a Ukrainian model based on European approaches]. (n.d.). eu.prostir.ua. Retrieved from <http://eu.prostir.ua/data?t=1&q=2174> [in Ukrainian].
15. Hill, N. (2004). *Izmerenie udovletvorennosti potrebitelya po standartu ISO 9000:2000 [The measuring of the customer satisfaction by ISO 9000: 2000]*. Moscow: Tehnologii [in Russian].
16. O. V. Makarova, V. G. Sarioglo, G. I. Tereshchenko and others. (2010). *Yakist' informatsijnoho zabezpechennya sotsial'noyi polityky: monohrafiya [The quality of information provision of social policy: a monograph]*. E.M. Libanova (Ed.) Kyiv: SPIRIT AND LETTER [in Ukrainian].

УДК 159.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.4>**Ганна КОВАЛЬ**

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права і публічного управління та адміністрування Державного університету економіки і технологій, вул. Медична, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

Бібліографічний опис статті: Коваль, Г. (2022). Сутність поняття «ціннісні орієнтації». *Ввічливість. Humanitas*, 6, 24–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.4>

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ»

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується як кризовий, а тому він обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Україна, як незалежна держава, що стала на самостійний шлях формування нових соціально-економічних, політичних, духовних орієнтирів, свої ідеї, мрії та сподівання значною мірою пов'язує з молоддю. Сучасні вчені та практики соціальної роботи, педагогіки, психології, управління, соціології, права визначають основні цінності сучасної молоді, якими вона оперує сьогодні і які складають її внутрішній світ та формують ставлення до навколишнього світу. Слід зазначити, що сьогодні культура та цінності молоді формуються під впливом багатьох факторів, які, на жаль, не завжди є позитивними. Молодь переосмислює духовні цінності, норми, змінює свої ідеали та ідеї, які становлять основу визначення пріоритетних напрямів розвитку держави, в тому числі і змінює погляди на формування та становлення демократичних ціннісних засад. Нинішня ситуація характеризується порушеннями в механізмі наступності, молодь відмовляється від усього минулого, не сприймає досвід батьків.

Проблема ціннісних орієнтацій є центральною у сучасній соціології, психології, педагогіці та філософії. Вона також є важливою для розуміння процесу врегулювання взаємовідносин людини та суспільства. Соціальна значущість даної проблеми, багатоаспектність її досліджуваності, зростання інтересу до суспільного розвитку – все це вимагає системного аналізу цінностей та ціннісних орієнтацій, їх сутності, природи, взаємозв'язків системи цінностей, ціннісних орієнтацій індивіда, суспільства в цілому і тих соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві. Разом зі змінами сьогодення, з економічними, національними проблемами, актуальною стає проблема цінностей. Ціннісні орієнтації проявляють свою значимість під час аналізу структури людської діяльності, яка неможлива без орієнтації в навколишньому світі. Тож, як бачимо, питання вивчення природи та сутності ціннісних орієнтацій є дуже важливим на сьогоднішній день, оскільки, вони є основою успішної життєдіяльності кожної людини у суспільстві.

Ціннісні орієнтації становлять собою інтегративні, вільно та відповідально обрані особистістю установки, що є ширшими і більш включеними, ніж будь-які фіксовані або ж навіть базові соціальні установки, орієнтири та ідеали.

Ціннісні орієнтації характеризують ставлення особистості до найбільш важливих цілей життєдіяльності та до способів досягнення цих цілей. Навіть у стабільних суспільствах процеси розвитку та зміни поколінь зумовлюють протидію конкуруючих нормативно-ціннісних систем.

Значно ширше за змістом розуміння сутності поняття «ціннісні орієнтації» представлено у соціологічному словнику, в якому під цим словосполученням автори вбачають соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості.

Отже, досліджуючи сутність поняття «ціннісні орієнтації», слід констатувати, що проблема ціннісних орієнтацій потребує свого суттєвого переосмислення в умовах сучасних динамічних соціальних змін, які передбачають одночасне самовизначення людини у різних локусах культурного простору, які підпорядковуються різним культурним нормам і завдаються, відповідно, різними цінностями, які не завжди співвідносяться поміж собою. Ключ до розуміння ціннісних орієнтацій слід шукати не у суб'єкт-об'єктних відношеннях людей, а в інтерсуб'єктивних. Маємо за мету в подальшому дослідити ціннісні орієнтації молоді, які змінюються під впливом сьогоднішніх складних реалій, а саме: продовження військового стану в Україні, поглиблення економічної кризи та поява нового молодіжного руху «ПВК Редан».

Ключові слова: українське суспільство, ціннісні орієнтації, демократичне суспільство, соціальні групи, людська діяльність, мотивація, орієнтація.

Ganna KOVAL

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration and Administration of the State University of Economics and Technologies, 16, Medichna Street, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region, Ukraine, 50005

ORCID: 0000-0001-5317-6876

To cite this article: Koval, G. (2022). Sutnist poniattia «tsinnisni oriientatsii» [The essence of the concept "Value orientations"]. *Vichlyvist. Humanitas*, 6, 24–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.4>

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "VALUE ORIENTATIONS"

The current state of development of Ukrainian society is characterized as a crisis, and therefore it is conditioned by the search for one's own path of development and change of values. Ukraine, as an independent state that has embarked on an independent path of forming new socio-economic, political, and spiritual guidelines, largely connects its ideas, dreams and hopes with the youth.

Modern scientists and practitioners of social work, pedagogy, psychology, management, sociology, and law determine the main values of modern youth, which they use today and which make up their inner world and shape their attitude to the world around them.

It should be noted that today the culture and values of youth are formed under the influence of many factors, which, unfortunately, are not always positive. Young people are rethinking spiritual values, norms, changing their ideals and ideas, which form the basis of determining the priority directions of the state's development, including changing views on the formation and establishment of democratic value foundations.

The current situation is characterized by violations in the mechanism of continuity, young people reject the entire past, do not accept the experience of their parents.

The problem of value orientations is central in modern sociology, psychology, pedagogy and philosophy. It is also important for understanding the process of regulating the relationship between a person and society.

The social significance of this problem, the multifacetedness of its investigation, the growing interest in social development – all this requires a systematic analysis of values and value orientations, their essence, nature, interrelationships of the value system, value orientations of the individual, society as a whole, and those sociocultural transformational processes that happening in our society.

Along with today's changes, with economic and national problems, the problem of values becomes relevant. Value orientations show their importance when analyzing the structure of human activity, which is impossible without orientation in the surrounding world. So, as we can see, the question of studying the nature and essence of value orientations is very important today, since they are the basis of the successful life of every person in society.

Value orientations are integrative, freely and responsibly chosen attitudes of the individual, which are broader and more inclusive than any fixed or even basic social attitudes, orientations and ideals.

Value orientations characterize an individual's attitude to the most important goals of life and to ways of achieving these goals. Even in stable societies, the processes of development and the change of generations lead to the opposition of competing normative and value systems.

A much broader understanding of the essence of the concept of "value orientations" is presented in the sociological dictionary, in which the authors see the social, economic, political, moral, religious, aesthetic, epistemological, ontological and/or ideological foundations of the subject's evaluation judgments about the environment under this phrase reality, one or other of its aspects, spheres, objects that form the meaningful side of the personality orientation.

Therefore, when examining the essence of the concept of "value orientations", it should be stated that the problem of value orientations needs a significant rethinking in the conditions of modern dynamic social changes, which involves the simultaneous self-determination of a person in different loci of cultural space, which are subject to different cultural norms and are imposed, accordingly, by different values, which are not always related to each other. The key to understanding of the value orientations should be sought not in the subject-object relations of people, but in intersubjective ones.

Our goal is to further investigate the value orientations of young people, which are changing under the influence of today's complex realities, namely: the continuation of military rule in Ukraine, the deepening of the economic crisis, and the emergence of a new youth movement "PVK Redan".

Key words: *Ukrainian society, value orientations, democratic society, social groups, human activity, motivation, orientation.*

Актуальність проблеми. Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується як кризовий, а тому він обумовлений пошуком власного шляху розвитку та зміни цінностей. Україна, як незалежна держава, що стала на самостійний шлях формування нових

соціально-економічних, політичних, духовних орієнтирів, свої ідеї, мрії та сподівання значною мірою пов'язує з молоддю, з її прагненнями та цінностями. Сучасні вчені та практики соціальної роботи, педагогіки, психології, управління, соціології, права визначають

основні цінності сучасної молоді, якими вона оперує сьогодні і які складають її внутрішній світ та формують ставлення до навколишнього світу. Слід зазначити, що сьогодні культура та цінності молоді формуються під впливом багатьох факторів, які, на жаль, не завжди є позитивними. Молодь переосмислює духовні цінності, норми, змінює свої ідеали та ідеї, які становлять основу визначення пріоритетних напрямів розвитку держави, в тому числі і змінює погляди на формування та становлення демократичних ціннісних засад. Цей процес супроводжується розчаруванням у попередній системі ціннісних орієнтацій, втратою і зневірою в ідеалах та цінностях, що нав'язувалися нашому суспільству тривалий період, а також відсутністю нової ієрархії ціннісних орієнтацій через страх перед невідомим, майбутнім та апатією. Нинішня ситуація характеризується порушеннями в механізмі наступності, молодь відмовляється від усього минулого, не сприймає досвід батьків. І все це впливає на формування культури сучасної молоді і на майбутній культурно-духовний потенціал нації.

Сучасна молодь має особливий характер і риси, які суттєво відрізняють її з поміж інших соціальних груп. Система цінностей в суспільстві, їх характер і особливості є своєрідним орієнтиром в формуванні світогляду, духовності молодої людини, а бажання оволодіти ними – найважливіша умова отримання молоддю людиною життєвого досвіду і її соціалізації. Цінності завжди існують і видозмінюються, так як змінюються цілі покоління людей, наслідуючи і позитивний, і негативний досвід своїх попередників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ціннісні орієнтації молоді знаходяться у фокусі досліджень багатьох вчених. Так вітчизняні вчені О. Балакірева, Г. Коваль, Л. Леженіна у своїх працях відзначають, що ціннісні орієнтації формують життєвий шлях особистості, враховуючи її бажання та попередній досвід. Схожої думки дотримується і Ю. Приходько. Дослідники вважають, що кожна людина протягом життя самостійно формує певні життєві цінності та орієнтації, яким вона слідує все життя.

У своїх роботах О. Александрова, А. Бітуєва та В. Мартинюк детально проаналізували функції ціннісних орієнтацій. Визначенню ролі соціальних інституцій у становленні життєвих

цінностей української молоді присвятили свої праці Г. Коваль, О. Молчанова, М. Пірен та інші.

Мета дослідження – розкрити сутність поняття «ціннісні орієнтації».

Виклад основного матеріалу. Вже понад 30 років минуло з того часу, як Україна проголосила Акт про свою незалежність, тим самим задекларувала докорінні зміни соціально-економічного та політичного устрою в державі. Але проблем в українському суспільстві стає дедалі більше. Широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію нашої держави ще більше поглибили кризу суспільного розвитку України, зокрема у таких сферах, як економіка, освіта, наука, культура, охорона здоров'я тощо.

Проблема ціннісних орієнтацій є центральною у сучасній педагогіці, соціології, психології та філософії. Вона також є важливою для розуміння процесу врегулювання взаємовідносин людини та суспільства. Соціальна значущість даної проблеми, багатоаспектність її досліджуваності, зростання інтересу до суспільного розвитку – все це вимагає системного аналізу цінностей та ціннісних орієнтацій, їх сутності, природи, взаємозв'язків системи цінностей, ціннісних орієнтацій індивіда, суспільства в цілому і тих соціокультурних трансформаційних процесів, які відбуваються в нашому суспільстві. Разом зі змінами сьогодення, з економічними, національними проблемами, актуальною стає проблема цінностей. Ціннісні орієнтації проявляють свою значимість під час аналізу структури людської діяльності, яка неможлива без орієнтації в навколишньому світі (Держко І., 2013). Питання вивчення природи та сутності ціннісних орієнтацій є дуже важливим на сьогоднішній день, оскільки, вони є основою успішної життєдіяльності кожної людини у суспільстві.

Ціннісні орієнтації займають проміжне місце на перетині таких предметних галузей, як мотивація і світоглядні структури свідомості. Вони є компонентом складної структури ставлень особистості до умов її існування та діяльності, пов'язуючи в єдине ціле суспільне, групове й індивідуальне у свідомості та поведінці. Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості, виступає як узагальнений показник рівня духовного розвитку (Федук І., 2011).

Сьогодні у науковців немає єдиного підходу щодо сутності ціннісних орієнтацій, визначення їх природи, способу формування тощо.

Ціннісні орієнтації становлять собою інтегративні, вільно та відповідально обрані особистістю установки, що є ширшими і більш включеними, ніж будь-які фіксовані або ж навіть базові соціальні установки, орієнтири та ідеали.

Натомість соціолог А. Здравомислов зазначав, що ціннісні орієнтації є важливими елементами внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від несуттєвого (Матіж С., 2013). Вітчизняна дослідниця О. Целякова визначає ціннісні орієнтації як елемент внутрішньої (диспозиційної) структури особистості, сформований і закріплений життєвим досвідом індивіда у ході процесів соціалізації і соціальної адаптації, які відокремлюють суттєве від несуттєвого для даної людини через прийняття або не прийняття особистістю певних цінностей, які усвідомлюються в якості змісту й основних цілей життя, а також ті, які визначають припустимими засобами їх реалізації.

На думку О. Балакіревої, ціннісні орієнтації характеризують ставлення особистості до найбільш важливих цілей життєдіяльності та до способів досягнення цих цілей. Навіть у стабільних суспільствах процеси розвитку та зміни поколінь зумовлюють протидію конкуруючих нормативно-ціннісних систем (Балакірева О., 2006).

Значно ширше за змістом розуміння сутності поняття «ціннісні орієнтації» представлено у соціологічному словнику, в якому під цим словосполученням автори вбачають соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості (Волович І., 1990).

Таким чином, проаналізувавши праці вітчизняних та зарубіжних вчених, ми дійшли висновку, що у більшості з них ціннісні орієнтації розглядаються як складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості.

Система ціннісних орієнтацій має багаторівневу структуру; її вершина – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвою метою особистості. Система ціннісних орієнтацій не є чимось абсолютно впорядкованим і нерухомим, вона суперечлива і динамічна, відбиває як головні, істотні, стержневі зміни взаємозалежності особистості з світом, так і зміну поточних, швидкоплинних, певною мірою випадкових життєвих ситуацій.

Так Д. Щєпова вважає, що проблема ціннісно-сислової сфери особистості, зокрема її ціннісних орієнтацій, є однією з ключових. Це зумовлено тим, що внаслідок змін, які відбулися у нашому суспільстві й спонукали до відмови від стереотипів, перед особистістю відкрилась можливість постановки власних цілей і визначення реальних умов їх досягнення. Формування таких цілей на кризових етапах розвитку суспільства, коли старі принципи втратили своє значення, а нові ще не встановилися, стає більш актуальною потреба вивчення ціннісно-сислової сфери особистості, яка включає ціннісні орієнтації, їх ієрархічну структуру, а також фактори, що їх трансформують (Щєпова Д., 2010).

Отже, ціннісні орієнтації є певним орієнтиром власної поведінки, вибірковим ставленням до цінностей тощо. Тому важливим є те, аби вони були на високому рівні, тоді, відповідно, людина матиме лише гарні настрої щодо різного роду дій та спонукань. З іншого боку, ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості: ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я». Непроста ситуація виникає у випадках, коли образ «Я» у суб'єкта взагалі не сформований, а тому у нього спостерігається лише еkleктичне поєднання різних його аспектів. Такий внутрішній безлад відображається і в зовнішньому: людина повністю підпорядкована тимчасовим рішенням, настроям, емоціям, в цілому для неї характерна загальна неорганізованість (Коваль Г., Міщенко О., 2022). Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню

особистості, реалізації соціальних очікувань (Матяж С., 2013).

Ціннісні орієнтації є показником життєвого досвіду та особистісного розвитку. Формуючись у процесі засвоєння людиною соціального досвіду, ціннісні орієнтації виявляються у її потребах, цілях, інтересах, ідеалах, переконаннях, установках та багатьох інших психічних явищах. Іншими словами, система ціннісних орієнтацій утворює змістовну сторону спрямованості особистості та виражає внутрішню основу її ставлення до цінностей матеріальних, моральних, духовних, політичних тощо (Кучеренко С., 2013). Протягом всього свого життя кожна людина накопичує досвід, дає оцінку тій чи іншій ситуації, взаємодіє з іншими суб'єктами суспільного життя, відрізняє соціальне від асоціального тощо. На основі цього формуються цінності, а відтак, і ціннісні орієнтації. Виходячи з вищезазначеного, можемо говорити, що людина не може жити без будь-яких ціннісних орієнтацій, оскільки, саме вони є певним «путівником» кожного громадянина.

У диспозиційній структурі особистості ціннісні орієнтації утворюють вищий рівень ієрархії прихильності до певного сприйняття умов життєдіяльності, їх оцінюванні і поведінки як в актуальній (тут і зараз), так і довгостроковій (перш за все) перспективі. Ціннісні орієнтації найбільш чітко проявляються у ситуаціях, які потребують відповідальних рішень, які тягнуть за собою значні наслідки і зумовлюють подальше життя індивіда (Целякова О., 2009). Також вони можуть проявлятися та розкриватися через оцінювання себе, інших, життєвих обставин, через уміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення в конфліктних ситуаціях та знаходити вихід з проблемних ситуацій. Вони визначають загальну лінію поведінки в умовах екзистенційного та морального вибору через уміння задавати і змінювати домінанти власної життєдіяльності. На підставі ціннісних орієнтацій формуються переконання особистості, які об'єднуються в систему і складають її духовну культуру. Тому ціннісні орієнтації є віддзеркаленням ества конкретної людини, як соціального суб'єкта. У ціннісних орієнтаціях виражається самоствердження особистості, її самореалізація (Легун О.). Дійсно, ціннісні орієнтації діють як на рівні свідомості, так і на підсвідомому рівні, визначаючи спря-

мованість вольових зусиль, уваги, інтелекту, а також всього того, що дає змогу людині усвідомлювати себе, свої дії та керувати ними.

Ціннісні орієнтації як елемент особистісної структури характеризуються здійсненням відповідних потреб та інтересів, керують поведінкою людини і становлять основу її існування, життя. Набуті та засвоєні ціннісні орієнтації виступають в ролі активного аспекту особистісної креативної мотивації (Рабійчук С., 2012). Система ціннісних орієнтацій є індивідуальною для кожної окремої особистості, до того ж вона тісно пов'язана з мотивами і потребами, цілями і установками, а також з інтересами особистості. Якщо брати до уваги, що інтереси є нестійкими і постійно зазнають змін протягом розвитку особистості, тоді «ціннісні установки й орієнтації постійно відпрацьовуються, вдосконалюються» (Рабійчук С., 2014). Таким чином, ціннісні орієнтації є суто особистим проявом, відмінним один від одного. Оскільки, кожна людина це є окрема особистість, котра має свою точну зору на ті чи інші речі і керуючись певними власними орієнтирами виконує ті чи інші дії.

Ціннісні орієнтації забезпечують цілісність і стійкість особистості, визначають структуру свідомості, програми і стратегії діяльності, контролюють і організують мотиваційну сферу, інструментальні орієнтації на конкретні об'єкти і (або) види діяльності та спілкування як засіб досягнення мети. Таким чином, ціннісні орієнтації – це, перш за все, надання переваги або відмова від певного змісту як життєвоорганізуючих початків і готовність поводити себе з ними відповідно. У цьому випадку, зміст який вкладається у поняття «ціннісні орієнтації», відповідає первинному значенню слову «орієнтація», як визначення свого розташування у просторі.

Ціннісні орієнтації визначають: загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; цільові і мотиваційні програми; рівень вподобань; уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значимості; міру готовності і рішучості (через вольові компоненти) до реалізації власного «проекту» життя (Целякова О., 2009).

Отже, ціннісні орієнтації – це явище динамічне, оскільки, кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного

сприйняття, додаючи власні корективи. Звичайно, процес зміни ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язаний зі змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства певної країни (Левковська Н., 2006).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, досліджуючи сутність поняття «ціннісні орієнтації», слід констатувати, що проблема ціннісних орієнтацій потребує свого суттєвого переосмислення в умовах сучасних динамічних соціальних змін, які передбачають одночасне самовизначення людини у різних

локусах культурного простору, які підпорядковуються різним культурним нормам і завдаються, відповідно, різними цінностями, які не завжди співвідносяться поміж собою. Ключ до розуміння ціннісних орієнтацій слід шукати не у суб'єкт-об'єктних відношеннях людей, а в інтерсуб'єктивних. Маємо за мету в подальшому дослідити ціннісні орієнтації молоді, які змінюються під впливом сьогоденних складних реалій, а саме: продовження військового стану в Україні, поглиблення економічної кризи та поява нового молодіжного руху «ПВК Редан».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балакірева О. Ціннісні орієнтації українського суспільства: 1996–1999–2006 рр. Моніторинг громадської думки. С. 135–164.
2. Волович И. Социологический справочник / Под общей ред. В. Воловича. Киев : Политиздат Украины, 1990. 382 с.
3. Дерзко І. Система ціннісних орієнтацій у соціальному врегулюванні взаємовідносин особи та суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 78. С. 158–162
4. Кучеренко С. Типи системи ціннісних орієнтацій студентів. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2013. Вип. 14. С. 144–155.
5. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 1. С. 85–93.
6. Левковська Н. Філософські та соціологічні підходи до дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. 2005. № 22–23. С. 57–60.
7. Легун О. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості. URL: <http://vuzlib.com/content/view/860/94/>
8. Матяж С., Березанська А. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Соціологія*. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.
9. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. URL: <http://social-science.com.ua/article/648>
10. Рабійчук С. Аналіз сучасних концепцій виховання загальнохристиянських ціннісних орієнтацій молоді як аспект професійної діяльності фахівців соціальної сфери. *Педагогічний дискурс*. 2014. № 17. С. 131–136.
11. Рабійчук С. Місце ціннісних орієнтацій в цілісній системі виховання сучасних старшокласників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. №1. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadps
12. Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку : колективна монографія / Кол. авт.; за заг. ред. проф. Ю. В. Палагнюк, доц. О. Л. Файчук. Миколаїв : Вид-во: Ємельянова Т. В., 2022. 511 с.
13. Федух І. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 3. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/
14. Целякова О. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. С. 222–233.

REFERENCES:

1. Balakireva O. Values of Ukrainian society: 1996-1999-2006/ A. Balakireva// Monitoring of public opinion With. 135–164.
2. Волович И. Социологический справочник / Под общей ред. В. Воловича. К. : Политиздат Украины, 1990. 382 с.
3. Derzhko I. System of valuable orientation in social regulation of relations between individuals and society/ I. Derzhko// Giley: Scientific scientist. 2013. No. 78. С. 158–162.

4. Kucherenko S. Types of value orientation system of students [Electronic resource]/ Sec. Kucherenko// International scientific forum: Sociology, psychology, pedagogy, management. 2013. Вип. 14. С. 144–155.

5. Levkovska N. Dynamic of Youth values [Electronic Resource]/ N. Levkovska// political management. 2006. № 1. С. 85–93.

6. Levkovska N. Philosophical and sociological approaches to the study of values and values/ N. Levkovska// KNU Newsletter T. Sachin. 2005. № 22–23. С. 57–60.

7. Legun O. The role of values and values in the development of personality/ O. Legun. URL: <http://vuzlib.com/content/view/860/94/>

8. Matyage C. Classification of values and values of personality/ S. Matyage, A. Berezanska// Scientific works of the Black Sea State University named after Peter Mohyla complex "Kyiv-Mohyla Academy". Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.

9. Piren M. Valuable orientation of young people in Ukrainian society at the present stage/ M. Piren, O. Zilylyurik. URL: <http://social-science.com.ua/article/648>

10. Rabiichuk C. Analysis of modern concepts of upbringing of all Christian values orientation of youth as a aspect of professional activity of social sphere specialists/ S. Rabiichuk// Teacher's degree. 2014. № 17. С. 131–136.

11. Рабійчук С. Місце ціннісних орієнтацій в цілісній системі виховання сучасних старшокласників / С. Рабійчук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 1. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadps

12. Social work in conditions of modern challenges: Experience and prospects of development : collective monograph/ No. vehicle; for the time being. Rev. Prof. Yu. C. Palagnuk, Doc. O. L. Faychuk. Mykolayiv : kind-vo: Yemelyanova T. C., 2022. 511 sec.

13. Feduch I. Definition of the meaning of the term "value orientation" in modern psychological and pedagogical science / I. Fedukh// Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. 2011. VIP.3. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/

14. Tselyakova O. Spirituality and values orientation of students' youth of Ukraine in a transformational society/ O. Tselyakova// ZDIA Humanitarian Wenderman. 2009. VIP. 38. С. 222–233.

УДК 378.14:373.66

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.5>**Світлана МИКОЛЮК**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Тернопільська обл., Україна, 46009

ORCID: 0000-0001-8447-6409

Бібліографічний опис статті: Миколюк, С. (2022). Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.5>

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті обґрунтовано необхідність та виняткову роль роботи соціальних працівників під час воєнних дій на території України. Зокрема, зазначено, що в тривалому стресовому стані соціальний працівник потенційно отримує професійне вигорання. Наголошено, що вигорання працівників соціальної сфери проявляється у: негативних змінах стереотипної поведінки, професійних навичок, моделей комунікацій; зниженні рівня продуктивності виконаної роботи; знівелюванні здатності прийняття вольових рішень, незацікавленості у професійному самовдосконаленні; недоброросовісному відношенні до виконання покладених обов'язків. З'ясовано, що професійне вигорання соціального працівника відбувається на фоні підвищеної відповідальності за сам характер та результати своєї діяльності. Даний факт спричиняє неабияке психологічне навантаження для соціального працівника, оскільки супроводжується високим рівнем самовідповідальності та потенційними можливими ризиками для отримувачів соціальних послуг. Наголошено, що в умовах військового стану розвиток професійних якостей соціального працівника сповільнюється під впливом стресу та страху перед наслідками військового вторгнення. Проаналізовано фактори котрі найбільше впливають на професійну діяльність у соціальній сфері в умовах війни. Зокрема, виокремлено основні критерії які спонукають вигорання соціального працівника. Проаналізовано ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, котрі загострилися в умовах війни, провокують потужне емоційне напруження та стрес, породжують почуття незадоволеності, накопичення втоми, що в свою чергу призводить до виснаження та вигорання соціального працівника. В результаті проведеного аналізу з'ясовано, що професійне вигорання соціальних працівників є тим деструктивним фактором, що не тільки знижує якість надання соціальних послуг, свідчить про професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнує їхнє фізичне та психологічне здоров'я, а й становить небезпеку для клієнтів, які звертаються до соціальних служб за допомогою.

Ключові слова: соціальний працівник, професійне вигорання в умовах війни, надання соціальних послуг.

Svitlana MYKOLIUK

PhD in Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work of the West Ukrainian National University, str. Lvivska, 11, Ternopil, Ternopil region, Ukraine, 46009

ORCID: 0000-0001-8447-6409

To cite this article: Mykoliuk, S. (2022). Profesiine vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh viiny [Professional burnout of social workers in war conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.5>

PROFESSIONAL BURNOUT OF SOCIAL WORKERS IN WAR CONDITIONS

The article substantiates the necessity and exceptional role of the work of social workers during hostilities on the territory of Ukraine. In particular, it is stated that in a prolonged stressful state, a social worker potentially suffers from professional burnout. It is emphasized that the burnout of social workers is manifested in: negative changes in behavior stereotypes, professional skills, communication models; decrease in the level of productivity of the work performed; reduction of the ability to make volitional decisions, disinterest in professional self-improvement; unscrupulous attitude towards the performance of assigned duties. It was found that the professional burnout of a social worker occurs against the background of increased responsibility for the very nature and results of one's activity. This fact causes considerable psychological stress for the social worker, as it is accompanied by a high level of self-responsibility and possible potential risks for the recipient of social services. It is emphasized that in the conditions of martial law, the development of professional qualities of a social worker slows down under the influence of stress and fear of the consequences of a military invasion. Factors that have the greatest influence on professional activity in the social sphere in the conditions of war are analyzed. In particular, the main criteria that lead

to the burnout of a social worker are highlighted. A number of objective and subjective factors have been analyzed, which have intensified in war conditions, provoke powerful emotional tension and stress, give rise to a feeling of dissatisfaction, accumulation of fatigue, which in turn leads to exhaustion and dismissal of the social worker. As a result of the analysis, it was found that professional burnout of social workers is a destructive factor that not only reduces the quality of social services, indicates professional regression, dissatisfaction with self-realization, destroys their physical and psychological health, and is a danger for clients, who turn to social services for help.

Key words: social worker; professional burnout in the conditions of war; provision of social services.

Актуальність проблеми. Під час воєнних дій на території України, в період заострення політичної, економічної та соціальної нестабільності для кожного українця виникає нагальна потреба правильної організації діяльності соціальних служб для забезпечення сприятливого середовища перебування та проживання громадян, які потерпають від наслідків війни. Вагомою складовою ефективності роботи соціальних працівників є запобігання їх професійному вигоранню в процесі виконання ними своїх безпосередніх обов'язків, котрі пов'язані із соціально-економічними та психологічними факторами. Лише з 2001 р. «синдром професійного вигорання» ВООЗ визнала як проблему. До війни проводились ряд досліджень із данної проблематики з використанням таких методик: «Оцінювання професійного стресу» (опитувальник К. Вайсмана), «Професійне вигорання» (опитувальник Н. Водоп'янова) і «Діагностики емоційного вигорання» (автор В. Бойко). На першому місці в респондентів виявлено емоційне вигорання, редукція знаходиться на другому місці в проявах професійного вигорання соціальних працівників, на третьому місці – деперсоналізація (Главацька, 2019). Результати дослідження підтверджують актуальність і доречність проблеми. Під час війни проблематика тільки загострилася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел доводить, що «синдрому професійного вигорання» присвячена велика кількість досліджень як вітчизняних, так й іноземних науковців. У працях аналізуються як структурні елементи походження й появи синдрому, так й основні його компоненти (В. Бойко, Н. Водоп'янова, Л. Карамушка, Т. Ронгинська, Х. Маслач, Г. Фрейденберг та інші). Однак сьогодні актуальними та невизначеними залишаються системні проблеми професійного вигорання соціальних працівників в умовах війни.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз наявної проблеми професійного вигорання

соціального працівника, опис і характеристика синдрому професійного вигорання соціальних працівників в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Значний вплив на процеси професійного вигорання соціального працівника мають особливості професійної діяльності в результаті яких формуються високі вимоги до індивідуально-психологічних якостей і психічних функцій самого соціального працівника. Вигорання працівників соціальної сфери виявляється у: негативних змінах стереотипів поведінки, професійних навичок, моделей комунікацій; зниженні рівня продуктивності виконаної роботи; відсутності здатності прийняття вольових рішень, незацікавленості у професійному самовдосконаленні; недобросовісному відношенні до виконання покладених обов'язків, що унеможлиблює позитивний показник професійної діяльності. Професійне вигорання викликає у соціального працівника розчарування, яке згодом поширюється на його інші сфери життєдіяльності, включаючи особистий простір, та призводить до поступового зниження загальної самоактивності, розвитку психічних розладів, появи негативних психічних станів, формування байдужості не лише до професійної діяльності, а й до життя в цілому.

Професійне вигорання соціального працівника поглиблює недоліки в організації соціальних служб, неузгодженості та невідповідності діяльності відповідних підрозділів соціальної сфери. Професійне вигорання соціального працівника може бути спричинене: наявністю тотального контролю керівництва, можливими помилками у самому підборі та невдалому розміщенні кадрового потенціалу соціальних працівників, недостатньою професійною компетентністю самого соціального працівника та, навіть, наявністю таких рис у нього як неухважність чи формальне виконання покладених обов'язків; несприятливим морально-психологічним кліматом, неузгодженістю власних інтересів соціального працівника та всієї

організації; невизначеністю пріоритетності морально-етичних та вольових рис соціального працівника; недосконалістю раціональної організації робочого часу.

Негативний вплив на психологію соціального працівника, великою мірою, спричиняють воєнні дії на території України та внутрішні реформування самої соціальної сфери, яка почала працювати із ВПО, людьми, котрі постраждали внаслідок воєнних дій; родинами в тривалому стресовому стані, спричиненому виникненням постійної небезпеки; дітьми, котрі втратили рідних батьків та позбавились нормальних умов для розвитку і виховання у зв'язку із бомбардуванням та обстрілами рідних домівок. Саме на фаховість та блискучість дій соціального працівника очікують ті родини, які хочуть прихистити дітей, котрі у наслідок воєнних дій залишилися без належної опіки батьків. Адже саме соціальні працівники займаються влаштуванням дітей, які залишилися без належного батьківського піклування (Брич, 2019). Дані проблеми та біди котрі спричинила війна не були знайомі соціальному працівнику у мирний час, бо таких категорій людей апріорі не було у квітучій та мирній Україні. Саме спілкування із людьми які постраждали від війни та надання можливої допомоги у вирішенні їх проблем найбільше впливає на емоційний стан соціального працівника, на виконання ним обов'язків у соціальній сфері та є основним критерієм для вигорання, оскільки, за таких умов, розвиток професійних якостей сповільнюється під впливом стресу та страху перед наслідками жахливого військового вторгнення. Так, станом на 1 грудня 2022 року втрати української армії у війні, яку розв'язала росія, становлять близько 13 тисяч загиблими, багато втрат через поранення (Втрати української армії в війні, яку розв'язала росія, становлять 13 тисяч загиблими, 2022).

Варто зауважити, що професійне вигорання соціального працівника відбувається на фоні підвищеної відповідальності за сам характер та результати своєї діяльності, адже саме соціальний працівник надає соціальні послуги (Закон України, 2019). Даний факт спричиняє неабияке психологічне навантаження для соціального працівника, оскільки супроводжується високим рівнем самовідповідальності та мож-

ливими потенційними ризиками для отримувачів соціальних послуг.

Вигорання соціального працівника проявляється шляхом зміни характеру діяльності працівника та стилю його поведінки. Деформуються манера виконання обов'язків, змінюються комунікаційні стилі спілкування, перероджуються типи професійної поведінки. Соціальний працівник зіштовхується із професійним вигоранням, котре визначається психічним станом працівника та характеризується почуттям емоційної спустошеності та виснаженості, які спричинені професійною діяльністю соціального працівника, і поєднують у собі емоційне виснаження, депресоналізацію і редукцію професійних досягнень. Професійне вигорання є результатом невідповідності між індивідуально-психологічними характеристиками особи та рівнем потреб професійної діяльності або переважанням потенціалу та рівнем професіоналізму соціального працівника над складністю вирішуваних соціальних завдань.

У соціально-психологічному трактуванні професійне вигорання представляє собою тривалий процес трансформації особистості в специфічних умовах професійного середовища, пов'язаний з виникненням певних психологічних змін, що породжуються професійною діяльністю і впливають на рівень її реалізації.

Варто зазначити, що професійне вигорання – складна соціальна, психологічна проблематика, оскільки опосередковує своєрідний девіаційний процес трансформації соціального працівника, у контексті якого видозміна іманентного морально-психологічного середовища останнього поступово формує основу для майбутньої процедури надання соціальних послуг, і тому однозначно призводить до негативних наслідків (Главацька, 2019). Професійне вигорання, у великій мірі, пов'язане не тільки із невиконанням соціальної функції соціального працівника, яка представляє собою надання соціальної послуги (Закон України, 2019), але і можливу пряму шкоду потенційному отримувачу соціальної послуги. Потенційна шкода може бути нанесена при: 1) некоректному трактуванні законодавчої бази отримання соціальних послуг, під час неякісного надання соціальних послуг; 2) некоректному тлума-

ченні та різного роду маніпуляції окремими категоріями отримувачів соціальних послуг; 3) суб'єктивне тлумачення власної поведінки; 4) неприйняття зауважень та критики зі сторони керівництва та співробітників; 5) нездатності помічати та визнавати власні помилки, виправляти їх; 6) підлабунстві, орієнтації на меркантильність.

Таким чином, професійне вигорання особистості соціального працівника – це зміни в негативний бік професійних та особистих якостей деяких працівників під впливом умов і власного професійного досвіду. Воно виявляється у кожній сфері діяльності соціального працівника, а саме професійно-моральній, професійно-інтелектуальній, емоційно-вольовій. Також, цілком доцільною є думка що описує професійне вигорання як результат невідповідності людини суспільній професійній нормі, проявам негативних професійних стереотипів, наслідком перенесення впливу специфіки соціальних відносин.

Для соціального працівника одним із значущих факторів, що провокує розвиток професійного вигорання є досвід професійної діяльності та умови надання або комплексність надання соціальних послуг. Як показує практика та психологічна аналітика до особистісних причин, які сприяють професійному вигоранню, слід віднести недостатній рівень професійних здібностей, недоліки позитивної мотивації стосовно діяльності; особливості перебігу професійних та вікових криз; неадекватну самооцінку і усвідомлення соціальної значущості власних професійних функцій.

Психологічні дослідження довели, що професійне вигорання особистості соціального працівника розпочинається з негативних змін у професійній діяльності та у поведінці, тобто на соціально-психологічному рівні, результатом чого є негативні зміни соціально-психологічної структури особистості соціального працівника. Явище професійного вигорання представляє собою тривалий процес мутації особистості соціального працівника. Професійне вигорання полягає у вузькому моральному сприйнятті соціального працівника значущості власних обов'язків надання соціальних послуг, антидискурсивному спрямуванні особи на стереотипні цільказівники щодо його професійного світосприйняття.

Таке ставлення проявляється в опозиціонуванні соціальним працівником сформованих суспільством аксіом діяльності у соціальній сфері, які завжди направлені на допомогу на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

В реальності професійне вигорання соціального працівника починає свій прояв, насамперед, через його поведінку в робочому колективі та ближньому оточенні. Особливості діяльності такого соціального працівника виявляються по-різному і в багатьох поєднаннях: іноді гіпертрофований розвиток окремих рис характеру чи маніакальний стан можуть призвести до професійної непридатності соціального працівника чи аморальних дій та різноманітних зловживань у соціальній сфері. Отже, професійне вигорання соціального працівника негативно впливає на мотивацію соціального служіння та якості надання соціальних послуг. Вчені однозначні в тому, що зменшення проявів даного синдрому можливе за умови своєчасно прийнятих заходів щодо його попередження (Перхайло, 2016).

Безліч об'єктивних та суб'єктивних факторів провокують потужне емоційне напруження та стрес, породжуючи почуття незадоволеності, накопичення втоми, що в свою чергу призводить до виснаження та вигорання. Ознаками даного процесу в контексті фізичного стану є астенизація, часті головні болі й безсоння, а психологічні та поведінкові симптоми виявляються як почуття нудьги й образи, зниження працездатності, поява невпевненості, дратівливості, нездатності приймати виважені рішення (Рідкодубська, 2020). В результаті цього виробляється стандартно-шаблонна модель спілкування, коли в процесі роботи використовуються стереотипні навички та шаблони, знівельовується творчий потенціал. Збільшується прагнення зменшити обсяг роботи за рахунок халатного її виконання, оскільки постійна втома, як наслідок хронічного перевантаження, заважає якісно працювати. Виникає бажання уникнути додаткових навантажень, збільшити дистанцію в спілкуванні з колегами, позбутися нових обов'язків. Спілкування стає формальним та спричиняє «маскування» діяльності соціального працівника прикриваючись

діючими правилами, інструкціями, що знижує рівень відкритості та гнучкості у контактах. Одним із серйозних наслідків професійного вигорання соціального працівника вважається поява або помітне збільшення соматичних захворювань.

Разом із бажанням зменшити емоційне навантаження в умовах професійного стресу дуже часто має місце зворотна реакція – прагнення компенсувати почуття недостатності професіоналізму ще більшою ретельністю і напруженням у роботі, нерідко за рахунок сімейних та інших значущих для соціального фахівця стосунків. В результаті чого є ризик руйнування родинних відносин, заносючи професійні проблеми додому. З метою запобігання виникнення негативних змін вигорання особистості соціального працівника рекомендується не зациклюватися на стереотипах і стандартах, освоювати нові техніки управління свідомістю. Вигорання фахівця, а надалі і самої особистості у своєму негативному прояві веде до збільшення напруги, підвищення конфліктності у колективі, негативно позначається на власному здоров'ї. Недостатність адаптованості до стресу, некоректне регулювання фізичного та психічного станів може стати джерелом серйозних негативних наслід-

ків для фізичного та психічного здоров'я фахівця соціальної сфери. Аналіз причин, факторів і симптомів професійного вигорання доводить його деструктивну роль у становленні й розвитку фахівців соціальної сфери, зниженні особистої ефективності соціальних працівників та порушенні взаємодії з колегами і клієнтами (Перхайло, 2016).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Професійне вигорання – це синдром емоційного, розумового і фізичного виснаження через тривале емоційне навантаження. У визначенні синдрому професійного вигорання вчені виокремлюють три підходи, такі як: стан фізичного, психічного і передусім емоційного виснаження. Професійне вигорання фахівців соціальної сфери є тим деструктивним фактором, що не лише знижує продуктивність діяльності працівників соціальної сфери, а знівельовує якість надання самих соціальних послуг. Професійне вигорання працівника соціальної сфери свідчить про його професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнування фізичного та психологічного здоров'я самого соціального працівника, та є небезпекою для клієнтів, котрі звертаються до соціальних служб за допомогою та мають надію отримати якісний пакет соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брич В. Я., Миколок С. М. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37769>
2. Втрати української армії в війні, яку розв'язала росія, становлять 13 тисяч загиблими. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/zelenskoho-nazvaly-vtraty-ukrayinskoyi-armiyi-vijni-proty-rf>
3. Главацька, О. Л. Попередження та подолання професійного вигорання соціальних працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 2 (45). С. 41–45. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24855>
4. Перхайло Н. Попередження професійного вигорання майбутніх фахівців соціальної сфери. Педагогіка та психологія: збірник наукових праць. Харків, 2016. Вип. 55. С. 204–210. URL: <https://zenodo.org/record/194867>
5. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
6. Рідкодубська Г.А. Професійне вигорання соціальних працівників. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки № 1 (34). 2020. С. 266–271. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1376768.pdf>

REFERENCES:

1. Brych V. Ya., Mykoliuk S. M. (2019). *Sotsialnyi zakhyst syrit v Ukraini: monohrafiia [Social protection of orphans in Ukraine: monograph]*. Ternopil: TNEU. 200 p. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37769> [in Ukrainian].
2. *Vtraty ukraïnskoi armii v viini, yaku rozv'iazala rosiia, stanovliat 13 tysiach zahyblymy [The losses of the Ukrainian army in the war started by Russia amount to 13 thousand dead]*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/zelenskoho-nazvaly-vtraty-ukrayinskoyi-armiyi-vijni-proty-rf> [in Ukrainian].

3. Hlavatska, O. L. (2019). *Poperedzhennia ta podolannia profesiinoho vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv [Prevention and overcoming of professional burnout of social workers]*. Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University: series: Pedagogy. Social work. Uzhhorod: Hoverla. Vol. 2 (45). P. 41–45. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24855> [in Ukrainian].

4. Perkhailo H. (2016). *Poperedzhennia profesiinoho vyhoriannia maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Prevention of professional burnout of future specialists in the social sphere]*. Pedagogy and psychology: collection of scientific papers. Kharkiv. Vol. 55. P. 204–210. Retrieved from <https://zenodo.org/record/194867> [in Ukrainian].

5. *Pro sotsialni posluhy. Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 roku № 2671-VIII [About social services. Law of Ukraine dated January 17, 2019 No. 2671-VIII]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

6. Ridkodubska H.A. (2020). *Profesiine vyhorannia sotsialnykh pratsivnykiv [Professional burnout of social workers]*. Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences № 1 (34). P. 266–271. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1376768.pdf> [in Ukrainian].

УДК 37.018.1:37.017.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

Вікторія ПОЛЄХІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Євген НЕДОШОВЕНКО

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

Бібліографічний опис статті: Полехіна В., Недошовенко Є. (2022). Роль сім'ї у формуванні активної громадянської позиції сучасної молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито роль сім'ї у формуванні активної громадянської позиції молоді. Для цього авторами проаналізовано ряд нормативних документів, які стосуються національно-патріотичного виховання, формування активної громадянської позиції, а також наукові праці, у яких вітчизняними мислителями, філософами, громадянськими діячами, ученими здійснено аналіз досліджуваного поняття. На основі проаналізованих наукових праць обґрунтовано зміст базового поняття дослідження: «активна громадянська позиція» як рухливої, складної структури, що містить переконання, цінності, суспільно-політичні уявлення, які ґрунтуються на соціальному досвіді та проявляються в поведінці. Серед чинників, які впливають на формування громадянської позиції варто виділити політико-правову систему, громадянську культуру в суспільстві, а також соціальне середовище. Розширено уявлення про сім'ю як соціальну систему стійких взаємодій її членів, функціонування якої здатне сприяти формуванню активної громадянської позиції. Доведено, що сім'я є невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства, інституту соціалізації, формою соціальної спільності, в основі формування і розвитку якої лежить взаємодія, взаємовплив, взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємоспрямованість тощо та має широкі виховні можливості та значний ресурс у формуванні цілого комплексу особистісних якостей та рис, соціально прийнятих моделей поведінки, світогляду, активної життєвої та громадянської позиції. Обґрунтовано, що середовище сім'ї із найперших днів життя стає основним ґрунтом для опанування правил і норм, формування навичок взаємодії, що може сприяти або перешкоджати розвитку компетентної поведінки особистості загалом і компетентної поведінки громадянина в суспільстві зокрема. Проаналізовано форми та методи формування активної громадянської позиції в середовищі сім'ї.

Ключові слова: формування, активна громадянська позиція, сім'я.

Victoriia POLIEKHINA

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, St. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Evgen NEDOSHOVENKO

Postgraduate Student, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, St. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

To cite this article: Poliekhina, V., Nedoshovenko, E. (2022). Rol sim'i u formuvanni aktyvnoi hromadianskoi pozytsii suchasnoi molodi [The role of the family in forming the active civil position of modern youth]. *Vichlyvist. Humanitas*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

THE ROLE OF THE FAMILY IN FORMING THE ACTIVE CIVIL POSITION OF MODERN YOUTH

The article reveals the role of the family in the formation of an active civic position of young people. For this, the authors analyzed a number of regulatory documents related to national-patriotic education, the formation of active citizenship, as well as scientific works in which national thinkers, philosophers, civic activists, and scientists analyzed the studied concept. On the basis of the analyzed scientific works, the content of the basic concept of the study is substantiated: «active civic position» as a mobile, complex structure containing beliefs, values, socio-political ideas, which are based on social experience and are manifested in behavior. Among the factors that influence the formation of a citizen's position, it is worth highlighting the political and legal system, civil culture in society, as well as the social environment. The idea of the family as a social system of stable interactions of its members, the functioning of which can contribute to the formation of an active civic interest, has been expanded. It has been proven that the family is an integral component of the social structure of society, an institution of socialization, a form of social community, the basis of which is the formation and development of interaction, mutual influence, mutual understanding, mutual recognition, mutual orientation, etc., and has wide educational opportunities and a significant resource in the formation of the whole complex of personal qualities and traits, socially accepted models of behavior, worldview, active life and civic position. It is substantiated that the family environment from the very first days of life becomes the main ground for mastering rules and norms, forming interaction skills, which can contribute to or hinder the development of competent behavior of an individual in general and competent behavior of a citizen in society in particular. The forms and methods of forming an active civic position in the family environment are analyzed.

Key words: formation, active civic position, family.

Актуальність проблеми. Війна в Україні, героїчний спротив українського народу ворожій агресії, засвідчили, що наша нація, як завжди у критичних умовах, згуртувалася і демонструє високий патріотизм, мужність у боротьбі за ідеали демократії та свободи та чітку проукраїнську громадянську позицію. Громадянська позиція, як відомо, це запорука державності. І що важливо наголосити, в авангарді цього історичного процесу є молодь. Саме молоде покоління українців, яке боронячи свою волю та незалежність Української держави, демонструє усьому світу такий приклад незламності духу, волі до свободи, патріотизму, любові до Батьківщини, які слугуватимуть моральним взірцем не тільки для українців, а й молодій генерації всього світу.

Про важливість формування громадян із активною громадянською позицією йдеться у законах України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року, Постанові Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Указі Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері», Указі Президента «Про загальнонаціональну хвилину мов-

чання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України». Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти йдеться про те, що держава має забезпечувати «виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу», «збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури».

Посередницьку функцію між суспільством і громадянином у сфері формування активної громадянської позиції виконує сім'я, як соціальний інститут становлення особистості. Сьогодні першочергова місія кожної української сім'ї – виховувати почуття патріотизму у молодих українців, формувати активну громадянську позицію, сприяти становленню політично і соціально активної особистості, готувати молоду людину до захисту своєї Батьківщини та дбати про збереження нашої національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання формування громадянськості молоді завжди привертала увагу вчених, оскільки, по суті, молодь завжди несла особливу відповідальність за сьогодення і майбутнє Батьківщини. Зокрема, вагомий внесок у розвиток проблеми національної самосвідомості як фактора державотворення України зробили такі відомі українські вчені, письменники, філософи, громадські діячі, як Г. Ващенко,

М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, М. Міхновський, І. Огієнко, С. Русова, І. Франко та ін.

Сучасні науковці В. Арбеніна та Л. Сокурянська присвятили свою монографію дослідженню та пошукам ідентичності українського студентства. Дослідники О. Зелена та І. Мірчук досліджували громадянські якості молоді та її політичну самоідентифікацію у процесі євроінтеграції. З. Резніченко займалася дослідженням забезпечення розвитку громадянської активності учнівської молоді, А. Гусєва вивчає психологічні чинники готовності особистості до громадянської активності. Психологічним особливостям громадянської активності старшокласників присвячені праці А. Москальова та Т. Саврасова-В'юн. О. Войчун в дисертаційному дослідженні вивчала питання формування громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування. Роль сім'ї в громадянському вихованні учнів старших класів вивчає С. Совва, В. Мірошніченко. Питання формування громадянської культури старшокласників на основі сімейних традицій є предметом наукових розвідок Т. Грузевич.

Однак недостатньо з'ясованими залишається питання щодо ролі сім'ї у становленні активної громадянської позиції сучасної молоді.

Мета дослідження – обґрунтування ролі сім'ї у формуванні активної громадянської позиції сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує велика кількість визначень базового поняття дослідження: «активна громадянська позиція». Ми зупинимося лише на тих, які, на нашу думку, є найточнішими в контексті теми та мети статті. Однією із основних інтегративних ознак громадськості та критерієм її сформованості є наявність громадянської позиції. Основу поняття «громадянська позиція» становить громадянська свідомість особистості, яка, органічно поєднуючись з моральними почуттями, простежується в пошані до національно-культурних цінностей, в активній громадській діяльності, внутрішній свободі і повазі до державної влади, любов до Батьківщини і прагнення до миру тощо.

В. Полехіна громадянську активність трактує як одну з основних умов формування і функці-

онування громадянського суспільства і визначає її як «специфічну якість особистості кожного громадянина, що включає в себе показники громадянськості, громадянської позиції та виступає головним стрижнем, який визначає цінність і цілісність особистості» (Полехіна, 2022). Л. Шангіна наголошує на більш практичному значенні громадянської активності, за ученою громадянська активність, – це накопичення досвіду реальних соціально значущих справ, участь у суспільних об'єднаннях і акціях, спрямованих на захист прав громадян, зміцнення правопорядку (Шангіна, 2008). Т. Саврасова-В'юн трактує громадянську активність як стан і одночасно якість людини як представника соціального, завдяки якому відбувається не тільки зв'язок людини з навколишньою дійсністю, але й створення світу відносин, у яких розгортаються і реалізуються особливі форми і види громадянської активності у складній взаємодії суб'єктів (Саврасова-В'юн; Саврасова-В'юн, 2014). М. Боришевський громадянську активність особистості, як і громадянську позицію та громадянську ідентифікацію, характеризує як вияв громадянської спрямованості, яку визначає як стійку сукупність мотиваційних утворень, що спрямовують активність особистості в русло суспільно значущої діяльності. Учений стверджує, що громадянська спрямованість є важливою умовою та складовою відносин особистості й держави в контексті проблеми громадянської самоідентичності, свідомості та самосвідомості (Боришевський, 2004).

Отож, проаналізувавши погляди учених та взявши до уваги власний досвід, під активною громадянською позицією ми розуміємо рухливу, складну структуру, що містить переконання, цінності, суспільно-політичні уявлення, які ґрунтуються на соціальному досвіді та проявляються в поведінці. Серед чинників, які впливають на формування громадянської позиції варто виділити політико-правову систему, громадянську культуру в суспільстві, а також соціальне середовище.

Сім'я, виконуючи низку соціально-психологічних функцій, є невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства, інститутом соціалізації, формою соціальної спільності, в основі формування і розвитку якої лежить взаємодія, взаємовплив, взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємоспрямованість тощо.

Т. Кравченко вважає, що в сім'ї молода людина отримує не лише уроки «абстрактної соціальності», а й залучається до тих соціальних відносин, які формують зміст її внутрішньої культури, сприяють соціальному становленню. При цьому преференції сім'ї, залученість її членів до суспільного життя, міра морально-емоційного забарвлення можуть сприяти як цілеспрямованій, так і стихійній соціалізації, підтримувати позитивну спрямованість цього процесу чи, навпаки, спричинювати його деструкцію (Кравченко, 2009; с. 176–177). У цьому зв'язку варто зауважити, що одними з основних принципів, закладених в основу Концепції державної сімейної політики України є: соціальне партнерство сім'ї та держави; пріоритетність інтересів кожної дитини незалежно від того, в якій сім'ї вона виховується, забезпечення виживання і захисту дитини, її повноцінного, фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку; наступність поколінь, що забезпечується передачею нащадкам сімейних, національних і культурних здобутків, традицій, звичаїв (Концепція державної сімейної політики, 1999).

Учений Н. Шевченко в статті «Права дитини – права батьків» підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві. Він визначає два підходи до філософського розуміння прав дитини – християнсько-моральний (полягає в тісному зв'язку визначених прав дитини з загальнолюдськими, християнськими цінностями) і психологічний (полягає у зв'язку прав дитини з її потребами) (Шевченко, 2006; с. 13). Вважаємо, що саме високоорганізована, національно-свідома українська сім'я – це духовний храм України. Тому й виховний вплив її на формування та етнізацію особистості, на щоденне наше буття переоцінити неможливо.

Сім'я є стійкою формою соціальної організації та суспільної взаємодії усіх її членів, якій притаманні сформований тип самоврядування, спільність інтересів, завдань, цілей, суспільна єдність, традиції, відповідальність, а також

функції захисту. Саме сім'я має широкі виховні можливості та значний ресурс у формуванні цілого комплексу особистісних якостей та рис, соціально прийнятих моделей поведінки, світогляду, активної життєвої та громадянської позиції. Середовище сім'ї із найперших днів життя стає основним ґрунтом для опанування правил і норм, формування навичок взаємодії, що може сприяти або перешкоджати розвитку компетентної поведінки особистості загалом і компетентної поведінки громадянина в суспільстві зокрема. Українська ідея, самопожертва в боротьбі за свободу нації, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, почуття національної гідності, історична пам'ять, громадська національно-патріотична активність, пошана до державних та національних символів, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства – ті постулати, на яких має базуватися виховання в кожній сім'ї.

Модель поведінки в суспільстві безумовно будується на моделі поведінки в сім'ї, де зміст і процеси розвитку особистості залежать від особливостей взаємодії з іншими членами родини і зокрема з батьками. Ефективним методом формування активної громадянської позиції є створення в сім'ї простору для діалогу. Доречно разом із усіма членами сім'ї обговорювати цінності, у які вірите; вислухайте її запитання, пропозиції чи заперечення; спробуйте разом дійти до компромісу, поговоріть про те, як вам жити в одному просторі з різними поглядами. Це не тільки допоможе сформувати вміння обґрунтовувати свою позицію, але і додасть відповідальності. На сімейних годинах доцільно обговорювати державні новини (залежно від віку), обмірковувати чому стаються ті чи інші події. Це в подальшому сформує вміння оцінювати різні політичні погляди, суспільно-політичний лад, громадянську відповідальність за особисті вчинки і позиції, за долю рідного краю. Від питань, що обговорюються в сім'ї, залежить якість цілісного формування особистості, її світоглядної свідомості, ціннісних орієнтацій та формування її громадянської позиції зокрема. Також важливо відзначати всією сім'єю загальнонаціональних свят, наприклад день незалежності України, день української писемності, день

матері, день тата, день вишиванки тощо. Важливо берегти спогади про патріотичні справи своїх предків, адже такі бесіди дозволять усім членам родини почуватися єдиним цілим, невіддільним від героїчного минулого своїх предків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціально-психологічний контекст, у якому формується особистість, є важливим для формування її активної громадянської позиції. Адже в сім'ї (як у малій групі, соціальній системі, локальному середовищі) вибудовуються спосіб життя та засади взаємодії між членами родини, що згодом поширюються й на інші соціальні середовища, спільноти, гро-

мади тощо. Саме сім'я має своїм обов'язком розвивати почуття власної гідності та взаємоповаги, і, таким чином, закладати в свідомість дитини розуміння правил суспільного співіснування. Тобто, сім'я створює умови для формування в дитини почуття відповідальності, вчить вболівати за інших, займати активну позицію у вирішенні спільних справ. Подальших досліджень вимагає питання вивчення особливостей взаємовідносин у сім'ї, системи життєвих цінностей особистості, її громадянських чеснот, виконання нею зобов'язань та норм, набуття досвіду дотримання правил і законів, підпорядкування й автономності, відповідальності і свободи тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М. Й. Громадянська спрямованість у контексті стратегій та цілей життєдіяльності особистості. Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці: наук.-метод. посіб. Київ: Міленіум. 2004. С. 5.
2. Завалевський Ю. Деякі аспекти формування громадянської спрямованості старшокласників у процесі виховної діяльності. Педагогіка, 2003. № 3. С. 12–14.
3. Концепція державної сімейної політики : Постанова Верховної Ради України: від 17.09.1999 р. № 1063-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text>
4. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. К. : Фенікс, 2009. 416 с.
5. Наливайко Т. В. Формування громадянської позиції особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Вип. 2. С. 100–103.
6. Полехіна В. Теоретичні основи визначення змісту поняття «Активна громадянська позиція молоді» *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету Вип. № 3 (2022)*. Умань.: ВПЦ «Візаві», 2022. С. 42–48.
7. Саврасова-В'юн Т. О. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf
8. Саврасова-В'юн Т. Організаційно-методичні засади розвитку громадянської активності студентів. *Освітнологічний дискурс*. № 4. 2014. С. 208. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys>
9. Шангіна Л. І. Громадянська активність середнього класу. Оцінка важливості громадянської активності. *Національна безпека і оборона; Центр Разумкова*. 2008. № 7. С. 30–45.
10. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків. *Діти – батьки – сім'я*. Вип. 5. 2006. С. 11–17.

REFERENCES:

1. Boryshevskiy, M. (2004). Hromadianska spriamovanist u konteksti stratehii ta tsiley zhyttiediialnosti osobystosti. *Psykhologo-pedahohichni umovy vykhovannia hromadianskoi spriamovanosti v yunatskomu vitsi*. [Civic orientation in the context of strategies and goals of the life of the individual. Psychological and pedagogical conditions for the education of civic orientation in youth]. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].
2. Zavalevskiy, Yu. (2003). Deiaki aspekty formuvannia hromadianskoi spriamovanosti starshoklasnykiv u protsesi vykhovnoi diialnosti. [Some aspects of the formation of civic orientation of high school students in the process of educational activities]. *Pedahohika – Pedagogy*, 3, 12–14 [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia derzhavnoi simeinoi polityky : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy: vid 17.09.1999 r. № 1063-KhIV. [Concept of state family policy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text> [in Ukrainian].
4. Kravchenko, T. V. (2009). Sotsializatsiia ditei shkilnoho viku u vzaiemodii sim'i i shkoly: monohrafiia. [Socialization of school-aged children in the interaction between family and school] Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko, T. V. (2014). Formuvannia hromadianskoi pozytsii osobystosti [Formation of the civic position of the individual]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, issue 2, 100–103 [in Ukrainian].

6. Poliekhina, V. (2022). Teoretychni osnovy vyznachennia zmistu poniattia «Aktyvna hromadianska pozytsiia molodi» [Theoretical basis for defining the content of the concept "Active civic position of youth"] Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University, 3, 42–48 [in Ukrainian].
7. Savrasova-V'iun, T. O. (2022). Naukovi pidkhody shchodo v'vychennia fenomena hromadianskoi aktyvnosti [Scientific approaches to the study of the phenomenon of civic activity]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf [in Ukrainian].
8. Savrasova-V'iun, T. (2014). Orhanizatsiino-metodychni zasady rozvytku hromadianskoi aktyvnosti studentiv [Organizational and methodological principles of the development of civic activity of students]. Osvitlohichnyi dyskurs – Educational discourse, 4, 208 : Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys>. [in Ukrainian].
9. Shanina, L. (2008). Hromadianska aktyvnist serednoho klasu. Otsinka vazhlyvosti hromadianskoi aktyvnosti. [Civic activism of the middle class. Assessment of the importance of civic activity] Natsionalna bezpeka i oborona; Tsentr Razumkova – National security and defense; Razumkov Center, 7, 30–45.
10. Shevchenko, N. Yu. (2006) Prava dytyny – prava batkiv [The rights of the child are the rights of the parents]. Dity – batky – sim'ia – Children – parents – family, 5, 11–17.

УДК 364.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.7>

Тетяна СЕМИГІНА

доктор політичних наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій, вул. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Ольга СТОЛЯРИК

доктор філософії із соціальної роботи, асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Львівська обл., Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Бібліографічний опис статті: Семигіна, Т., Столярик, О. (2022). Асиметрія попиту та пропозиції на ринку праці у сфері соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 50–59, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.7>

АСИМЕТРІЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Запровадження в Україні воєнного стану зумовило зростання попиту на соціальні послуги. Проте питання працевлаштування соціальних працівників залишається гострим.

Робота має на меті визначити співвідношення між попитом та пропозицією на ринку праці у сфері соціальної роботи. Для пошуку було обрано відкриті бази даних: Державної служби зайнятості; Єдина державна електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО), Реєстр надавачів соціальних послуг; база «Світ професій», сайт вакансій «Work.ua» тощо.

Результати аналізу демонструють, що на ринку праці України спостерігається виразна асиметрія попиту (кількість посад для соціальних працівників та соціальних робітників, оголошення про вакансії) та пропозиції (кількість випускників закладів освіти, кількість безробітних, кількість резюме) на ринку праці у сфері соціальної роботи.

У 2022 році закладами вищої освіти (ЗВО) за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший бакалавр – магістр» випущено 1903 особи, а зараховано – 4055 осіб. Прогноз вказує на те, що впродовж 2023–2027 рр. в Україні буде випущено понад 8500 бакалаврів та магістрів із соціальної роботи. Також у 2022 році 232 особи навчалися у закладах профтехосвіти за освітньої кваліфікаційним рівнем «кваліфікований робітник».

Відкриті бази даних Державної служби зайнятості та сайтів з пошуку роботи мають невелику кількість пропозицій з працевлаштування за посадами «соціальний працівник», «фахівець соціальної роботи», у той час, як кількість розміщених резюме перевищує попит у відсотковому співвідношенні в декілька раз. Середній рівень заробітної плати, заявлений у оголошеннях, не завжди відповідає реальній ситуації. Наявний попит не здатний задовольнити потреби майбутніх випускників спеціальності, хоча й питання соціальної підтримки населення під час війни є актуальним.

Запропоновано кроки щодо зменшення асиметрії на ринку для соціальних працівників, передовсім спрямовані на заклади освіти.

Ключові слова: соціальний працівник, фахівець з соціальної роботи, соціальна робота, попит та пропозиція, ринок праці, ринок соціальних послуг, спеціальність «соціальна робота», вступник, здобувач освіти.

Tetyana SEMIGINA

Dr. in Political Science, Professor, Member of the National Qualifications Agency, Ukraine, 1 Solomyanska Str., Kyiv, Ukraine, 03035

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Olha STOLIARYK

PhD in Social Work, Assistant Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 University Street, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

To cite this article: Semigina, T., Stoliaryk, O. (2022). Asymmetry of demand and supply on the labor market in the field of social work [Asymetriya popytu ta propozytyi na rynku pratsi u sferi sotsial'noyi roboty]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 50–59, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.7>

ASYMMETRY OF DEMAND AND SUPPLY ON THE LABOR MARKET IN THE FIELD OF SOCIAL WORK

The introduction of martial law in Ukraine led to an increase in the demand for social services. However, the issue of social workers' employment remains acute.

The work aims to determine the relationship between demand and supply on the labor market in the field of social work. The following open databases were selected for the search: State Employment Service; Unified State Electronic Database on Education, Register of Social Service Providers; database "World of Professions", job search site "Work.ua", etc.

The results of the analysis demonstrate that there is a clear asymmetry of demand (number of positions for social workers and social assistants, job vacancies) and supply (number of graduates of educational institutions, number of unemployed, number of resumes) in the labor market in the field of social work in Ukraine.

In 2022, institutions of higher education (HEIs) graduated 1,903 people at the educational and qualification levels "Junior Bachelor – Master", and enrolled – 4,055 people. The forecast indicates that during 2023–2027, more than 8,500 bachelors and masters in social work will be graduated in Ukraine. Also, in 2022, 232 people studied at institutions of vocational education and training at the educational qualification level of "skilled worker".

Open databases of the State Employment Service and job search sites have a small number of job offers for the positions of "social worker", "social work specialist", while the number of posted resumes exceeds the demand in percentage ratio several times. The average level of wages declared in advertisements does not always correspond to the real situation. The current demand is not able to satisfy the needs of future graduates of the specialty, although the issue of social support of the population during the war is relevant.

Steps are proposed to reduce asymmetry in the market for social workers, primarily aimed at educational institutions.

Key words: social worker, social work specialist, social work, demand and supply, labor market, social services market, "social work" specialty, entrant, student, higher education.

Актуальність дослідження. Щороку понад тисячу осіб закінчують навчання на освітніх програмах із спеціальності 231 «Соціальна робота». Чи здатний український ринок праці надати можливості працевлаштування такій кількості фахівців соціальної сфери та соціальних працівників? Наразі питання балансу попиту та пропозиції на ринку праці у сфері соціальної роботи видається доволі гострим і актуальним як для України, так й інших країн. Це підтверджують вітчизняні (Слозанська, 2018) та закордонні дослідження (Csók, 2020; Kessel et al., 2019; Salsberg et al., 2019).

Для України специфічною особливістю можна вважати запізнілий, повільний і непослідовний професійний розвиток соціальної роботи (Семігіна, 2007). Тривалий час не було виразних вимог до посад соціальних працівників, не існувало критеріїв відбору претендентів при працевлаштуванні та професійних стандартів. Соціальну роботу відносили до професій непрестижних і неконкурентоспроможних (Semigina & Voyko, 2014).

Запровадження воєнного стану зумовило зростання попиту на соціальні послуги (Міністерство соціальної політики України,

2022). Наразі слід з'ясувати вплив цих змін на вітчизняний ринок праці у сфері соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кадрового забезпечення установ соціального захисту, соціального забезпечення, соціальної допомоги та підтримки вивчались українськими науковцями доволі активно. Проте питання попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці у сфері соціальної роботи стали предметом численних досліджень.

З одного боку, науковці (Слозанська, 2018; Столярик, Семігіна & Зубчик, 2020; Semigina & Karkach, 2021) звертали увагу на брак підготовлених фахівців для надання якісних послуг різним групам клієнтів у територіальних громадах в умовах децентралізації та на поширення парапрофесіоналізму у цій сфері.

З іншого боку, дослідження (Гордєєва, 2017; Скалецька, 2020) засвідчують труднощі в працевлаштуванні випускників за спеціальністю «Соціальна робота», та в адаптації до умов професійної діяльності. В. Корнят (2022) відзначає важливу роль роботодавців соціальної сфери в підготовці та подальшому працевлаштуванні студентів спеціальності «Соціальна робота».

І якщо кадрове забезпечення соціальних закладів та досвід працевлаштування випускників із спеціальності «Соціальна робота» неактивно, але вивчається, то аналіз структури зайнятості, відкритих вакансій для соціальних працівників і даних щодо обсягу підготовки соціальних працівників рідко стає предметом вивчення дослідників соціальної роботи.

Мета та методи дослідження. Робота має на меті визначити співвідношення між попитом та пропозицією на ринку праці у сфері соціальної роботи. Це було зроблено шляхом аналізу доступних даних щодо кількості: (1) випускників за спеціальністю «Соціальна робота» в Україні та оцінки їх працевлаштованості; (2) чисельності фахівців соціальної сфери; (3) зареєстрованих безробітних фахівців соціальної сфери; (4) кількості вакансій «соціальний працівник», «фахівець соціальної роботи», «соціальний менеджер» у державному та недержавному секторі та резюме на сайтах/базах пошуку роботи. Для пошуку було обрано відкриті бази даних: Державної служби зайнятості; Єдина державна електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО); Реєстр надавачів соціальних послуг; база «Світ професій»; сайт вакансій «Work.ua» тощо). Обробка даних здійснювалась в програмі Excel.

Робота спирається на мезоінтегральний підхід, за якого певні характеристики ринку праці розглядаються на рівні галузі економіки (Семикіна, 2009). У нашому випадку ми цілісно визначали баланс попиту та пропозиції робочої сили у соціальній сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. Підготовка соціальних працівників у закладах освіти

За даними ЄДЕБО, в Україні підготовка здобувачів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» здійснюється в 119 суб'єктах освітньої діяльності, за наступними освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- молодший бакалавр – 1 освітня програма;
- фаховий молодший бакалавр – 39 освітніх програм;
- молодший спеціаліст – 15 освітніх програм;
- бакалавр – 81 освітніх програм;
- магістр – 58 освітніх програм.

Для порівняння: у 2016 році було 65 закладів освіти, які готували соціальних працівників (Слозанська, 2016). Наразі спостерігається

подвоєння кількості суб'єктів освітньої діяльності, залучених у сферу соціальної роботи.

Варто відзначити, що станом на січень 2023 року у ЄДЕБО відсутні дані щодо підготовки докторів філософії. Проте відомо, що акредитовано 8 освітньо-наукових програм – у 7 закладах вищої освіти України та в одному науково-дослідному інституті.

Крім того, відбувається ще підготовка кваліфікованих робітників за спеціальністю 5133 «Соціальний робітник». Станом на кінець 2022 року 43 заклади професійно-технічної освіти в Україні готують таких робітників.

Розглянемо структуру контингенту здобувачів освіти із соціальної роботи.

За даними ЄДЕБО, станом на жовтень 2022 року за спеціальністю 231 «Соціальна робота» здобували освіту за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями та формами навчання 10 954 особи, а за спеціальністю 5133 «Соціальний робітник» – 232 особи (див. рис. 1 та табл. 1).

Співвідношення здобувачів вищої освіти, які навчаються на бюджетній та на контрактній (платній) основі, демонструє переважання контрактників у контингенті здобувачів: серед 10 954 здобувачів освіти, на бюджетній основі навчається 4678 осіб (43%), а 6213 осіб (57%) – на контрактній (платній) основі. Вартість навчання, за даними ЗВО, коливається в межах 18 000 – 35 000 гривень на рік і є фактично нижчою, аніж на більш популярних спеціальностях. З-поміж 232 здобувачів професійно-технічної освіти лише шестеро обрали контрактну форму навчання.

За даними ЄДЕБО, більше двох третин здобувачів обрали денну форму навчання: 7723 особи (71%). Ще 3168 осіб (29%) здобуває освіту на заочній формі навчання.

Система ЄДЕБО дозволяє відстежити динаміку руху здобувачів освіти у 2022 році (див. рис. 2). Наразі кількість зарахованих 2022 року на навчання значно перевищує кількість випускників: для бакалаврів – майже вдвічі, для магістрів – у вісім разів (у середньому по вищій освіті – у 2.6 рази). Загалом, за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший бакалавр – магістр» випущено 1903 особи, а зараховано – 4055 (для порівняння – за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення» зараховано 955 осіб).

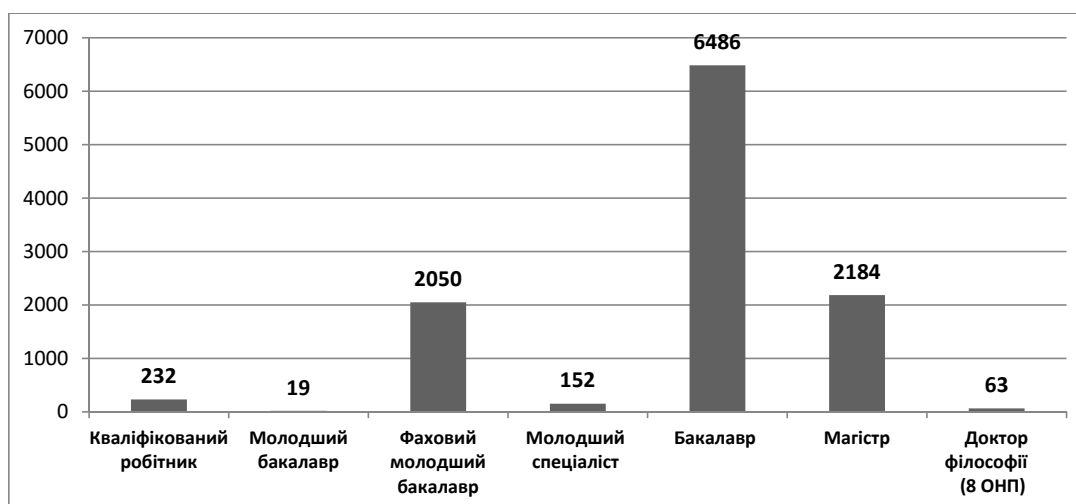

Рис. 1. Кількість здобувачів освіти із соціальної роботи за освітньо-кваліфікаційними рівнями станом на жовтень 2022 року

Джерело: <https://info.edbo.gov.ua/>

Таблиця 1

Кількість здобувачів освіти із соціальної роботи за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями та формами освіти (станом на жовтень 2022 року)

Рівень освіти	Денна (бюджет)	Денна (контракт)	Заочна (бюджет)	Заочна (контракт)	Всього
Кваліфікований робітник	226	6	0	0	232
Молодший бакалавр	13	2	0	4	19
Фаховий молодший бакалавр	1127	711	32	180	2050
Молодший спеціаліст	120	28	0	4	152
Бакалавр	2099	2289	508	1590	6486
Магістр	683	651	96	754	2184
Доктор філософії (акредитовані ОНП)					63
ВСЬОГО	4268	3687	636	2532	11186

Джерело: <https://info.edbo.gov.ua/>

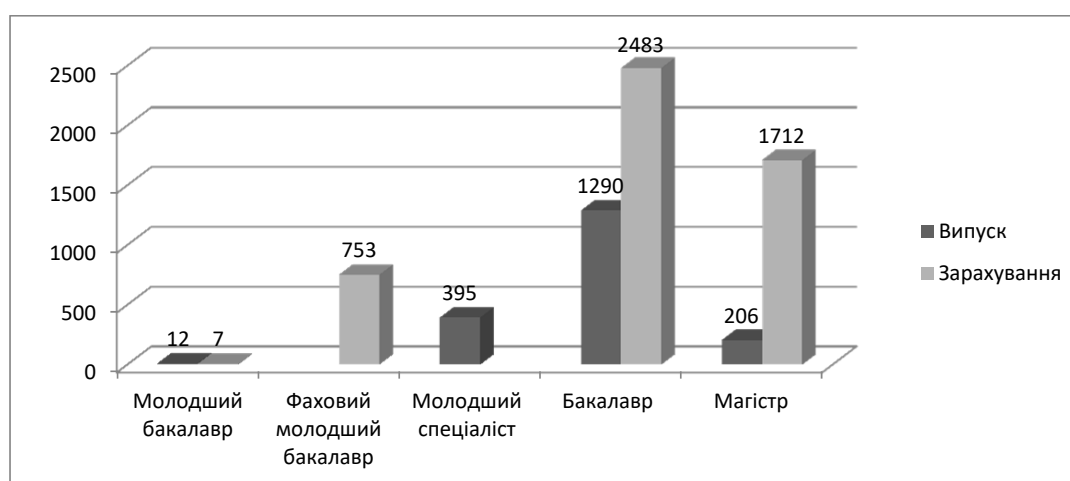

Рис. 2. Динаміка контингенту здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» у 2022 році

Джерело: <https://info.edbo.gov.ua/>

Показники ЄДЕБО також дають змогу спрогнозувати орієнтовну кількість випускників освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» спеціальності «Соціальна робота»: у 2023/2024 році диплом магістра з соціальної роботи отримають близько 2184 осіб, а у 2023 – 2027 рр. – із закладів вищої освіти буде випущено майже 6,5 тисяч бакалаврів з соціальної роботи.

Закон України «Про вищу освіту» визначає основні завдання закладу вищої освіти, до яких віднесено й «вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників», але водночас 64 стаття Закону зазначає, що «заклади вищої освіти не зобов'язані здійснювати працевлаштування випускників». У червні 2019 року цю норму було доповнено, положенням про те, що Міністерство освіти та науки здійснює моніторинг зайнятості випускників закладів вищої освіти, результати якого розміщуються в Інтернеті для вільного доступу. За даними, оприлюдненими в 2022 році, питома вага зайнятих та умовно зайнятих випускників за усіма рівнями вищої освіти становить 58,96%. Для спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» – 61,15% (Міністерство освіти і науки України, 2022). Відповіді на те, чи це працевлаштування відповідає профілю спеціальності, моніторинговий звіт не дає.

2. Структура ринку праці у сфері соціальної роботи

Яким ж є можливості працевлаштуватись за спеціальністю для випускників закладів освіти?

Звернення до офіційної інформації щодо моніторингу забезпечення надання соціальних послуг у територіальних громадах та до Реєстру надавачів соціальних послуг, що розміщені на офіційному порталі Національної соціальної сервісної служби, демонструє, що станом на 15 жовтня 2022 року в Україні налічувалося:

3,6 тисячі фахівців із соціальної роботи, у тому числі 3,4 тисячі осіб з них – працюють у закладах та установах, засновниками яких є територіальні громади (див. *табл. 2*). Тобто співвідношення кількості випускників ЗВО 2022 року до кількості посад фахівців соціальної роботи на офіційному ринку праці становить орієнтовно 0,5.

Дані, представлені в табл. 2, не можна вважати повними і такими, що описують реальний ринок праці у сфері соціальної роботи.

По-перше, наведені дані дозволяють оцінити тільки орієнтовну кількість соціальних працівників у громадах, державних та комунальних структурах, що перебувають в підпорядкуванні громад. Кількість посад фахівців з соціальної роботи та соціальних працівників у громадському секторі (громадські організації, міжнародні організації, благодійні фонди тощо) не видається можливим відстежити через їхню, в більшості випадків, закриту для громадськості кадрову структуру.

По-друге, в умовах воєнного стану складно схарактеризувати динаміку ринку праці і роботи прогнозування потенційного попиту на випускників закладів освіти. Наразі станом на січень 2023 року відсутня інформація щодо кількості соціальних працівників у 202 територіальних громадах, розташованих у зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Важливим показником ринку праці вважається рівень офіційно зареєстрованого безробіття.

Дані Державної служби зайнятості щодо кількості зареєстрованих безробітних осіб впродовж січня – жовтня 2022 року за посадами, що відносять до фахівців соціальної сфери, можуть свідчити про труднощі у працевлаштуванні за фахом (табл. 3). Водночас достатньо відчутною є кількість безробітних, віднесених до категорії «Соціальний робітник».

Таблиця 2

Чисельність фахівців соціальної сфери станом на 2022 рік

Місце працевлаштування	Кількість	%
Центри соціальних служб та центри надання соціальних послуг	2814	78%
Територіальні центри соціального обслуговування	401	11%
Комунальні та державні заклади, що надають соціальні послуги	194	5%
Посади ФСР у штатному розписі територіальних громад	235	5%

Джерело: <https://jobportal.dcz.gov.ua/>

Таблиця 3

Кількість офіційно зареєстрованих безробітних фахівців соціальної сфери впродовж січня – жовтня 2022 року

Назва професії (посади)	Кількість осіб, які мали статус безробітного, осіб (всього)	З них, молоді віком до 35 р.		
		20–24 років	25–29 років	30–34 років
		Усього	Усього	Усього
Керівник (директор) установи (закладу) соціального захисту населення	50	0	1	0
Директор центру соціальних служб для молоді	3	0	0	0
Головний державний соціальний інспектор	18	0	0	3
Соціальний менеджер	11	0	2	2
педагог соціальний	246	37	46	66
Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)	13	3	0	4
Державний соціальний інспектор	34	0	1	5
фахівець із соціальної роботи	657	39	85	139
Фахівець із соціальної допомоги вдома	38	0	1	2
Соціальний працівник	1 064	75	66	113
фахівець-організатор соціально-побутового обслуговування	27	2	4	3
Асистент вихователя соціального по роботі з дітьми з інвалідністю	12	1	2	6
Інспектор з соціальної допомоги	43	2	7	1
Соціальний працівник (допоміжний персонал)	59	2	3	2
Соціальний робітник	2 791	37	104	240

Джерело: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69>

3. Вакансії та резюме

Доцільним видається аналіз інформації щодо ситуації на ринку праці, зокрема балансу наявної кількості вакансій соціального працівника, фахівця з соціальної роботи, соціального менеджера та відкритих пропозицій (резюме з пошуку роботи) станом на січень 2023 року.

Як свідчать дані Державної служби зайнятості, оприлюднені на Єдиному порталі вакансій, станом на січень 2023 року доступні 154 вакансії, які безпосередньої стосуються соціальної роботи (див. табл. 4).

Рівень середньомісячної заробітної плати пропонованих 53 вакансій соціального працівника коливається в межах 6 700–65 800 гривень.

Слід зазначити, що пропозиції із заробітною платою понад 13 000 гривень належать міжнародним та громадським організаціям (наприклад, організація «Лікарі без кордонів», організація «Handicap international», організація «FNI 360»). Натомість державні та комунальні структури визначають заробітну плату соціального працівника в межах однієї-двох мінімальних заробітних плат (6 700 – 12 500 гривень).

Наявні 73 вакансії соціального робітника з дещо схожою тенденцією: заробітну плату понад 11 000 гривень пропонують міжнародні організації; територіальні центри соціального обслуговування та комунальні установи – від 3 350 (за неповний робочий день) до 11 000.

Таблиця 4

Вакансії працівників соціальної сфери, які пропонуються Державною службою зайнятості (станом на січень 2023 року)

Вакансії	Кількість	Зарплата (min)	Зарплата (max)
Соціальний працівник	53	6 700 грн	65 800 грн
Соціальний робітник	73	3 350 грн	31 900 грн
Фахівець із соціальної роботи	21	6 700 грн	14 000 грн
Соціальний педагог	7	7 000 грн	10 000 грн

Джерело: <https://jobportal.dcz.gov.ua/>

Є також 21 вакансія фахівця із соціальної роботи. Для цієї групи вакансій заробітна плата стартує від мінімальної (6 700 гривень) та сягає максимум 14 000. Основні роботодавці – державні та комунальні центри соціальних служб, комунальні установи, реабілітаційні центри. Також служба зайнятості має 7 вакансій соціального педагога (заробітна плата становить 7 000–10 000 гривень), які пропонуються переважно закладами освіти.

Аналіз даних сайтів “Work.ua” та “Світ професій” демонструє переважання кількості резюме (пропозиції робочої сили) над кількістю вакансій (попиту на робочу силу) і відносно невисокі цінові пропозиції на ринку праці в соціальній роботі (табл. 5).

Як свідчать дані «Work.ua», спостерігаються розбіжності у реальних показниках середньомісячного доходу та в очікуваннях потенційних шукачів роботи. Так, середньомісячна пропонується заробітна плата коливається в межах 22 000 гривень для посади соціального працівника. Однак, ця цифра відірвана від реальної ситуації на місцях, оскільки вона враховує ті вакансії, оголошення про які подані міжнародними організаціями (із зарплатами 45 000–65 000 гривень) і які називають «соціальним робітником» менеджера з досвідом роботи та знанням англійської мови.

У деяких оголошеннях можна побачити, що роботодавці розміщують вакансію соціального працівника із набором суміжних професій (психолог, психотерапевт), що ставить під сумнів професійні обов’язки, які будуть висуватися до потенційного шукача при працевлаштуванні й що насправді йдеться про працевлаштування за фахом «Соціальна робота».

4. Обговорення отриманих результатів

Як очевидно із даних з відкритих джерел інформації, на ринку праці України спостерігається виразна асиметрія попиту (кількість посад для соціальних працівників та соціальних робітників, оголошення про вакансії) та пропозиції (кількість випускників закладів освіти, кількість безробітних, кількість резюме) на ринку праці у сфері соціальної роботи.

У 2022 році дисбаланс ринку праці посилюється, адже наявна тенденція до зростання пропозиції на ринку праці (набір здобувачів є вищим у кілька разів, ніж випуск із закладів освіти, поширення навчання за контрактною формою оплати за нього). Можна припустити, що такий попит на навчання за спеціальністю «Соціальна робота», зумовлений дією кількох чинників:

– зростання обізнаності українців щодо значення соціальних послуг в умовах надзвичайних ситуацій; реальна потреба у таких фахів-

Таблиця 5

Огляд попиту та пропозиції на ринку праці для працівників соціальної сфери (станом на січень 2023 року)

Work.ua (https://www.work.ua/)			
Вакансії	Назва вакансії	Кількість вакансій	Середня з/п
	Соціальний працівник	21	22 000 грн
	Соціальний педагог	7	10 000 грн
		Кількість за 3 міс / рік	Очікувана з/п
Резюме	Соціальний працівник	422 / 960	5 000–30 000 грн
	Соціальний педагог	2511 / 5736	
Світ професій (http://svitprof.org.ua/)			
Вакансії	Назва вакансії	Кількість вакансій	Середня з/п
	Соціальний працівник	7	7 085 грн
	Соціальний робітник	24	7 125 грн
	Педагог соціальний	46	8 038 грн
	Керівник закладу соціального захисту	1	8 000 грн
	Інструктор з трудової адаптації	2	6 700 грн
	Фахівець із соціальної роботи	12	8 708 грн
	Фахівець із соціальної допомоги вдома	3	6 700 грн
	Молодіжний працівник	1	7 890 грн

Джерело: <https://www.work.ua/>, <http://svitprof.org.ua/>

цях-практиках на місцях, які пережили травми, спричинені війною, евакуацією, окупацією;

– бажання молоді долучитися до суспільно-корисної праці; прагнення бути в єдності зі своїм народом, бажання національної ідентифікації; наявність досвіду волонтерства у соціальних програмах на місцях і бажання продовжити його завдяки навчанню на спеціальності, орієнтованій на професійну допомогу іншим людям;

– прагнення чоловіків призовного віку уникнути мобілізації, нижчою вартістю навчання за контрактом, порівняно з іншими спеціальностями, відсутність магістерського тесту навчальної компетентності чи інших обов'язкових комплексних випробувань тощо;

– недостатнє розуміння суті та змісту професії, ототожнення її із суміжними професіями психолога, соціолога тощо (що підтверджується описом вакансій на сайтах пошуку роботи).

Слід також взяти до уваги, що ринок праці у сфері соціальної роботи також розбалансовується завдяки поширенню сертифікатних програм, короткострокового навчання, курсів підвищення кваліфікації, які дають змогу фахівцям споріднених професій отримувати документи, що підтверджують ту чи іншу кваліфікацію із соціальної роботи. На часі – відкриття кваліфікаційних центрів, у яких матимуть можливість підтвердити результати неформальної освіти ті, хто не проходив формального навчання в закладах освіти. І це робить шанси випускників спеціальності 231 «Соціальна робота», і навіть кваліфікованих робітників за спеціальністю 5133 «Соціальний робітник» на ринку праці ще нижчими, а формальну освіту – менш конкурентною.

Наразі наш аналіз суголосний думці М. Кривої (2019) про професійну асиметрію українського ринку праці і те, що «офіційний ринок праці функціонує дещо осторонь від реального» (непрозорість ринку праці в недержавних надавачах соціальних послуг цілком це підтверджує).

Наявний дисбаланс на ринку праці може спричинити ситуацію, за якої майбутні випускники за спеціальністю «Соціальна робота» матимуть обмежені можливості працевлаштування через брак робочих місць, що в свою чергу знизить затребуваність професії, підвищить рівень безробіття серед фахівців соціальної сфери, підвищить напругу серед теперішніх

здобувачів освіти, підвищить конкуренцію на ринку праці

Яким чином реагувати на очевидну асиметрію? Використати інструмент політики із промовистою назвою «doing nothing», тобто нічого не робити і сподіватись, що ринок сам вирішить цю проблему. Але ринок соціальних послуг ніколи і ніде не відзначається повноцінними ринковими відносинами. Це квазі-ринки, на якому виразним важелем впливу виступає державне регулювання. Проте вплив держави на скорочення пропозиції на ринку праці (обсягу навчання за соціальними спеціальностями) видається маловірогідним і політично недоцільним. Отже, чи має держава розгортати різнопланові соціальні програми на місцях, сприяти подальшій професіоналізації соціальної роботи та вимагати, аби в соціальних закладах працювали лише ті, хто має фахову освіту?

Чи мають заклади освіти (хоча й не зобов'язані за освітнім законодавством) турбуватися про працевлаштування своїх випускників за фахом і яким саме чином? Наприклад, формувати попит на фахівців із соціальної роботи. Відтак працювати з територіальними громадами над оцінкою соціальних потреб громади, становища соціально вразливих груп, яка б унаочнювала суспільний запит на створення чи розгортання соціальних закладів у громадах, посилення їхньої професіоналізації. Або ж готувати та мотивувати випускників до створення власних громадських організацій, які б надавали соціальні послуги, або займалися соціальним підприємництвом?

Дослідження (Гордєєва, 2017; Скалецька, 2020; Csók²⁰²⁰; Kessel et al., 2019; Salsberg et al., 2019) засвідчують, що як однією з проблем працевлаштування випускників за фахом соціальна робота виступає острах безпосередньої роботи з клієнтами, побоювання того, що надані послуги будуть дієвими. На нашу думку, для адаптації випускників до умов професійної діяльності доцільно було б збільшити обсяги виробничої практики у структурі освітніх програм підготовки бакалаврів та магістрів, взяти до уваги вимоги до компетентностей працівників, описані у чинних професійних стандартах, які стосуються соціальної роботи, а також запити від територіальних громад.

Висновки. Проведений аналіз попиту та пропозицій на ринку праці у сфері соціальної

роботи в Україні, виявив відсутність балансу між попитом та пропозицією, брак робочих місць, розбіжності між реальною ринковою заробітною платою та очікуваннями майбутніх працівників. Збільшення в 2022 році кількості вступників, а фахом «Соціальна робота» може в найближчій перспективі зумовити масове безробіття серед випускників, високу конкуренцію та зниження і так низької цінової вартості робочої сили в цій сфері, а відтак викликати тривож-

ність у здобувачів освіти та зневіру в доцільності набувати компетентностей соціального працівника.

Для визначення шляхів вирівнювання асиметрії на ринку праці соціальної сфери доцільно дослідити попит на кваліфікації соціальних працівників на рівні громад – як у державному, так і недержавному секторах, і здійснити співставлення зі змістом фахової підготовки в закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордеева Т. Є. Сучасний стан і тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері соціального забезпечення в Україні. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 8. С. 19–25.
2. Корняк В. Практична складова в процесі професійної підготовки фахівців соціальної сфери. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 29–35.
3. Кримова М.О. Професійна асиметрія українського ринку праці. *Управління економікою: теорія та практика. Чумаченківські читання*. 2019. № 15. С. 196–207.
4. *Звіт з моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти* / Міністерство освіти і науки України, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/02/03/01/Zvit.z.monitorynhu.pratsevlashtuvannya-2022-02-03.pdf>
5. *У 2-4 рази зріс попит на соціальні послуги з надання гуманітарної і натуральної допомоги, соціальної допомоги вдома після впровадження воєнного стану* / Міністерство соціальної політики України, 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22023.html>
6. Семигіна Т. Професіоналізація соціальної роботи: перерваний політ? *Соціальний захист*. 2007. Вип. 5. С. 41–44.
7. Семикіна М. В. Конкурентоспроможність у сфері праці: сутність та методологія визначення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. № 15. С. 11–20.
8. Скалецька О. *Працевлаштування випускників бакалаврських програм Школи соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія: Магістерська робота*. Київ, 2020. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21580/Skaletska_Mahisterska_robota.pdf
9. Слосанська Г. Взаємозв'язок професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна робота» у ВНЗ з можливістю їхнього працевлаштування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. № 39. С. 236–240
10. Слосанська Г. І. *Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018.
11. Столярик О., Семигіна Т., Зубчик О. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. № 4. С. 28–46.
12. Csók C. Labour Market Characteristics of Helping Professionals. *Central European Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 2(1). P. 66–75.
13. *European Social Work – A Compendium* / Ed. by Kessel, F. et al. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2019/
14. Salsberg E. et al. *From social work education to social work practice. Results of the survey of 2018 social work graduates* / CSWE, 2019. URL: <https://www.cswe.org/CSWE/media/Workforce-Study/2018-Social-Work-Workforce-Report-Final.pdf>
15. Semigina T., Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. *Global social work education – crossing borders blurring boundaries* / Ed. by Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B. Sydney: Sydney University Press, 2014. P. 257–269.
16. Semigina, T., Karkach, A. The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/rodmfssn.ed-2.04>

REFERENCES:

1. Hordeyeva, T. E. (2017). Suchasnyy stan i tendentsiyi profesynoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u sferi sotsial'noho zabezpechennya v Ukrayini [Current state and trends of professional training of future specialists in the field

of social welfare in Ukraine]. *Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Seriya «Pedahohichni nauky»*, 8, 19–25 (in Ukrainian).

2. Korniat, V. (2022). Praktychna skladova v protsesi profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv sotsial'noyi sfery [Applied component in the process of professional training of specialists in the social sphere]. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, (2), 29–35 (in Ukrainian).

3. Krymova, M.O. (2019). Profesiyna asyometriya ukrayins'koho rynku pratsi [Professional asymmetry of the Ukrainian labor market.]. *Upravlinnya ekonomikoyu: teoriya ta praktyka. Chumachenkivs'ki chytannya*, 15, 196–207 (in Ukrainian).

4. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022). *Zvit z monitorynhu pratsevlashtuvannya vypusknykiv zakladiv vyshchoyi ta fakhovoyi peredvyshchoyi osvity* [Report on monitoring employment of graduates of institutions of higher and vocational pre-higher education]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/02/03/01/Zvit.z.monitorynhu.pratsevlashtuvannya-2022-02-03.pdf> (in Ukrainian).

5. Ministry of Social Policy of Ukraine (2022). *U 2-4 razy zris popyt na sotsial'ni posluhy z nadannya humanitarnoyi i natural'noyi dopomohy, sotsial'noyi dopomohy vdoma pislya vprovadzhennya voyennoho stanu* [The demand for social services for the provision of humanitarian and in-kind assistance, social assistance at home increased by 2–4 times after the introduction of martial law]. <https://www.msp.gov.ua/news/22023.html> (in Ukrainian).

6. Semigina, T. (2007). Profesionalizatsiya sotsial'noyi roboty: perervanyy polit? [Professionalization of social work: interrupted flight?] *Sotsial'nyy zakhyst*, 5, 41–44.

7. Semykina, M. V. (2019). Konkurentospromozhnist' u sferi pratsi: sutnist' ta metodolohiya vyznachennya [Competitiveness in the sphere of labor: the essence and methodology of definition.]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 15, 11–20 (in Ukrainian).

8. Skaletska, O. (2020). *Pratsevlashtuvannya vypusknykiv bakalavr's'kykh prohram Shkoly sotsial'noyi roboty Natsional'noho universytetu «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya: Mahisters'ka robota* [Employment of graduates of bachelor's programs of the School of Social Work of the National University of Kyiv-Mohyla Academy: Master's thesis]. Kyiv. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21580/Skaletska_Mahisterska_robota.pdf (in Ukrainian).

9. Slozanska, H. (2016). *Vzayemozv'yazok profesiynoyi pidhotovky studentiv spetsial'nosti «sotsial'na robota» u VNZ z mozhlyvistyuu yikhnoho pratsevlashtuvannya* [Mutual vocational training of students in the specialty "social work" at the highest initial levels with the possibility of their practical training]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya "Pedahohika. Sotsial'na robota"*, 39, 236–240 (in Ukrainian).

10. Slozanska, H. (2018). *Sotsial'na robota v terytorial'niy hromadi: teoriyi, modeli ta metody* [Social work in the territorial community: theories, models and methods]. Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka (in Ukrainian).

11. Stolyaryk, O., Semigina, T., Zubchuk, O. (2020). *Simeyna sotsial'na robota: realiyi Ukrayiny* [Family social work: realities of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Pivdenoukrayins'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushyns'koho*, 4, 28–46 (in Ukrainian).

12. Csók, C. (2020). Labour Market Characteristics of Helping Professionals. *Central European Journal of Educational Research*, 2(1), 66–75.

13. Kessel, F. et al., eds. (2019). *European Social Work – A Compendium*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.

14. Salsberg, E. et al. (2019). *From social work education to social work practice. Results of the survey of 2018 social work graduates / CSWE*. <https://www.cswe.org/CSWE/media/Workforce-Study/2018-Social-Work-Workforce-Report-Final.pdf>

15. Semigina, T. & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. In: Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B. eds. *Global social work education – crossing borders blurring boundaries* (pp. 257–269). Sydney: Sydney University Press.

16. Semigina, T. & Karkach, A. (2021). The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences*. Vinnitsia: European Scientific Platform. <https://doi.org/10.36074/rodmrfsn.ed-2.04>

УДК 316.0

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.8>

Катерина ШОВШ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, директор Фахового коледжу Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці ІІ, площа Кошута, 6, м. Берегово, Закарпаття, Україна, 90202

ORCID: 0000-0003-2616-185X

Бібліографічний опис статті: Шовш, К. (2022). Передумови розвитку соціальної культури на сучасному етапі. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 60–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.8>

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Метою статті є розкриття теоретико-практичних передумов розвитку соціальної культури на сучасному етапі. Виявлено, що соціальна культура є системно цілісною соціальною якістю, яка відображає досягнутий рівень розвитку, який являє собою набір соціальних норм і цінностей, що склалися історично і притаманні певній соціальній системі. Визначено, що серед суттєвих ознак соціальної культури, що визначаються як приналежність до культури в цілому, є природа ціннісних смислів та їх інтерсуб'єктивна взаємодія як джерело трансформації цінностей і смислів. З'ясовано, що соціальна культура є найбільш чутливим показником реалізації прав людини, таких як ідентичність, національна пам'ять, самоповага та соціальний мир. Виявлено, що соціальна культура висвітлює історично зумовлений рівень розвитку українського суспільства, творчі здібності людини, що виражаються в її організації та способі діяльності, створених матеріальних і духовних цінностях, тому стан українського суспільства визначається соціальною культурою українського народу, тобто ступенем відповідності волі і свідомості даним природою законам суспільного життя. Визначено, що для України сьогодні важливим є розвиток соціальної культури, який можна забезпечити дотримуючись принципу демократичності, відповідно до чого справжню демократію може гарантувати лише формування соціальної культури громадян. Розглянуто передумови формування соціальної культури та встановлено, що сучасна Україна, яка зазнала трансформаційних змін після розпаду Радянського Союзу, переживає нову хвилю ціннісної трансформації, яка відродилася після Революції Гідності та триває досі в умовах російсько-української війни. Визначено, що у контексті російсько-української війни, яка вплинула на мільйони життів, соціальна культура виявилася важливим інструментом незламності українського народу та пріоритетом соціального розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальна культура, суспільство, народ, особистість, трансформація.

Kateryna SHOVSH

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Pedagogy and Psychology Department, Director of Vocational School of Transcarpathian Hungarian College, Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Kossuth square, 6, Beregszász, Transcarpathia, Ukraine, 90202

ORCID: 0000-0003-2616-185X

To cite this article: Shovsh, K. (2022). Peredumovy rozvytku sotsialnoi kultury na suchasnomu etapi [Prerequisites for the development of social culture at the present stage]. *Vichlyvist. Humanitas*, 6, 60–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.8>

PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CULTURE AT THE PRESENT STAGE

The purpose of the article is to reveal the theoretical and practical prerequisites for the development of social culture at the current stage. It was found that social culture is a systemically integral social quality that reflects the achieved level of development, which is a set of social norms and values that have developed historically and are inherent in a certain social system. It was determined that the nature of value meanings and their intersubjective interaction as a source of transformation of values and meanings are among the essential features of social culture, which are defined as belonging to the culture as a whole. It was found that social culture is the most sensitive indicator of the realization of human rights, such as identity, national memory, self-respect and social peace. It was found that social culture illuminates the historically determined level of development of Ukrainian society, the creative abilities of a person, which are expressed in its organization and method of activity, created material and spiritual values, therefore the state of Ukrainian society is determined by the social culture of the Ukrainian people, that is, the degree of conformity of will

and consciousness with nature laws of social life. It was determined that the development of social culture is important for Ukraine today, which can be ensured by adhering to the principle of democracy, according to which true democracy can only be guaranteed by the formation of the social culture of citizens. The prerequisites for the formation of social culture were considered and it was established that modern Ukraine, which has undergone transformational changes after the collapse of the Soviet Union, is experiencing a new wave of value transformation, which was revived after the Revolution of Dignity and continues to this day in the conditions of the Russian-Ukrainian war. It was determined that in the context of the Russian-Ukrainian war, which affected millions of lives, social culture turned out to be an important tool for the indomitability of the Ukrainian people and a priority for the social development of society.

Key words: social culture, society, people, personality, transformation.

Аналіз проблеми. У ході соціально-політичних змін проблема соціальної культури набула небаченої гостроти. Тому в культурній революції як умові становлення демократичної держави здійснення соціальних реформ стає одним із найважливіших факторів. Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що проблема розвитку соціальної культури набула особливої важливості після проголошення незалежності України. Елементи соціальної культури стають символами суспільних змін.

Суспільство все більше визнає загальну потребу в культурі як розвитку, що може вплинути на поступ суспільства в цілому. Соціальна культура все більше визнається найважливішим досягненням нації та її гідністю і сутністю, оскільки вона зберігає та утворює не лише існування окремих людей, а й існування націй загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання розвитку соціальної культури на сучасному етапі виступають предметом досліджень багатьох науковців, зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку здійснюють Возняк С., Гордієнко К., Дзюба І., Копієвська О., Костенко О., Костюк Т., Кривошеїн В., Морщакова О., Нищук Є., Пазенок В., Фурман А. та інші. Так, Гордієнко К. наголошує, що побудова ефективних соціальних взаємодій, які відповідають потребам соціальної культури, є досить складним процесом, який сильно залежить від особистісних та соціальних характеристик взаємодіючих суб'єктів (Гордієнко, 2005). Водночас Костенко О. стверджує, що соціальна культура таких людей є основою суспільного розвитку всіх народів. При чому, прогресивна «політична воля» може виникнути лише під впливом громадян із правильною соціальною культурою (Костенко, 2009), а нерозуміння важливої ролі громадянського суспільства та культури в житті суспільства призводить до різноманітних ілюзій (Костенко, 2005).

Проте, враховуючи дослідження науковців, слід відзначити, що ґрунтовного вивчення потребують питання розвитку соціальної культури з огляду на передумови такого розвитку з позиції практичного аспекту.

Мета дослідження. Метою статті є розкриття теоретико-практичних передумов розвитку соціальної культури на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження доводять, що соціальна культура сьогодні втілена в артефактах, матеріальних носіях (знаряддях, знаках), що об'єктивно передаються наступним поколінням як сукупність способів і прийомів матеріальної та духовної діяльності людини. Соціальна культура також є системно цілісною соціальною якістю, яка відображає досягнутий рівень розвитку. Він являє собою набір соціальних норм і цінностей, що склалися історично і притаманні певній соціальній системі. Соціальна культура демонструє соціальні характеристики та виражає в кожну епоху спрямованість суспільства на створення, збереження та поширення норм і цінностей такої культури та результатів людської діяльності.

Соціальна культура організовує життя людини для виконання генетично обумовлених функцій у житті, правил поведінки тощо. Вона служить для організації досвіду та регулювання стосунків членів суспільства. Таким чином, соціальна культура висвітлює історично зумовлений рівень розвитку суспільства, творчі здібності людини, що виражаються в її організації та способі діяльності, створених матеріальних і духовних цінностях.

З огляду на зазначене вище варто стверджувати, що соціальна культура – це:

1) окремий і важливий вид, та частина людської культури, яка нормалізує та оцінює процеси спільного життя людей, створює правила, цінності, кодекси та системи повсякденної поведінки, спільної діяльності, міжособистісного спілкування;

2) багаторівневе становлення в життєдіяльності індивідів, груп, народів, націй і людства в цілому, що регулює і мотивує хід їх існування, заснованих на ідеологічних, психосоціальних і етичних знаннях і уявленнях про дійсне і правильне суспільне життя;

3) специфічна форма соціалізованого буття людини, що породжується в процесі філогенезу і безперервно відновлюється і збагачується майбутніми поколіннями за допомогою кодів, схем, програм і моделей поведінки, діяльності, спілкування і поведінки, а також у процесі відповідної важливої діяльності кожного суб'єкта, який формує його як внутрішній культурний характер і самодостатню особистість (Фурман, 2015).

Кожна людина, яка прагне до досконалості та ефективності у побудові соціальної взаємодії, може кардинально змінити себе, свої звички та навички спілкування, вироблені роками. Такі зміни багато в чому визначаються ступенем суб'єктивної важливості для людини тієї сторони дійсності, яку усвідомлює в даний момент сфера її спілкування. Таким чином, стан суспільства визначається соціальною культурою людей, тобто ступенем відповідності волі і свідомості даним природою законам суспільного життя.

Серед суттєвих ознак соціальної культури, що визначаються як приналежність до культури в цілому, є природа ціннісних смислів та їх інтерсуб'єктивна взаємодія як джерело трансформації цінностей і смислів. Ознаками соціальної культури є актуальність і репрезентативність, що пов'язано з тим, що соціальна культура є основою поведінки соціальних суб'єктів, визначає зміст і спосіб їх діяльності, а результати об'єктивуються в соціальній системі (Возняк, 2012).

Соціальна культура є найбільш чутливим показником реалізації прав людини, таких як ідентичність, національна пам'ять, самоповага та соціальний мир. Саме розвиток соціальної культури має бути в центрі національних інтересів, національної політики та національної безпеки. Від взаємодії та відповідальності національних інституцій за стан соціальної культури, залежить ефективність національного культуроусвідомлення у світі, культурного розвитку.

Важливу роль соціальної культури в суспільному житті підтверджують переконливі спосте-

реження. Наприклад, порівнюючи соціальну культуру пересічного українця та пересічного поляка, виникає питання «Чому сьогодні в Україні живеться не так як в Польщі?», відповідь на яке важко дати.

Стан і розвиток соціальної культури завжди знаходяться в прямій і оберненій залежності від загального духовного клімату суспільства. Якщо правда, справедливість, базові етичні норми не є найвищими цінностями в суспільстві, яке не піддається раціональному виправленню та інтелектуальному маніпулюванню, то таке суспільство перебуває в глибокій духовній кризі, а його негативні еманції пронизують всю сферу соціальної культури.

Соціальна культура громадян, яку можна визначити як багат шарове утворення, формує теоретичний світогляд, соціально-психолого-етичні знання та уявлення про явища суспільного життя (Pazенок, 1997).

Для України сьогодні важливим є розвиток соціальної культури, який можна забезпечити дотримуючись принципу демократичності. Відповідно до цього справжню демократію може гарантувати лише формування соціальної культури громадян. Тому необхідно розв'язати ілюзію, що законодавство може діяти саме по собі, що воно є автоматичною «машиною», здатною самостійно забезпечувати суспільний порядок. Виховання, яке формує соціальну культуру громадян, стоїть над політикою, а освітяни – над політиками.

З часу здобуття незалежності Україна зіткнулася з величезними культурними викликами. Ситуація загострюється етнічними, мовними, територіальними та демографічними проблемами.

Сучасна Україна, яка зазнала трансформаційних змін після розпаду Радянського Союзу, переживає нову хвилю ціннісної трансформації, яка відродилася після Революції Гідності. Сьогодні українці змушені засвоювати, так би мовити, структуру цінностей власне: цінності вищого рангу і цінності другого рангу. Зміни культурних цінностей, безсумнівно, відбуваються в процесі спілкування. Культура, суспільство та особистість, де умовами існування та відтворення є комунікативні взаємодії, не можуть повноцінно функціонувати відповідно до потреб часу без досвіду комунікативної поведінки, сформованої під впливом культур-

них факторів і цінностей, що впливають із глобалізацією. Зміни, спричинені глобалізацією, суттєво змінюють морально-етичний та психологічний стан особистості, а отже, й соціальну культуру загалом (Копієвська, 2014).

Повна ціннісна переорієнтація в суспільстві можлива лише через зміну цінностей поколінь. Тому важливо розуміти цінності на сучасному етапі розвитку соціальної культури. Динамізм соціальної культури виявляється в соціальних процесах. Суспільство після Революції Гідності переживає одночасне виникнення та наявність кількох фаз розвитку культурних процесів, які виходять за межі існуючої інфраструктури та важко інтегруються у формальне культурне поле через інноваційні форми. На жаль, нові цінності, притаманні демократичним європейським державам, зароджуються дуже повільно (Нищук).

Вірогідною альтернативою нинішньому нігілістичному тиску на українську соціальну культуру може бути стан суспільства, що розуміється як узагальнений вияв творчих зусиль українського народу, його ідейно-релігійних і моральних досягнень, художньої думки.

Самостійне історичне існування українського народу має бути культурно забезпечене. Інакше він залишиться несправним. Йдеться передусім про конкурентоспроможність української культури, її здатність задавати тон інтелектуальному та духовному життю суспільства, підлаштовувати під суспільство світові культурні реалії. Серед багатьох передумов досягнення такого стану можна назвати: суспільства, які сприймають свою культурну спадщину; руйнування культурних стереотипів та просування інноваційних тенденцій; активну культурну політику країни на основі наукової концепції національної культури; інтенсивний розвиток культурної інфраструктури (Дзюба).

Наявність культурної спадщини та культурних ресурсів є важливою передумовою особистої творчої реалізації та соціально-духовного розвитку. Зокрема, це стосується доступності нових технологій і сучасних форм культурного самовираження незалежно від місця прожи-

вання, статусу, належності до певної соціальної чи етнічної групи.

Влада як засіб організації суспільного життя має забезпечити в Україні суспільний лад, сприятливий для розвитку соціальної культури (Костенко, 2005).

Під впливом Революції Гідності чітко відбувся процес переосмислення правових цінностей і формування соціальної культури в демократичному суспільстві. Відбулося встановлення ефективного громадського контролю над владою, зменшення (і довготривале зникнення) тиску на засоби масової комунікації, утвердження свободи конкуренції еліт та якісний зсув правлячої еліти в бік її просування (Кривошеїн, 2016).

У контексті російсько-української війни, яка вплинула на мільйони життів, соціальна культура виявилася важливим інструментом незламності українського народу та пріоритетом соціального розвитку суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати проведених досліджень дозволили виявити, що соціальна культура висвітлює історично зумовлений рівень розвитку українського суспільства, творчі здібності людини, що виражаються в її організації та способі діяльності, створених матеріальних і духовних цінностях, тому стан українського суспільства визначається соціальною культурою українського народу, тобто ступенем відповідності волі і свідомості даним природою законам суспільного життя. Визначено, що для України сьогодні важливим є розвиток соціальної культури, який можна забезпечити дотримуючись принципу демократичності, відповідно до чого справжню демократію може гарантувати лише формування соціальної культури громадян. Розглянуто передумови формування соціальної культури та встановлено, що сучасна Україна, яка зазнала трансформаційних змін після розпаду Радянського Союзу, переживає нову хвилю ціннісної трансформації, яка відродилася після Революції Гідності та триває досі в умовах російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возняк С. С., Костюк Т. В. Культура як соціальне явище: аксіологічний вимір. *Соціологічні студії*. 2012. № 1 (1). С. 16–21.
2. Гордієнко К. С. Аналіз поняття соціальної культури особистості. *Український соціум*. 2005. № 5–6. С. 38–46.
3. Дзюба І. Проблеми і перспективи української культури. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1495357.html>

4. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України: монографія. К.: НАКККиМ, 2014. 296 с.
5. Костенко О. Соціальна культура громадян-найкращий антикризовий засіб. *Економічний часопис-XXI*. 2009. С. 17–20.
6. Костенко О. М. Соціальна культура громадян – основа нової України. *Наукові записки*. 2005. Том 38. Юридичні науки. С. 38–41.
7. Кривошеїн В. В. Вплив «революції гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2016. № 2 (29). С. 37–58.
8. Нищук Є. Культура України – основа ціннісного та економічного фундаменту держави. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/4059>
9. Фурман А. В., Морщакова О. Соціальна культура. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1 (59). С. 26–36.
10. Pazenok V. Social culture // Social Philosophy: A Brief Collegiate Dictionary / General editing and compilation V. Andruschenko, N. Gorlach. К.-Kh.: VMP «Rubikon», 1997. 400 p.

REFERENCES:

1. Vozniak, S. S. & Kostiuik, T. V. (2012). Kultura yak sotsialne yavyshe: aksiolohichni vymir [Culture as a social phenomenon: an axiological dimension]. *Sotsiologichni studii – Sociological studies*, 1 (1), 16–21.
2. Hordiienko, K. S. (2005). Analiz poniattia sotsialnoi kultury osobystosti [Analysis of the concept of social culture of the individual]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, 5–6, 38–46.
3. Dziuba, I. Problemy i perspektyvy ukrainskoi kultury [Problems and prospects of Ukrainian culture]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1495357.html>
4. Kopievska, O. R. (2014). Transformatsiini protsesy v kulturi suchasnoi Ukrainy: monohrafiia [Transformational processes in the culture of modern Ukraine: monograph]. К.: НАКККиМ, 296 p.
5. Kostenko, O. (2009). Sotsialna kultura hromadian-naikrashchyi antykrizovyi zasib [Social culture of citizens is the best anti-crisis tool]. *Ekonomichniy chasopys-XXI – Economic journal-XXI*, 17–20.
6. Kostenko, O. M. (2005). Sotsialna kultura hromadian – osnova novoi Ukrainy [Social culture of citizens – the basis of the new Ukraine]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 38, 38–41.
7. Kryvoshein, V. V. (2016). Vplyv «revoliutsii hidnosti» na politychnu ta pravovu kulturu ukrainskoho suspilstva [The influence of the "revolution of dignity" on the political and legal culture of Ukrainian society]. *Visnyk NiuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiia – Bulletin of Yaroslav Mudry NYU. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 2 (29), 37–58.
8. Nyshchuk, Ye. Kultura Ukrainy – osnova tsinnisnoho ta ekonomichnoho fundamentu derzhavy [The culture of Ukraine is the basis of the value and economic foundation of the state]. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/4059>
9. Furman, A. V., Morshchakova, O. (2015). Sotsialna kultura [Social culture]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1 (59), 26–36.
10. Pazenok, V. (1997). Social culture // Social Philosophy: A Brief Collegiate Dictionary / General editing and compilation V. Andruschenko, N. Gorlach. К.-Kh.: VMP «Rubikon», 400 p.

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 37.013.42:37.018.4:37.041

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.9>

Вікторія ІСАЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна

ORCID: 0000-0003-0224-1214

Бібліографічний опис статті: Ісаченко, В. (2022). Професійна самореалізація соціального працівника в системі соціального забезпечення. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 65–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.9>

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення понять проблеми професійної самореалізації соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення.

Здійснено теоретичний аналіз визначення понятійно-категоріального апарату теми дослідження. Зокрема всебічно розкрито такі поняття, як: «реалізація», «самореалізація», «професійна самореалізація», «професійна самореалізація особистості», «професіоналізм», «професіонал», «професія соціального працівника» та ін.

На основі теоретичного аналізу визначено структуру професійної самореалізації соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення.

Здійснено аналітичний огляд «Стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти», з метою вивчення націлені програми на майбутню професійну самореалізацію соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення.

Проаналізовано трактування «професійної самореалізації особистості» у працях сучасних дослідників.

Охарактеризовано професійна самореалізація особистості фахівця соціальної сфери в системі освіти.

Проаналізовано акмеологічний підхід до визначення та трактування професійної самореалізації особистості фахівця соціальної сфери у системі методичної роботи.

Задля більш повного та об'єктивного уявлення про професійну самореалізацію соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення здійснено порівняльний аналіз з професійною самореалізацією психолога в практичній діяльності.

Визначено та охарактеризовано критерії, що висуваються до понять «професіоналізм та професійний розвиток особистості».

Розглянуто сучасні джерела, які подають власні визначення поняття «Професійна самореалізація майбутніх соціальних працівників».

Розкрито роль та місце підвищення кваліфікації у процесі професійної самореалізації соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення.

Ключові слова: реалізація, самореалізація, професійна реалізація, соціальна робота, фахівець соціальної сфери, професіонал, професіоналізм, підвищення кваліфікації.

Viktoriia ISACHENKO

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova str., 2, m. Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

To cite this article: Isachenko, V. (2022). Profesiina samorealizatsiia sotsialnoho pratsivnyka v systemi sotsialnoho zabezpechennia [Professional self-realization of a social worker in the social security system]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 65–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.9>

PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF A SOCIAL WORKER IN THE SOCIAL SECURITY SYSTEM

The article examines modern approaches to defining the concepts of the problem of professional self-realization of a social worker in the modern social security system.

A theoretical analysis of the definition of the conceptual and categorical apparatus of the research topic was carried out. In particular, such concepts as: "realization", "self-realization", "professional self-realization", "professional self-realization of the individual", "professionalism", "professional", "profession of a social worker" and others are comprehensively disclosed.

Based on theoretical analysis, the structure of professional self-realization of a social worker in the modern social security system is defined.

An analytical review of the "Standard of higher education in the specialty 231 "Social work" for the first (bachelor's) level of higher education" was carried out in order to study targeted programs for the future professional self-realization of a social worker in the modern social security system.

The interpretation of "professional self-realization of the individual" in the writings of modern researchers is analyzed.

The professional self-realization of the social sphere specialist in the education system is characterized.

The acmeological approach to the definition and interpretation of the professional self-realization of the personality of a specialist in the social sphere in the system of methodical work is analyzed.

For a more complete and objective view of the professional self-realization of a social worker in the modern social security system, a comparative analysis was made with the professional self-realization of a psychologist in practical activities.

The criteria put forward for the concepts of "professionalism and professional development of the individual" are defined and characterized.

Modern sources that provide their own definitions of the concept of "Professional self-realization of future social workers" are considered.

The role and place of professional development in the process of professional self-realization of a social worker in the modern social security system is revealed.

Key words: realization, self-realization, professional realization, social work, specialist in the social sphere, professional, professionalism, professional development.

Актуальність дослідження. Сучасні зміни, що відбуваються в соціально-економічному, освітянському, науковому просторі в умовах військового стану з новою силою апелюють до зміни парадигми моральних та ціннісних орієнтацій суспільства, зокрема визнання людини як найвищої цінності, її індивідуальності, права на свободу думки та вибору. А це в свою чергу висуває нові вимоги до суспільства, та його самоорганізації.

Вагому роль у цьому контексті відіграє саме соціальна робота, волонтерський рух, та безпосередньо фахівці соціальної сфери та психологи.

У таких військово-політичних та економічних умовах, що склалися в Україні надзвичайно важливим стає вміння професійно та якісно виконувати трудові зобов'язання, зокрема актуальності набуває конкурентоспроможність, стресостійкість, саморегуляції та професійна самореалізація кожного громадянина нашої країни.

З огляду на зростання вимог до професійної компетентності та необхідності набуття якісно нових умінь та навичок надзвичайно актуально постає питання професійної самореалізації соціального працівника в системі соціального забезпечення. До сучасного фахівця в системі

соціальної роботи висуваються вимоги щодо високої кваліфікованої підготовленості, мобільності, постійного саморозвитку й творчого самовираження в професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень

Трактування професійної самореалізації особистості репрезентовано у працях В. Мясенко та Н. Твердохлебової.

Професійна самореалізація особистості як педагогічна проблема розглядається у публікації Г. Тимошук.

Акмеологічні засади професійної самореалізації працівників закладів освіти у системі методичної роботи широко висвітлено у колективній монографії за редакцією Л. Рибалко, Р. Черновол-Ткаченко, Т. Куценко та ін.

Професійна самореалізація психолога в практичній діяльності проаналізована в одноіменній праці Л. Помиткіної.

Основні підходи до визначення понять «професіоналізм та професійний розвиток особистості» відображено у роботах І. Хоржевської та В. Посметного.

З точки зору нашого дослідження важливою є публікація Ю. Руденко «Професійна самореалізація майбутніх соціальних працівників».

Велику роль у нашому дослідженні, відіграла аналітична праця Л. Похил, Т. Артеменко «Підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби у роботі міського центру практичної психології та соціальної роботи».

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз проблеми професійної самореалізації соціального працівника в сучасній системі соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Академічний словник сучасної української мови визначає поняття «реалізація», як процес здійснення, перетворення у реальність, втілення що-небудь у життя (Академічний словник сучасної української мови, 1977).

Схоже твердження поняття знаходимо і в соціологічному енциклопедичному словнику «... втілення в життя певного плану, проєкту, ідеї, намірів тощо» (Великий тлумачний словник української мови, 2004).

У широкому науковому розумінні поняття самореалізація трактується, як «реалізація свого творчого, людського потенціалу; у дзенбуддизмі – вища точка існування, просвітління» (Словник UA, 2022).

Сучасні дослідники соціальної роботи визначають поняття «самореалізація, як реалізація людиною активності в значущих для неї сферах життєдіяльності та взаємовідносин – спілкуванні, навчанні, творчості, професії, сім'ї, вихованні дітей, дружбі, любові, громадському житті, політичній кар'єрі тощо» (Алексєєнко, 2009).

О. Артемова поняття «професійна самореалізація» трактує як «соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу» (Артемова, 2022)

На думку Г. Тимошук проблема професійної самореалізації особистості є комплексною та розглядається як «процес опредметнення сутнісних сил особистості, розширення меж індивідуального «Я» у професійній діяльності, при цьому увага акцентується на досягненні

соціально-значущих результатів» (Тимошук, 2018).

На погляд В. Мяленко, професійна самореалізація особистості – «... це усвідомлений процес самоздійснення суб'єкта в обраній сфері, що має соціально значущий потенціал, розкриває потенції особистості та забезпечує процес досягання акме» (Мяленко, 2016).

Н. Твердохлебова, зазначає, що професійна самореалізація є «складним організованим та багатоетапним процесом поступового перетворення професійного потенційного на реальне, що відбувається протягом усього життя особистості». На думку дослідниці найбільш значущими особистісними чинниками, що впливають на професійну самореалізацію, є: «самоєфективність, яка виявляється в умінні організувати свою діяльність і досягти успіху у взаємодії з людьми; гнучкість поведінки, яку забезпечують ефективна міжособистісна та професійна взаємодія; незадоволеність власною діяльністю, що стимулює розвиток потреби до професійного зростання» (Твердохлебова, 2018).

Феномен професійної самореалізації у своїй структурі має закономірності високої особистої ефективності, конструктивної соціальної активності, стимули, умови самоздійснення особи тощо (Мяленко, 2016).

Професійна самореалізація особистості означає розвиток здібностей у професійній діяльності, кар'єрне й особистісне зростання людини, досягнення нею певного соціального статусу, процес забезпечення інтелектуальних і матеріальних основ життєдіяльності. Учителю має бути готовим до співробітництва та партнерських відносин, мати творчий рівень професійної самореалізації, постійно підвищувати кваліфікацію та професіоналізм у різних видах педагогічної діяльності (Рибалко, Черновол-Ткаченко, Куценко, 2017).

До основних складових процесу самореалізації Л. Помиткіна відносить: «високий рівень саморегуляції, достатній емоційний інтелект, індивідуальний стиль діяльності, наявність провідних мотивів досягнення, саморозвитку й самовдосконалення, високої конгруентності, обізнаності у сфері новин науки, постійно здійснюватися в психологічній практиці, бути цікавим, ефективним, сучасним – професіоналом своєї справи» (Помиткіна, 2021).

Поняття професіоналізм трактується як оволодіння основами й глибинами певної професії (Академічний словник сучасної української мови, 1977).

Є. Подольська визначає професіоналізм як «сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати відповідні професійні функції». До структурних компонентів професіоналізму автор відносить: «належний обсяг знань та інтелектуальний рівень; досить тривалий термін навчання та підготовки; відповідність функцій, що виконуються, системі загально-соціальних цінностей; адекватну мотивацію, спрямовану на досягнення кінцевої мети; бажання служити людям; почуття корпоративної єдності» (Подільська, 1991).

Професіоналізм – це сполучення загальної освіти з вміннями і навичками, що здобуваються у процесі роботи у конкретній організації, у специфічних умовах розподілу та організації праці. Проблеми становлення особистості працівника, формування у нього позитивного ставлення до праці, інтересу до змісту роботи, задоволеності працею є актуальною і в теоретичному і в практичному розумінні. У процесі діяльності відбувається формування особистості, складається її індивідуальність, виробляється система відношень до світу, до суспільства, до себе (Хожевська, 2016).

Важливими якостями професіонала є «самостійність та нестандартність рішень, цілеспрямованість, ініціативність, енергійність, здатність до виправданого ризику» (Посметний, 2007).

На думку А. Суббота «професіонал – це передусім той, хто дотримується нормативних приписів, приймає заходи для забезпечення безпеки професійної діяльності не лише щодо своєї особи, а й своїх колег, інших учасників суспільних відносин» (Суббот, 2012).

На нашу думку, професіоналізм фахівця соціальної сфери – це сукупність наявних ґрунтовних теоретичних знань, практичних умінь та досвіду, наявність високого рівня мотивації до самовдосконалення, самоосвіти та підвищення власної кваліфікації.

Дослідники зазначають, що професійна самореалізація починається в встановленні особистості набагато раніше, ніж «вона офіційно починає працювати, є характеристикою всього життєвого шляху у професійній сфері» (Мяленко, 2016).

Професія соціального працівника – «це не лише набуття знань, практичних навичок та вмінь, а величезна робота здійснювана фахівцем щодо власної особистості у напрямку її розвитку, оволодіння численними соціальними і життєвими компетенціями, новими життєвими та професійними стратегіями (Похил, Артеменко, 2016).

У процесі набуття професійного досвіду соціальний працівник опановує технології соціальної роботи, проте, виконуючи щоденно одноманітні, щоденні дії, часто втрачає значущість професійної самореалізації, саморозвитку, бажання реалізації своїх здібностей, інтересів та потреб в процесі надання соціальних послуг. Це може призвести до обмеження та стагнації у професійній діяльності.

На нашу думку, основи готовності соціального працівника до професійної самореалізації закладаються ще у ЗВО, а удосконалюються у системі підвищення кваліфікації.

Вважаємо, що у цьому контексті, особливої уваги, заслуговує «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (24.04.2019 р.)», який передбачає оволодіння певними загальними та спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями, що націлені на майбутню професійну самореалізацію фахівця (Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2019).

Зокрема, вбачаємо це в таких компетентностях як:

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність діяти соціально відповідально та свідомо;
- здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної

діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу;

– здатність до аналізу соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади;

– здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері;

– здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи (Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2019).

Критерієм успішності професійної самореалізації людини є кар'єрне зростання, що включає високий рівень компетентності в обраній професії, бажання просуватися професійним шляхом та виконувати більш складну і відповідальну роботу внаслідок розвитку та вдосконалення професіоналізму, а також підвищення професійної майстерності (Твердохлебова, 2018).

На думку дослідників показником достатнього рівня професійної самореалізації соціальної сфери є прагнення до професійного зростання та самоактуалізації (Похил, Артеменко, 2016).

На думку Ю. Руденко, «професійна самореалізація майбутнього соціального працівника –

це сукупність процесів самопізнання, самовиховання, самооцінки та саморозвитку, метою яких є розкриття професійних здібностей, можливостей та необхідних якостей для отримання позитивного результату для себе, своєї професії та суспільства загалом» (Руденко, 2019).

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, на нашу думку, професійна самореалізація соціального працівника в системі соціального забезпечення це складний та багатогранний процес, що забезпечується систематичним професійним навчанням та підвищенням кваліфікації у системі післядипломної освіти. Підвищення кваліфікації, фахівця, що має досвід практичної діяльності має складну специфіку. Адже набутті знання в процесі професійного навчання в закладі вищої освіти постійно потребують оновлення та актуалізації, через мінливі зміни у законодавстві, соціальному інструментарії та методології, та соціальному середовищі в цілому.

Проведене дослідження не претендує на висвітлення всіх аспектів порушеної проблеми. Передусім, заслуговують на окреме вивчення питання професійна самореалізація соціального працівника в системі соціального забезпечення в умовах військового стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови : веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/realizuvaty> (дата звернення: 31.12.2022).
2. Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : колективна монографія / Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко, Т. В. Куценко. Х. : Вид. група «Основа», 2017. 128 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. С. 1018.
4. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 25 с.
5. Мяленко В. В. Психологія професійної самореалізації молоді : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К. : Міленіум, 2016. 104 с.
6. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку : монографія. Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.
7. Подільська Є. А. Ціннісні орієнтації та проблема активної особистості. Х.: Основа, 1991. 162 с.
8. Помиткіна Л. Професійна самореалізація психолога в практичній діяльності. *Moderní aspekty vědy Svazek XIV mezinárodní kolektivní monografie*. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/54283/1/%d0%9f%d0%be%d0%bc%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%96%d0%bd%d0%b0%20%d0%9b.%d0%92.pdf> (дата звернення: 31.12.2022).
9. Посметний В. В. Поняття професіоналізму працівників ОВС як визначальної категорії їх професійної підготовки. *Форум права*. 2007. № 2. С. 179–184.
10. Похил Любов, Артеменко Тетяна. Підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби у роботі міського центру практичної психології та соціальної роботи. URL: http://psycenter.at.ua/blog/pidvishhennja_kvalifikaciji_fakhivciv_psikhologichnoji_sluzhbi_u_roboti_miskogo_centru_praktichnoji_psikhologiji_ta_socialnoji_roboti/2016-02-25-13 (дата звернення: 31.12.2022).

11. Руденко Ю. Професійна самореалізація майбутніх соціальних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019 р., № 64, Т. 2. С. 112–117.
12. Словник UA : Портал української мови та культури : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/x2aM4SN>. (дата звернення: 31.12.2022).
13. Соціальна педагогіка : словник-довідник / За заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 374 с.
14. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (24.04.2019 р.)» URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 31.12.2022).
15. Суббот А. І. Професіоналізм співробітників правоохоронних органів як фактор забезпечення безпеки їх діяльності. *Адміністративне право*. № 14. 2012 р. С. 74–79.
16. Твердохлебова Н. Професійна самореалізація особистості та її дослідження в сучасній науці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків. 2018. С. 207–210.
17. Тимошук Г. В. Професійна самореалізація особистості як педагогічна проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. № 1(43). 2018. С. 413–421. URL : <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11963> (дата звернення: 31.12.2022).
18. Хоржевська І. Професіоналізм та професійний розвиток особистості. *Наука і освіта*. №11. 2016. URL : <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2016-11-doc/2016-11-st9> (дата звернення: 31.12.2022).

REFERENCES:

1. Akademichniy tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : veb-sait. [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/realizuvaty/> [in Ukrainian].
2. Rybalko, L. S., Chernovol-Tkachenko, R. I., Kutsenko, T. V. (2017). Akmeolohichni zasady profesiinoi samorealizatsii vchyteliv u systemi metodychnoi roboty zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv : kolektyvna monohrafiia [Acmeological principles of professional self-realization of teachers in the methodical work system of general educational institutions]. Kh. : Vyd. hrupa "Osnova" [in Ukrainian].
3. Busel, V.T. (2004). Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. K. : Irpin : VTF Perun [in Ukrainian].
4. Hupalovska, V.A. (2005). Profesiina samorealizatsiia yak chynnyk stanovlennia osobystosti zhinky [Professional self-realization as a factor in the formation of a woman's personality]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Mialenko, V. V. (2016). Psykholohiia profesiinoi samorealizatsii molodi : monohrafiia [Psychology of professional self-realization of youth]. K. : Milenium [in Ukrainian].
6. Panok, V.H. (2010) Praktychna psykholohiia. Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku [Practical psychology. Theoretical and methodological foundations of development]. Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian].
7. Podilska, Ye. A. (1991). Tsinnisni oriientsatsii ta problema aktyvnoi osobystosti [Value orientations and the problem of an active personality]. Kh.: Osnova [in Ukrainian].
8. Pomytkina, L. (2022). Profesiina samorealizatsiia psykholoha v praktychnii diialnosti. [Professional self-realization of a psychologist in practical activities] *Moderni aspekty vedy Svazek XIV mezinárodní kolektivní monografie*. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/54283/1/%d0%9f%d0%be%d0%bc%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%96%d0%bd%d0%b0%20%d0%9b.%d0%92..pdf/> [in Ukrainian].
9. Posmetnyi, V. V. (2007). Poniattia profesionalizmu pratsivnykiv OVS yak vyznachalnoi katehorii yikh profesiinoi pidhotovky. [The concept of professionalism of employees of the OBS as a defining category of their professional training]. *Forum of law*. 2. [in Ukrainian].
10. Pokhyl, L., Artemenko, T. (2016). Pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv psykholohichnoi sluzhby u roboti miskoho tsentru praktychnoi psykholohii ta sotsialnoi roboty [Improving the qualifications of psychological service specialists in the work of the city center of practical psychology and social work]. URL: http://psycenter.at.ua/blog/pidvishhennja_kvalifikaciji_fakhivciv_psihologichnoji_sluzhbi_u_roboti_miskogo_centru_praktichnoji_psihologiji_ta_socialnoji_roboti/2016-02-25-13 (data zvernennia: 31.12.2022). [in Ukrainian].
11. Rudenko, Yu. (2019) Profesiina samorealizatsiia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Professional self-realization of future social workers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 64, Т. 2. [in Ukrainian].
12. Slovnyk UA : Portal ukrainskoi movy ta kultury : veb-sait. URL: <https://cutt.ly/x2aM4SN> [in Ukrainian].
13. Aliksieienko, T.F. (2009). Sotsialna pedahohika : slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: dictionary-reference]. Vinnytsia : Planer [in Ukrainian].

14. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 "Sotsialna robota" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity (24.04.2019 r.)" [Standard of higher education in specialty 231 "Social work" for the first (bachelor's) level of higher education (April 24, 2019)]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> [in Ukrainian].

15. Subbot, A. I. (2012). Profesionalizm spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv yak faktor zabezpechennia bezpeky yikh diialnosti [Professionalism of law enforcement officers as a factor in ensuring the safety of their activities]. *Administratyvne pravo*. № 14. [in Ukrainian].

16. Tverdokhliebova, N. (2018). Profesiina samorealizatsiia osobystosti ta yii doslidzhennia v suchasni nautsi [Professional self-realization of the individual and its research in modern science]. *Psykhologichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy*. Kharkiv [in Ukrainian].

17. Tymoshchuk, H. V. (2018). Profesiina samorealizatsiia osobystosti yak pedahohichna problema. [Professional self-realization of the individual as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. 1(43). URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11963> [in Ukrainian].

18. Khorzhevska, I. (2016). Profesionalizm ta profesiinyi rozvytok osobystosti [Profesionalizm ta profesiinyi rozvytok osobystosti. Science and education]. *Nauka i osvita*. 11. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2016-11-doc/2016-11-st9> [in Ukrainian].

УДК 364(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Олена БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-7115-3889

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Белкіна-Ковальчук, О. (2022). Зарубіжний досвід соціального захисту населення. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду соціального захисту населення та визначення перспектив його застосування в Україні.

У статті досліджено континентальну, англосаксонську, скандинавську, південно-європейську, неоліберальну моделі соціального захисту населення, виокремлено властиві їм характеристики, переваги та недоліки, зазначено країни де вони застосовуються.

Сформовано основні тенденції характерні адміністративному і правовому регулюванню системи соціального захисту в розвинутих державах світу: стале зростання асортименту та якості соціальних послуг; пріоритетне соціальне обслуговування дітей з особливими потребами і дітей, позбавлених батьківської опіки; максимальне делегування функцій соціального захисту від органів центральної державної влади до місцевого самоврядування, а також передання відповідного фінансового ресурсу; активне залучення громадських організацій, волонтерів, благодійних фондів до вирішення проблем осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах; створення конкурентних умов для приватних надавачів соціальних послуг; забезпечення громадянам права на соціальне обслуговування та постійний контроль за якістю наданих соціальних послуг та особами які їх отримали.

Вказано, що у вітчизняній системі соціального захисту необхідно поєднати кращі сторони англосаксонської, континентальної та скандинавської моделей, нівелюючи їх негативні якості. Зокрема, в англосаксонській моделі слід перейняти підходи щодо обмеження кількості пільговиків, отримувачів субсидій та інших видів соціальної допомоги; в скандинавській необхідно запозичити всеохоплюючу систему соціального страхування, за принципом мінімізації відсотка страхування та максимізації кількості застрахованих від всіх можливих соціальних ризиків; в континентальній моделі необхідно перейняти стабільність законодавства, правил соціального страхування та отримання соціальних допомог і виплат.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні механізму забезпечення соціальних гарантій населенню в післявоєнний період з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, зарубіжний досвід.

Andrii KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Olena BIELKINA-KOVALCHUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7115-3889

To cite this article: Kolosok, A., Bielkina-Kovalchuk, O. (2022). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho zakhystu naseleння [Foreign experience of social protection of the population]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>

FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

The purpose of the study is to analyze the foreign experience of social protection of the population and determine the prospects for its application in Ukraine.

The article examines the continental, Saxon, Scandinavian, Southern European, new liberal models of social protection of the population, highlights their characteristics, advantages and disadvantages, indicates the countries where they are used.

The main trends characteristic of the administrative and legal regulation of the social protection system in the developed countries of the world have been formed: constant growth of the range and quality of social services; priority social services for children with special needs and children deprived of parental care; maximum delegation of social protection functions from central state authorities to local self-government, as well as the transfer of the appropriate financial resource; active involvement of public organizations, volunteers, charitable foundations in solving the problems of persons who find themselves in difficult life circumstances; creation of competitive conditions for private providers of social services; providing citizens with the right to social services and constant control over the quality of provided social services and the persons who received them.

It is indicated that in the national system of social protection it is necessary to combine the best aspects of the Anglo-Saxon, continental and Scandinavian models, eliminating their negative qualities. In particular, the Anglo-Saxon model should adopt approaches to limiting the number of beneficiaries, recipients of subsidies and other types of social assistance; it is necessary to borrow a comprehensive social insurance system from the Scandinavian one, based on the principle of minimizing the percentage of insurance and maximizing the number of insured against all possible social risks; in the continental model, it is necessary to adopt the stability of legislation, rules of social insurance and receipt of social benefits and payments.

Prospects for further research are to improve the mechanism of providing social guarantees to the population in the post-war period, taking into account foreign experience.

Key words: social protection, social security, foreign experience.

Актуальність проблеми. Тривалі бойові дії на території України призвели до тяжкого соціально-економічного стану держави. Стрімко зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, інших осіб які опинились в складних життєвих обставинах та потребують комплексного соціального захисту. Значне збільшення соціальної складової для бюджету країни в умовах коли пріоритетним є військовий напрямок, спричинює колапс розрахунків та потребує пошуку додаткових джерел фінансування.

Нині зовнішніми джерелами фінансування соціальної сфери в Україні є кошти Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Великобританії та інших союзників держави. Аби їх максимально залучити та ефективно розподілити необхідно вивчати зарубіжний досвід соціального захисту країн партнерів, розуміти специфіку їх підходів до благодійництва, гуманітарної допомоги, соціального забезпечення населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості зарубіжного досвіду соціального захисту населення досліджувало багато

вітчизняних вчених, зокрема Венгуренко Т. та Ясентюк А. вивчаючи зарубіжний досвід соціального захисту, розробили типологію основних моделей соціального страхування (Венгуренко, 2020).

Мішина С. В., Мішин О. Ю. розглядали американський досвід надання соціальних виплат, їх склад, перелік та умови надання. Науковці виділили характерні риси американської системи соціального захисту: соціальна підтримка осіб, які зазнали дії соціальних ризиків; охоплення системою соціального захисту лише того населення, яке не має джерел існування та можливості забезпечити себе самостійно; адресність та верифікація соціальної допомоги; значний рівень поінформованості населення щодо можливостей отримання соціальної допомоги; широке використання онлайн сервісів; різноманітна підтримка безробітних (Мішина, 2021).

Дослідження Миценко І. М. та Решитько Т. В. присвячені розробці пропозицій щодо нормативного-правового регулювання аспектів соціального захисту осіб зайнятих в особистих селянських господарствах (Миценко, 2018).

Любецька М. М. зосередила свою увагу на особливостях надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах в країнах Європи та США (Любецька, 2018).

Особливо актуальним є дослідження Марко І. Ю., Марко Є. І., Чернишова І. М., в якому розглянуто зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, та відзначено що соціальний захист військовослужбовців або надані державою соціальні гарантії у вигляді достатнього матеріального та фінансового забезпечення військовослужбовцям гарантують ефективне функціонування збройних сил будь-якої держави (Марко, 2019).

Більш вузьким є предмет дослідження Бурлаки О., в якому розглянуто зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. Значну увагу в дослідженні присвячено формуванню стандартів (правил) виховання дітей у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та інших закладах сімейного виховання дітей, що позбавлені батьківського піклування. (Бурлака, 2020).

Гордієнко Л. А. досліджувала зарубіжний досвід фінансування соціальних програм та особливості його впровадження в Україні. Приділила значну увагу аналізу соціальних програм, які спільно фінансуються вітчизняними державними структурами та міжнародними організаціями ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ (Гордієнко, 2020).

Бондар М.І. Дослідив світовий досвід реалізації державної політики щодо соціального захисту різних країн Європи та Америки, визначив шляхи реалізації ефективної державної політики щодо соціального захисту населення, окреслив основні моделі систем соціального захисту громадян (Бондар, 2021).

Степанова О. В. дослідила провідний зарубіжний досвід фінансування системи соціального захисту населення та її секторів у централізованих та децентралізованих країнах, визначила принципи розподілу функцій фінансування різних секторів соціального захисту між рівнями влади в країнах ЄС (Степанова, 2016).

Помаза-Пономаренко А. Л. проаналізувала стан забезпечення державою соціального роз-

витку та регіональної безпеки в європейській країнах та визначила основні напрями подальшого соціального розвитку України в контексті її безпеки (Помаза-Пономаренко, 2016).

Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду соціального захисту населення та визначення перспектив його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна країна має свої характерні особливості системи соціального захисту населення, проте можна їх згрупувати за схожими рисами. Зокрема, більшістю науковцями прийнято виділяти наступні моделі соціального захисту населення: континентальну, англосаксонську, скандинавську, південно-європейську, неоліберальну. Проте необхідно відмітити, що серед науковців не має консенсусу, щодо кількості моделей, їх властивостей та належності країн (таблиця 1).

Основоположником континентальної системи соціального захисту населення був перший канцлер Німецької імперії Отто фон Бісмарк. Намагаючись зменшити соціальну напругу в суспільстві та не допустити революції, він вперше на загальнодержавному рівні запровадив соціальне страхування (пенсійне, медичне, на випадок інвалідності та нещасного випадку).

Характерною рисою континентальної моделі є тісна взаємозалежність рівня соціального захисту від тривалості трудового стажу. Отже, основою даної моделі є соціальне страхування, а всі соціальні виплати здійснюються з страхових внесків сплачених роботодавцями та застрахованими працівниками. Причому, континентальна модель передбачає прямопорційну залежність, між величиною страхових виплат та сумою страхових внесків.

Нині, континентальна модель соціального захисту характерна для країн, що у 1880-ті роки належали до Німецької імперії, або межували з нею чи піддавались її геополітичному впливу, а саме Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія, тощо. Проте необхідно відмітити що сучасна континентальна модель соціального захисту відійшла від класичного розуміння і формується не лише на соціальному страхуванні. Зокрема, малозабезпечені члени суспільства, які не мають трудового стажу з об'єктивних причин (вроджена інвалідність, статус біженця,

Характеристика моделей соціального захисту населення

Модель	Характеристика	Країни
Континентальна	Базується на соціальному страхуванні, основними джерелом соціальних виплат є страхові внески роботодавців та працівників, існує прямопропорційна залежність між трудовим стажем працівника та рівнем його соціального захисту. Допускає мінімальну соціальну допомогу особам без страхового стажу.	Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія...
Англосаксонська	Базується на універсальності та стандартизації соціального захисту населення, передбачає національну всеохопленість соціальними гарантіями з низькими соціальними виплатами, що фінансуються як з фондів соціального страхування так і з державного та місцевих бюджетів.	Велика Британія, Ірландія...
Скандинавська	Базується на значному перерозподілі доходів між багатими та бідними за рахунок прогресивної шкали оподаткування, забезпечує високий рівень соціальних гарантій для всіх громадян, соціальне страхування є другорядним проте його значення поступово зростає.	Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія...
Південно-європейська	Базується інститутах громадянського суспільства, де більшість функцій соціального захисту перекладені на сім'ю та родичів, характеризується низьким рівнем та асиметричністю соціальних видатків.	Італія, Іспанія, Греція, Португалія
Неоліберальна	Базується на соціальному партнерстві між роботодавцями та найманими працівниками за посередництва профспілок, держава втручається лише за потреби вирішити конфліктні ситуації чи забезпечити мінімальні соціальні гарантії.	Сполучені Штати Америки

тощо...), отримують соціальну допомогу, що фінансується з відповідних статей державного чи місцевих бюджетів. Отже, сучасний розвиток суспільства призводить до модифікації континентальної моделі соціального захисту, відступу від засад сформованих Отто фон Бісмарком, та збільшення частки бюджетного фінансування соціальної сфери.

Англосаксонська модель соціального захисту заснована Генрі Вільямом Беверіджем у Європі характерна для Великої Британії та Ірландії. Дана модель передбачає: всезагальність (універсальність) соціального захисту, тобто розповсюдження на всіх членів суспільства, які його потребують; одноманітність та уніфікацію соціальних послуг, що забезпечується стандартизацією та чіткою регламентацією методики нарахування та порядку отримання соціальних допомог, пенсій, субсидій, пільг тощо; національну солідарність фінансування соціального захисту.

Отже, англосаксонська модель передбачає фінансування соціального захисту населення з страхових фондів та державного і місцевих бюджетів. Зокрема, сімейні виплати і видатки на охорону здоров'я фінансуються із державного бюджету, а інші соціальні виплати покриваються страховими внесками працівників та роботодавців. Дана модель відрізняється від континентальної низькими соціальними

виплатами з соціального страхування, при максимальному охопленні громадян соціальним забезпеченням.

В таких економічно розвинутих країнах як Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія сформувалась скандинавська модель соціального захисту, яка забезпечує соціальні гарантії високого рівня кожному громадянину. Дана модель характеризується широким охопленням різних соціальних ризиків та складних життєвих обставин, які потребують державної підтримки. Необхідні соціальні послуги та допомоги, гарантується усім мешканцям країни і не залежать повною мірою від сплачених страхових внесків.

Завдяки активній політиці перерозподілу доходів, в країнах скандинавської моделі забезпечується високий рівень соціальних виплат, проте для цього необхідна інституційна організація суспільства, податкова дисциплінованість, відданість принципам загального державного добробуту. Фінансування системи соціального захисту у даній моделі забезпечується завдяки широкій базі та прогресивній шкалі оподаткування, а страхові внески роботодавців та працівників мають другорядне значення.

Необхідно відмітити, що для скандинавської моделі соціального захисту у її класичному вигляді, характерне добровільне страхування на випадок безробіття, яке керується профспіл-

ковими організаціями і не залежить від державної політики. Тобто працівники не сплачували страхові внески до соціальних фондів, а забезпечувались соціальним захистом за рахунок сплати прибуткового та інших податків.

Нині, у зв'язку з стрімким подорожчанням енергоресурсів, кризами спричиненими коронавірусом та військовими діями в Україні, у скандинавській моделі соціального захисту виокремилась тенденція зменшення соціальних видатків держави та зростання ролі соціального страхування.

Південно-європейська модель соціального захисту характерна для Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Дана модель була створена останніми десятиліттями, вона досі розвивається і є перехідним етапом формування системи соціального захисту, характеризується відносно низьким рівнем соціальних виплат, де більшість функцій соціального забезпечення перекладені на членів сім'ї та родичів. Отже, громадські суспільні інститути та члени родини займають ключове значення в соціальному захисті, а держава здійснює пасивну соціальну політику орієнтовану на компенсацію зменшення доходів окремих соціальних верств чи категорій осіб. Також для південно-європейської моделі характерна асиметрія в структурі соціальних видатків. Зокрема, в Італії найбільша частину соціальних виплат складають пенсії (близько 15% від валового внутрішнього продукту за середньоевропейської норми у 12%), а на соціальну допомогу пов'язану з материнством, малозабезпеченістю, безробіттям виділяють лише 1% від ВВП, хоча по українським міркам, це теж солідна сума.

Неоліберальна модель соціального захисту характерна для Сполучених Штатів Америки, її суть полягає в самостійному вирішенні проблем соціального захисту між роботодавцями та найманими працівниками, шляхом укладання колективних договорів, формування корпоративних соціальних та пенсійних фондів, де права працівників відстоюються профспілками, а держава забезпечує мінімальні соціальні гарантії, контроль за їх виконанням та слугує арбітром при вирішенні конфліктних ситуацій.

Висновки. Проаналізувавши зарубіжний досвід соціального захисту населення ми прийшли до наступних висновків:

У порівнянні із зарубіжними вітчизняна система соціального захисту є надзвичайно

складною, регулюється великою кількістю нормативно-правових документів та обслуговує значний контингент осіб. В Україні більше половини домогосподарств отримують житлову субсидію в опалювальний період, кожний четвертий пільговик, постійно зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, інших осіб які опинились в складних життєвих обставинах.

Порівнюючи національну модель соціального захисту з найбільш застосовуваними у розвинутих країнах світу, можна констатувати, що у вітчизняній системі соціального захисту необхідно поєднати кращі сторони англосаксонської, континентальної та скандинавської моделей, нівелюючи їх негативні якості. Зокрема, в англосаксонській моделі слід перейняти підходи щодо обмеження кількості пільговиків, отримувачів субсидій та інших видів соціальної допомоги; в скандинавській необхідно запозичити всеохоплюючу систему соціального страхування, за принципом мінімізації відсотка страхування та максимізації кількості застрахованих від всіх можливих соціальних ризиків; в континентальній моделі необхідно перейняти стабільність законодавства, правил соціального страхування та отримання соціальних допомог і виплат. Таким чином, наявність в країні збалансованої системи соціального захисту населення, мінімізує можливість соціальних революцій, збільшує рівень соціальної безпеки та сприяє політичній і економічній стабільності загалом.

Окрему увагу необхідно приділити американському досвіду надання соціальних виплат, який характеризується значною поінформованістю населення щодо можливості оформлення соціальної допомоги, високим рівнем її адресності та верифікованості, індивідуальним підходом до кожного соціального клієнта. На основі аналізу досвіду соціальних виплат США, у вітчизняній системі соціального захисту необхідно: підвищити ефективність соціального аудиту, розширити можливості соціальних інспекторів для верифікації права громадян на призначення соціальних допомог; розширити функціонал соціальних онлайн сервісів, забезпечити їх роботу у будь-якій місцевості та з будь якої платформи, в тому числі через портал Дія; впровадити різноманітні програми по наданню тимчасової про-

дуктової допомоги малозабезпеченим особам; запровадити обов'язкове медичне страхування усіх верст населення з диференційованими підходами до кожної соціальної групи; урізноманітнити допомогу по безробіттю шляхом впровадження стимулюючих програм самостійної зайнятості.

В результаті аналізу передового зарубіжного досвіду з соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, необхідно виділити наступні перспективні напрямки підвищення його ефективності в Україні:

– запровадження інтенсивного процесу деінституціалізації та дерегуляції опіки над дітьми, які позбавлені батьківського піклування, а саме запровадження сімейних форм виховання дитини шляхом дії фінансового механізму «Гроші ходять за дитиною»;

– стимулювання народжуваності, формування інституту прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу, шляхом використання німецького та польського досвіду через надання суттєвих податкових пільг, прямопорційних кількості народжених або взятих під опіку дітей;

– розроблення та законодавче затвердження, згідно прикладу Великобританії, стандартів

(правил) виховання дітей, позбавлених батьківської опіки в прийомних сім'ях, дитячих будинках, тощо.

Отже, до основних тенденцій характерних адміністративному і правовому регулюванню системи соціального захисту в розвинутих державах світу можна віднести: стає зростання асортименту та якості соціальних послуг; пріоритетне соціальне обслуговування дітей з особливими потребами і дітей, позбавлених батьківської опіки; максимальне делегування функцій соціального захисту від органів центральної державної влади до місцевого самоврядування, а також передання відповідного фінансового ресурсу; активне залучення громадських організацій, волонтерів, благодійних фондів до вирішення проблем осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах; створення конкурентних умов для приватних надавачів соціальних послуг; забезпечення громадянам права на соціальне обслуговування та постійний контроль за якістю наданих соціальних послуг та особами які їх отримали.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні механізму забезпечення соціальних гарантій населенню в післявоєнний період з урахуванням зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 118–124. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.118>
2. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Американський досвід надання соціальних виплат. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.80>
3. Миценко І. М., Решитько Т. В. Зарубіжний досвід у вирішенні проблем соціального захисту населення. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2018. № 16. С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.15802/pte.v0i16.152741>
4. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 109–116. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2018/24.pdf (дата звернення: 3.01.2023).
5. Марко І. Ю., Марко С. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Історичні, соціальні та організаційні аспекти проблем дослідження воєнної науки та освіти*. 2019. № 6. С. 135–142. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/135-142>
6. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.11>
7. Гордієнко Л. А. Зарубіжний досвід фінансування соціальних програм та особливості його впровадження в Україні. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. № 4. С. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.25-33>
8. Бондар М.І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
9. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_22_16 (дата звернення: 4.01.2023).

10. Помаза-Пономаренко А. Л. Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. 1(49). С. 1–6. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3103/1/01.pdf> (дата звернення: 4.01.2023).

REFERENCES:

1. Vengurenko, T., & Yasentyuk, A. (2020). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho strakhuvannya ta perspektyvy yoho zastosuvannya v Ukraini [Foreign experience of social insurance and prospects of its application in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 30 (4), 118–124. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.118> [in Ukrainian].
2. Mishyna, S.V., & Mishyn, O. Yu. (2021). Amerykanskiy dosvid nadannia sotsialnykh vyplat [American experience in providing social payments]. *Ekonomika ta derzhava – Ekonomika ta derzhava*. 9. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.80> [in Ukrainian].
3. Mytsenko, I.M., & Reshitko, T.V. (2018). Zarubizhnyi dosvid u vyrishenni problem sotsialnoho zakhystu naselennia [Foreign experience in solving problems of social protection of population]. *Problemy ekonomiky transport – Problemi ekonomiki transportu*. 16. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.15802/pte.v0i16.152741> [in Ukrainian].
4. Liubetska, M.M. (2018). Analiz zarubizhnoho dosvidu nadannia sotsialnykh posluh, zdiisnennia sotsialnoho suprovodu simey (osib), yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Analysis of external experience to provide social services, implementing the social supply of families (persons) which are experienced in life conditions of living]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 19. 109–116. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2018/24.pdf [in Ukrainian].
5. Marco, I.Yu., Marco, Ye.I., & Chenyshova, I.M. Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia sotsialnykh harantii viiskovo-sluzhbovtiv [Foreign Experience of Providing Social Guarantees of the Servicemen]. *Istorychni, sotsialni ta orhanizatsiini aspekty problem doslidzhennia voiennoi nauky ta osvity – Historical, social and organizational aspects of problems for research of military science and education*. 2(66). 135–142. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2019-2-66/135-142> [in Ukrainian].
6. Burlaka, O. (2020). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditey, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya, i mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience of social protection of orphans and children deprived of parental care, and identifies the possibility of its use in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo–Entrepreneurship, Economy and Law*. 1. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.11> [in Ukrainian].
7. Hordiienko, L. A. (2020). Zarubizhnyi dosvid finansuvannya sotsialnykh prohram ta osoblyvosti yoho vprovadzhennia v Ukraini [Foreign experience in financing social programs and the features of its implementation in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannya – Economic Herald. Series: finance, accounting, taxation*. 4. 25–33. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.4.2020.25-33> [in Ukrainian].
8. Bondar, M.I. (2021). Sotsialne zabezpechennia ta sotsialnyi zakhyst v Ukraini [Social security and social protection in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10> [in Ukrainian].
9. Stepanova, O. V. (2016). Finansuvannya sotsialnoho zakhystu v umovakh detsentralizatsii: zarubizhnyi dosvid ta natsionalni realii. [Financing of social protection under decentralization: foreign experience and national realities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 22. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_22_16 [in Ukrainian].
10. Pomaza-Ponomarenko, A. L. (2016). Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia derzhavoiu sotsialnoho rozvytku ta rehionalnoi bezpeky [Foreign experience of providing state social development and regional security]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Pressing problems of public administration*. 1(49). 1–6. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3103/1/01.pdf>

УДК 364:355.1

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.11>

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. І Огієнка, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Бібліографічний опис статті: Сербалюк, Ю. (2022). Соціальний захист військовослужбовців: зміни в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 72–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.11>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ЗМІНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлені зміни у соціальному захисті військовослужбовців та членів їх сімей з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Метою є аналіз нововведень у вітчизняному законодавстві, які спрямовані на посилення соціального захисту захисників Вітчизни. Зазначено, що дія Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у новій редакції поширилась на членів добровольчих формувань територіальних громад, що прирівнює їх до ролі українського війська. Зауважено на непослідовність змін до цього Закону, оскільки його соціальні гарантії не поширюються на їх сім'ї. Самі члени добровольчих формувань територіальних громад також не включені у перелік осіб, загибель (смерть), інвалідність або часткова втрата працездатності без встановлення інвалідності яких дає право на одноразову грошову допомогу. Серед позитивних змін відзначено конкретизацію осіб, які відносяться до членів сім'ї військовослужбовців, утриманців, що мають право на таку одноразову допомогу. Однією з найважливіших соціальних проблем військовослужбовців визначено житлово. Проаналізовані спроби по її вирішенню в останні роки. Як позитивне нововведення відзначені кроки до розв'язання проблеми житлового забезпечення військовослужбовців через запровадження доступного іпотечного кредитування та можливість скористатись ним за допомогою програми «ЄОселя» у мобільному додатку «Дія». Відзначено, що важливим нововведенням для зменшення фінансового тиску стало встановлення державою мораторію на взаємодію військовослужбовців та членів їх сімей з колекторами, кредиторами, колекторськими компаніями, новими кредиторами за власною ініціативою. Зауважено на недостатню роботу з поінформованості військовослужбовців щодо їх прав у сфері медико-рекреаційних послуг. Зроблено висновок про необхідність поширення соціальних гарантії на членів добровольчих формувань територіальних громад, їх сімей, активізації роботи з поінформованості захисників Вітчизни про свої соціальні права.

Ключові слова: соціальний захист, законодавство, воєнний стан, військовослужбовці.

Yuriy SERBALIUK

PhD in Historical, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University (Ukraine), Ivan Ogienko str., 13, Kamyanets-Podilsky, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

To cite this article: Serbaliuk, Yu. (2022). Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv: zminy v umovakh voiennoho stanu [Social protection of military servants: changes in the conditions of the martial state]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 72–79, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.11>

SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVANTS: CHANGES IN THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

The article highlights changes in the social protection of military personnel and their family members with the beginning of the full-scale incorporation of the Russian Federation into Ukraine. The goal is to analyze innovations in domestic legislation aimed at strengthening the social protection of defenders of the Motherland. It is noted that the effect of the Ukrainian law «On social and legal protection of military personnel and members of their families» in the new version has been extended to members of voluntary formations of territorial communities, which equates them to the role of the Ukrainian army. It is noted that the changes to this Law are inconsistent, as its social guarantees are not extended to their families. The members

of voluntary organizations of territorial communities themselves are also not included in the list of persons whose death, disability or partial loss of working capacity without establishing disability give the right to one-time cash assistance. Among the positive changes, the specification of persons who belong to the family members of military personnel and dependents, who are entitled to such one-time support, was noted. Housing is identified as one of the most important social problems of servicemen. Attempts to solve this problem during recent years was analyzed. It was noted as a positive innovation, the steps to solve the problems of housing for military personnel through the introduction of affordable mortgage lending and the opportunity to use it with the help of the «eOselya» program in the «Diy» mobile application. The state established moratorium on the interaction of military personnel and their family members with collectors, creditors, collection companies, new creditors on their own initiative was important innovation for financial pressure reduction. Inadequate work on awareness of military personnel regarding their rights in the field of medical and recreational services was noted. It was concluded that there is a need to increase social guarantees for members of voluntary formations of territorial communities, their families, and to intensify work on raising awareness of the defenders of the Motherland about their social rights.

Key words: social protection, legislation, martial law, military personnel.

Актуальність проблеми. Відповідно до Конституції України (ст. 21) всі люди у нашій державі є рівними у правах. Але окремим категоріям населення гарантовано законодавством особливі умови їх соціального захисту. До таких категорій відносяться військовослужбовці та члени їх сімей. Це пояснюється особливими умовами їх професійної діяльності, підвищеним ризиком щодо здоров'я та життя, складнощами побутового облаштування тощо. Воєнна агресія Російської Федерації проти України змусили керівництво держави з особливою увагою віднестись до питання гарантій соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин. У сьогоднішніх реаліях соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей – це не лише створення комфортних умов проживання і убезпечення від можливих соціальних ризиків, але й якість обороноздатні країни через призму мотивації щодо захисту своєї Вітчизни. Тому актуальним є вивчення стану нормативно-правового забезпечення реалізації соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту військовослужбовців постійно привертало увагу науковців. Це питання вивчали у своїх дисертаційних дослідженнях Е. Афонін (соціальні проблеми становлення Збройних сил України), І. Автушенко (державна політика соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей), В. Галєєв (соціальний статус військовослужбовців у перші десятиліття незалежності), В. Пашинський (конституційно-правовий статус військовослужбовців).

Широкий спектр досліджень з проблематики соціального захисту військовослужбовців відображено у публікаціях вітчизняних дослідників у наукових виданнях. Теоретичні аспекти сут-

ності, змісту соціального захисту військовослужбовців, його правові засади стали предметом наукових пошуків О. Назаренка, С. Пасіки, Р. Пінчука. Становлення нормативно-правової бази соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у перші роки незалежності України досліджувати І. Автушенко, В. Алещенко, А. Бережний, В. Бринцев. Проблемні питання соціального захисту військовослужбовців, які брали участь в АТО, рівень задоволення їх потреб в отриманні пільг, компенсацій вивчали В. Агеєв, А. Бубенець, С. Ветлинський, Р. Гринько, В. Клос, А. Мота, С. Петриченко, Л. Семів. Проблемні питання системи соціального захисту військовослужбовців та їх сімей у випадку настання надзвичайних обставин техногенного, природного чи воєнного характеру стали предметом наукового аналізу А. Бубенця, С. Белая, В. Васищева, І. Ліпатова. Науковий пошук шляхів, умов, форм соціальної реабілітації військовослужбовців стали предметом досліджень М. Базарного, В. Березовець, Ю. Бриндікова, А. Денисова. Порівняльний аналіз світового та вітчизняного досвіду регулювання соціального захисту офіцерів здійснив О. Шкуропадський.

Мета статті: дослідити зміни у соціальному захисті військовослужбовців та членів їх сімей, аналіз їх характеру і спрямованості в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перші роки незалежності України в державі були спроби законодавчо окреслити соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. Це знайшло відбиття у соціальних статтях Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про пенсійне забезпечення», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»

(всі 1991 р.), «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» (1992 р.), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.). Враховувалось, що військовослужбовці на відміну від цивільних громадян мають певні обмеження у ряді своїх конституційних прав і свобод. Вони не мають інших джерел надходження коштів, аби забезпечити фінансово себе та свою сім'ю. Військовослужбовці мають значно вищі ризики загибелі, порівняно з іншими громадянами, під час проведення бойових дій, участі у військових конфліктах та виконання завдань із захисту незалежності нашої держави (Гринько, Мота, Петриченко, 2022, с. 164).

На початок XXI ст. система соціального захисту військовослужбовців включала в себе: пільги з метою компенсації певних обмежень їх прав і свобод, пов'язаних із перебуванням на військовій службі та стимулюванням зацікавленості в її проходженні; матеріальне забезпечення (продовольче, речове, житлове, грошове, медичне); пенсійне забезпечення та допомоги, які за відповідних обставин можуть бути призначені членам сімей військовослужбовців.

Економічні труднощі перших десятиліть незалежності не давали можливості у заявлених обсягах фінансувати визначені законодавством соціальні гарантії для військовослужбовців та членів їх сімей. Періодичні зміни і доповнення до чинних нормативно-правових актів у сфері їх соціального захисту ситуації не рятувала, а тому соціальні пільги і гарантії, визначені законодавством, виявились в умовах суспільних трансформацій на зламі століть малоефективними (Белай та ін., 2021, с. 24).

З початком агресивних дій Російської Федерації, які привели до анексії АР Крим, окупації частини Донецької та Луганської областей (2014 р.), розпочався новий етап у розбудові системи соціального захисту військовослужбовців. Особливої актуальності в цих умовах набули два питання: як забезпечити оборону, країни, захист її суверенітету, незалежності і територіальної цілісності та як організувати соціальний захист тих, хто це забезпечує на різних рівнях зі сторони ЗСУ: військовослужбовців, резервістів, військовозобов'язаних, добровольців сил територіальної оборони, партизан та членів їх сімей. Були внесені зміни до

цілого переліку нормативно-правових актів, які були спрямовані на посилення соціального захисту захисників Вітчизни та членів їх родин, з'явилися також нові. Вони стосувались податкових пільг, змін у нарахуванні стажу, виплати грошового забезпечення, соціальних стандартів надання медичної допомоги військовослужбовцям, які зазнали ушкоджень внаслідок військових дій, зарахування до військових ліцеїв, ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою, до вищих військових навчальних закладів та вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи дітей військовослужбовців, пільг звільненням з військової служби особам, які набули статусу осіб з інвалідністю під час проходження військової служби, та членам їх сімей, які перебувають на їх утриманні, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісті під час проходження військової служби тощо.

Головним документом, який гарантує соціальний захист військовим та їх родинам був і залишається Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». За час свого існування цей документ зазнав десятки змін і доповнень. Ще до початку широкомасштабного нападу Російської Федерації на Україну і запровадження воєнного стану по всій території держави, з 01.01.2022 р., його дія поширилась на нову категорію захисників. Ними стали, відповідно до підпункту 4 статті 3, члени добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони України (Про соціальний і правовий захист, 1991). Але якщо на членів сімей діючих військовослужбовців, військовослужбовців, що отримали інвалідність, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори поширюються соціальні гарантії, визначені цим Законом, то на членів сімей добровольчих формувань територіальних громад не поширюється. На нашу думку, цей момент недопрацьований. На підтвердження нашої позиції звернемося до змін до Закону України «Про основи національного спротиву». У новій його редакції від 10 червня 2022 р. у трактуванні добровольчих формувань тери-

торіальних громад зникло положення про виконання завдань територіальної оборони в межах території відповідної територіальної громади. Тепер можуть залучати відповідні підрозділи до виконання завдань у зоні бойових дій поза межами власних територіальних громад, а саме виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій (Про основи, 2021).

Якщо раніше головне завдання територіальної оборони вбачалось у своєчасному реагуванні та вжитті необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території військ, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України, то зараз законодавець прибрав все після слів «на визначеній місцевості». Це означає, що відтепер роль територіальної оборони є подібною до ролі українського війська, а отже підрозділи тероборони стають повноцінними бойовими одиницями, які здатні самостійно виконувати поставлені бойові завдання (про що свідчили події війни у 2022 році). Враховуючи це, а також те, що на членів добровольчих формувань територіальних громад поширюються соціальні статті Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», вважаємо і члени їх сімей мають право на соціальні гарантії, визначені цим Законом, як і члени сімей інших захисників Вітчизни.

Однією з головних соціальних гарантій Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» є одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності. Зміни до статей Закону які регулюють це питання, внесені були 29 липня 2022 р. Але тут ми помічаємо знову непослідовність. Якщо ст. 3 поширює дію Закону на членів добровольчих формувань територіальних громад, то у ст. 16 вони не згадуються серед тих, хто має право на зазначену допомогу. Враховуючи аргументи щодо ролі членів добровольчих формувань територіальних громад в захисті нашої країни, викладені вище, вважаємо, що вони та члени їх сімей мають право на такі ж виплати як і інші захисники Вітчизни за визначених обставин, передбачених у ст. 16.

Відбулися зміни, які визначають, хто з членів сім'ї має право на призначення

та отримання одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста (за визначених Законом обставин). Згідно нової редакції ст. 16¹ Закону це: батьки; один із подружжя, який не одружився вдруге; діти, які не досягли повноліття; утриманці загиблого (померлого). Попередня редакція мала відсилку саме до поняття «члени сім'ї». Законодавство не передбачає вичерпного переліку членів сім'ї та визначає критерії, за наявності яких особи складають сім'ю. Такими критеріями, відповідно до Сімейного кодексу України (ст. 3) є спільне проживання, спільний побут і взаємні права й обов'язки осіб, які об'єдналися для спільного проживання. Водночас, можливо констатувати, що нова редакція статті усуває осіб, які проживали однією сім'єю з військовослужбовцем, військовозобов'язаним або резервістом від можливості отримання грошової допомоги.

Конкретизуються у новій редакції ст. 16¹ також утриманці. Ними вважаються члени сім'ї, які мають право на пенсію у разі втрати годувальника, зокрема це – непрацездатні члени сімей загиблих, померлих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», які перебували на їх утриманні.

До ст. 16² внесено додаткове положення (п. 3) щодо визначення розміру одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця в період дії воєнного стану. Тепер такий розмір визначається Кабінетом Міністрів України. Ця норма легалізувала раніше прийняту постанову Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану», у якій виплати одноразової грошової допомоги встановлені в розмірі 15 000 000 гривень, яка розподіляється рівними частками на всіх отримувачів.

Відбулися зміни і стосовно отримання одноразової грошової допомоги у разі встановлення інвалідності або втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовцям, військовозобов'язаним або резервістам. Пункт 4 статті 16³ скасовує обмеження у 2 роки на звернення за отриманням одноразової грошової

допомоги в більшому розмірі (якщо буде встановлено вищу групу інвалідності або змінено її причинний зв'язок). Скасування строку у 2 роки також закріплено і щодо випадків встановлення більшого ступеня втрати працездатності без встановлення інвалідності у відсотках чи зміни його причинного зв'язку.

Також додатково змінами закріплюється, що виплата одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста, чи особи, звільненої з військової служби, смерть якої настала протягом року після звільнення з військової служби, здійснюється без урахування раніше виплачених сум допомоги у зв'язку з частковою втратою працездатності чи встановленням інвалідності.

У 2022 р. відбулись зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у ст. 11, яка визначає право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу. Нововведення 24 березня 2022 р. поширили право на безоплатну психологічну допомогу на осіб, які брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації. Таке ж право мають і особи, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени сімей таких осіб, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, члени сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Змінами до ст. 11 від 01 квітня 2022 р. передбачена можливість подальшого надання медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України в умовах воєнного стану (Про соціальний і правовий захист, 1991, ст. 11).

Із нововведень, що з'явилися у ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 29 липня 2022 р. зазначимо також право на соціальну і професійну адаптацію для звільнених з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць

України (Про соціальний і правовий захист, 1991, ст. 8).

В умовах російсько-української війни зростає кількість військовозобов'язаних. І, як показують соціологічні дослідження (Семів, Клос, 2018), більшість з них, перебуваючи у статусі військовослужбовців, не були обізнані зі своїми правами у сфері медико-рекреаційних послуг. Це можна вважати соціальною безвідповідальністю як командування військових частин, так і самих військовослужбовців, зважаючи на ті втрати, які несе наша країна у цій війні. До причин поганої поінформованості про законні права стосовно окремих видів допомог відносять також значну чисельність та певною мірою безсистемність норм про соціальний захист, створення правил їх реалізації в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України (Гринько, Мота, Петриченко, 2022, с. 163).

Питання створення сприятливих умов для реабілітації, соціальної адаптації військовослужбовців із залученням центральних та місцевих органів влади, бізнесу, волонтерських, громадських, міжнародних організацій піднімалися з початку анти-терористичної операції (Ветлинський, 2016). Неналежна робота у цьому напрямку може мати трагічні наслідки. Як показують дослідження, значна кількість суїцидів серед демобілізованих пов'язана з відсутністю роботи, тобто вони не були соціально адаптовані після демобілізації, а також потребували соціальної реабілітації (Назаренко, 2018, с. 188). Ще до початку широкомасштабного вторгнення до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» 26 січня 2022 р. внесені положення про обов'язковість проходження відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) для тих, хто був звільнений з полону з числа військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб (Про соціальний, ст. 11, абз. 7). Очевидно, що ця проблема у сучасних умовах потребуватиме більш детальної уваги.

Для більшої частини громадян нашої країни житлова проблема є чи не найактуальнішою. Це особливо стосується військовослужбовців. Соціологічне опитування показало, що на 2018 р. більше 20% опитаних військовослуж-

бовців мали потребу у житлі, 33,3% перебували у квартирній черзі (Семів, Клос, 2018, с. 112). За чинним законодавством держава має забезпечити їх житлом або виплачувати за бажанням грошову компенсацію на визначених нормативно-правовими актами обставинами. Після президентських і парламентських виборів 2019 р. нова влада показала, що питання забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей є саме на часі. Чинна Програма діяльності Кабінету Міністрів України, прийнята 04.10.2019 р., у цілі 15.4 передбачала запровадження нових дієвих механізмів забезпечення житлом та іншими складовими соціального пакету військовослужбовців як мотиваційних чинників для заохочення проходження служби у Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Указ Президента України від 01 лютого 2022 року № 36/2022 «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» передбачав розробку концепції забезпечення житлом військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей, передбачивши запровадження спеціальної накопичувальної програми для отримання військовослужбовцями власного житла.

Утім це завдання залишалось на початок широкомасштабних військових дій у протистоянні з Російською Федерацією (24.02.2022 р.) не виконаним. Тому нарізла необхідність реорганізувати застарілі процедури забезпечення житлом військовослужбовців. Уряд має сформулювати «дорожню карту» вирішення цієї проблеми. У ньому мають прозвучати відповіді на питання, які висловила комісія Національного агентства з питань запобігання корупції: як потрібно реформувати систему забезпечення житлом; що робити з «довгобудами»; чи потрібно визначити єдину модель вирішення квартирних питань в армії (будівництво, інвестиційні проекти, реконструкції, грошові компенсації та інші); якщо скасувати ведення черги на житло, то як задовольнити потреби тих військовослужбовців, колишніх військовослужбовців і їх родин, які десятиліттями стоять у черзі на житло; які ресурси, крім бюджетних коштів, держава може залучити на забезпечення житлом військовослужбовців (Топ-10, 2022).

Уряд здійснив певні кроки у цьому напрямку. Кабінет Міністрів України своєю Постановою за №856 від 22 серпня 2022 року ввів у дію «Умови забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України» (Деякі питання, 2022). Серед пільгових категорій, на які поширюється ставка іпотечного кредиту у 3% – військовослужбовці Збройних Сил за контрактом та члени їх сімей, ветерани війни та члени їх сімей, учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни, а також сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України. Дія цього підпункту не поширюється на сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, яким виплачена одноразова грошова допомога у розмірі 15 000 000 грн. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. Вік кандидата на дату повного виконання зобов'язань за кредитним договором не повинен перевищувати 70 років. Ця програма іпотечного кредитування під назвою «ЄОселя» запрацювала у мобільному додатку «Дія» у грудні 2022 р.

На зміцнення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, з метою врегулювання кредитних боргів спрямовані положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання простроченої заборгованості у період дії воєнного стану в Україні» від 27.07.2022 р. Тепер військовослужбовці та члени їх сімей, а також військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи зникли безвісти, особи, які перебувають у полоні, особи, з якими втрачено зв'язок, особи, які зникли безвісти на період воєнних дій і які є споживачами кредитів захищені на час дії воєнного стану в Україні та 90 днів з дня його припинення чи скасування від взаємодії з колекторами, кредиторами, колекторськими компаніями, новими кредиторами за власною ініціативою (Про внесення, 2022).

Не дивлячись на позитивні зрушення в організації соціального захисту військовослуж-

бовців, ця сфера у сучасному вигляді досить вразлива та сприяє за своїм змістом утворенню ризиків, пов'язаних переважно з корупцією (Проценко, Мойсей, 2018, с. 20). Тому важливою залишається робота з подальшого вдосконалення законодавства щодо соціальної захищеності військовослужбовців, членів їх сімей та забезпечення доступу до визначених соціальних прав, виплат, пільг.

Висновки. Соціальний захист військовослужбовців став об'єктом посиленої уваги з боку держави з початку військової агресії Російської Федерації в Україні. Створюючи належні умови соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, держава отримує більш мотивовану, боєздатну армію, яка є запорукою захисту незалежності України, її державного суверенітету.

Зміни до нормативно-правових актів у 2022 р. розширили коло осіб, на які поширюються соціальні гарантії, визначені для захис-

ників Вітчизни, збільшили розміри грошового утримання, одноразових виплат, запровадили додаткові гарантії соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів та членів їх сімей, а також членів добровольчих формувань територіальних громад. Відбулись позитивні зміни у вирішенні проблеми житла для військовослужбовців.

Вважаємо за необхідне поширити норми соціального захисту і на членів сімей членів добровольчих формувань територіальних громад. Актуальною залишається проблема обізнаності захисників із соціальними правами, гарантованими законодавством у сфері соціальної, медичної, психологічної, професійної реабілітації

Вітчизняне законодавство за останній рік значно посилило гарантії соціального захисту для захисників Вітчизни та членів їх сімей. Залишається справа за їх реальним виконанням на практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белай С., Васищев В., Ліпатов І., Бубенець А. Особливості організації соціального захисту сімей військовослужбовців в умовах виникнення надзвичайних обставин. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Військові та технічні науки*. Хмельницький, 2021. № 4. С. 22–35.
2. Ветлінський С. О. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. *Ефективність державного управління*. Львів, 2016. Вип. 4. С. 198–205.
3. Гринько Р., Мота А., Петриченко С. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. Дніпро, 2022. № 3. С. 161–166.
4. Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2022 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2022).
5. Назаренко О. Тлумачення сутності і змісту соціального захисту військовослужбовців. *Молодий вчений. Юридичні науки*. Херсон, 2018. № 8. С. 186–190.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання простроченої заборгованості у період дії воєнного стану в Україні: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2459-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2459-20#Text> (дата звернення: 28. 11. 2022).
7. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 18. 11. 2022).
8. Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії: указ Президента України від 1 лютого 2022 р. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/36/2022#Text> (дата звернення: 20. 11. 2022).
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10. 11. 2022).
10. Проценко Т., Мойсей Л. Основні прояви корупції у сфері соціального захисту військовослужбовців та заходи з протидії й запобігання. *Наука і правоохорона*. Київ, 2018. № 2. С. 16–24.
11. Семів Л. К., Клос В. Р. Соціальний захист військовослужбовців: проблемні питання в соціологічній оцінці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2018. Вип. 5. С. 110–116.
12. Топ-10 корупційних ризиків під час забезпечення житлом військовослужбовців та шляхи їх подолання. Стратегічний аналіз корупційних ризиків. Національне агентство з питань запобігання корупції, 2022. 46 с. URL: <https://bit.ly/3fC8Kxd> (дата звернення: 24.10.2022).

REFERENCES:

1. Bielai S., Vasyshev V., Lipatov I., Bubenets A. Osoblyvosti orhanizatsii sotsialnoho zakhystu simej viiskovo-sluzhbovtiv v umovakh vynykennia nadzvychainykh obstavyn. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Viiskovi ta tekhnichni nauky. [Peculiarities of the organization of social protection of military servicemen's families in the event of extraordinary circumstances. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Military and technical sciences*], 2021. № 4. S. 22–35 [in Ukrainian].
2. Vetlynskyi S. O. Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv v umovakh provedennia antyterrorystychnoi operatsii. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia [Social protection of military personnel in the conditions of an anti-terrorist operation. *Efficiency of public administration*], 2016. Vyp. 4. S. 198–205 [in Ukrainian].
3. Hryenko R., Mota A., Petrychenko S. Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv v umovakh voiennoho stanu. Pravo i suspilstvo [Social protection of military personnel under martial law. *Law and society*], 2022. № 3. S. 161–166 [in Ukrainian].
4. Deiaki pytannia zabezpechennia pryvatnym aktsionernym tovarystvom “Ukrainska finansova zhytlova kompaniia” dostupnoho ipotechnoho kredytuvannia hromadian Ukrainy [Some issues of providing affordable mortgage lending to citizens of Ukraine by the private joint-stock company “Ukrainian Financial Housing Company”]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 serpnia 2022 r. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 01.12.2022) [in Ukrainian].
5. Nazarenko O. Tlumachennia sutnosti i zmistu sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv. Molodyi vchenyi. Yurydychni nauky [Interpretation of the essence and content of social protection of military personnel. A young scientist. *Legal sciences*], 2018. № 8. S. 186–190 [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vrehuliuвання prostrochenoi zaborhovanosti u period dii voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the settlement of overdue debts during the period of martial law in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 27 lypnia 2022 r. № 2459-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2459-20#Text> (data zvernennia: 28.11.2022) [in Ukrainian].
7. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu [On the foundations of national resistance]: Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 2021 r. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (data zvernennia: 18.11.2022) [in Ukrainian].
8. Pro pershocherhovi zakhody shchodo zmitsnennia oboronozdatnosti derzhavy, pidvyshchennia pryvablyvosti viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta postupovoho perekhodu do zasad profesiinoi armii [On the priority measures to strengthen the state's defense capabilities, increase the attractiveness of military service in the Armed Forces of Ukraine, and the gradual transition to the principles of a professional army]: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 1 liutoho 2022 r. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/36/2022#Text> (data zvernennia: 20.11.2022) [in Ukrainian].
9. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simej [About social and legal protection of military personnel and their family members]: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 r. № 2011-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (data zvernennia: 10.11.2022) [in Ukrainian].
10. Protsenko T., Moisei L. Osnovni proiavy koruptsii u sferi sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv ta zakhody z protydiv y zapobihannia. Nauka i pravookhorona [The main manifestations of corruption in the field of social protection of military personnel and countermeasures and prevention measures. *Science and law enforcement*], 2018. № 2. S. 16–24 [in Ukrainian].
11. Semiv L. K., Klos V. R. Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv: problemni pytannia v sotsiologichnii otsintsi. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy [Social protection of military personnel: problematic issues in sociological assessment. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*], 2018. Vyp. 5. S. 110–116 [in Ukrainian].
12. Top-10 koruptsiinykh ryzykiv pid chas zabezpechennia zhytлом viiskovosluzhbovtiv ta shliakhy yikh podolannia. Stratehichniy analiz koruptsiinykh ryzykiv. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii [Top 10 corruption risks when providing housing for military personnel and ways to overcome them. Strategic analysis of corruption risks. National Agency for the Prevention of Corruption], 2022. C. 46. URL: <https://bit.ly/3fC8Kxd> (data zvernennia: 24.10.2022) [in Ukrainian].

УДК 37

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.12>

Оксана СІЛЬВЕСТРОВА

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, вул. Львівська, 75, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0000-0002-8930-8698

Оксана ЖУК

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, вул. Львівська, 75, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0000-0002-9413-7651

Олена ГАПОНЧУК

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, вул. Львівська, 75, Волинська обл., Україна, 43017

ORCID: 0000-0002-8603-277X

Бібліографічний опис статті: Сільвестрова, О., Жук, О., Гапончук, О. (2022). Діяльність Міжнародної асоціації соціального забезпечення в контексті глобальних викликів сучасності. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 80–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.12>

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлено особливості та основні напрями діяльності Міжнародної асоціації соціального забезпечення (ISSA). Заснована під егідою Міжнародної організації праці, ISSA налічує понад 320 організацій-членів у більш як 150 країнах. Діяльність ISSA націлена на сприяння вдосконаленню в галузі адміністрування соціального забезпечення за допомогою професійних рекомендацій, знань експертів, послуг та підтримки для розробки ефективних систем та політики соціального забезпечення в усьому світі. Показано місце і роль ISSA в міжнародній системі соціального захисту та соціального забезпечення, її внесок у просування та розвиток системи соціального забезпечення у світі.

Метою дослідження є аналіз основних напрямів та специфіки діяльності Міжнародної асоціації соціального забезпечення (ISSA) в контексті глобальних викликів сучасності та співвіднесення діяльності ISSA з програмами соціального добробуту.

У статті наголошено, що запобігання соціальним викликам і ризикам розглядається як невід'ємна частина системи соціального забезпечення. Тому сучасні глобальні виклики (безробіття (у тому числі й серед молоді), старіння населення, нерівність доступу до соціальних послуг, систем освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, проблеми трудової міграції, стрімкий технологічний розвиток та цифровізація економіки, високі очікування громадськості щодо наявності та якості соціальних послуг та інші) ставлять перед системою соціального забезпечення вимогу швидкого та ефективного реагування на виклики часу для мінімізації соціальних ризиків, узабезпечення від погіршення добробуту, зниження соціальної напруженості.

Тому перед Міжнародною асоціацією соціального забезпечення постають завдання не лише забезпечення стійкого функціонування існуючої системи соціального забезпечення, а й її модернізації відповідно до викликів часу. Таким чином, діяльність ISSA спрямована на оцінку прогалин та потреби системи соціального забезпечення, визначення пріоритетного плану дій, реалізацію ініціатив з покращення функціонування системи соціального забезпечення та оцінку їх прогресу.

Ключові слова: Міжнародна асоціація соціального забезпечення, глобальні виклики сучасності, соціальні ризики.

Oksana SILVESTROVA

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, Lvivska st., 75, Volyn region, Ukraine, 43017, oksana_35@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8930-8698

Oksana ZHUK

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, Lvivska st., 75, Volyn region, Ukraine, 43017, oks_zhuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9413-7651

Olena GAPONCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Socio-Humanitarian Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, Lvivska st., 75, Volyn region, Ukraine, 43017, olenagaponchuk83@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8603-277X

To cite this article: Silvestrova, O., Zhuk, O., Haponchuk, O. (2022). Diiialnist Mizhnarodnoi asotsiatsii sotsialnoho zabezpechennia v konteksti hlobalnykh vyklykiv suchasnosti [Activities of the international social security association in the context of global challenges of our time]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 80–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.12>

ACTIVITIES OF THE INTERNATIONAL SOCIAL SECURITY ASSOCIATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF OUR TIME

The article highlights the features and main activities of the International Social Security Association (ISSA). Founded under the auspices of the International Labour Organization, ISSA has more than 320 member organizations in more than 150 countries. ISSA aims to promote improvement in Social Security Administration through professional guidance, expert knowledge, services and support to develop effective social security systems and policies around the world. The article shows the place and role of ISSA in the international system of social protection and Social Security, its contribution to the promotion and development of the social security system in the world.

The aim of the study is to analyze the main directions and specifics of the activities of the International Social Security Association (ISSA) in the context of global challenges of our time and the correlation of ISSA activities with social welfare programs.

The article notes that prevention of social challenges and risks is considered as an integral part of the Social Security System. Therefore, modern global challenges (unemployment (including among young people), population aging, unequal access to social services, education, health, pension systems, problems of labour migration, rapid technological development and digitalization of the economy, high public expectations regarding the availability and quality of social services, etc.) put the social security system in demand for a quick and effective response to the challenges of the time to minimize social risks, protect against welfare errors, and reduce social tension.

Therefore, the International Social Security Association faces the task of not only ensuring the sustainable functioning of the existing social security system, but also modernizing it in accordance with the challenges of the time. Thus, ISSA's activities are aimed at assessing the gaps and needs of the social security system, identifying a priority action plan, implementing initiatives to improve the functioning of the social security system and evaluating their progress.

Key words: *International Social Security Association, global challenges of our time, social risks.*

Постановка проблеми у головному вигляді і її зв'язок із важливими проблемами та практичними завданнями. Міжнародна асоціація соціального забезпечення (ISSA) – провідна міжнародна організація для установ соціального захисту, урядових відомств та установ. ISSA, заснована в 1927 році під егідою Міжнародної організації праці, налічує понад 320 організацій-членів у понад 150 країнах. Діяльність ISSA націлена на сприяння вдосконаленню в галузі адміністрування соціального забезпечення за допомогою професійних рекомендацій, знань експертів, послуг та підтримки, щоб дати можливість своїм чле-

нам розробляти динамічні системи та політику соціального забезпечення в усьому світі. ISSA надає дані про системи соціального забезпечення в 177 країнах та ексклюзивне співтовариство. ISSA сприяє співпраці та обміну через заходи та експертні мережі та розробляє професійні стандарти, проводить дослідження та аналіз з метою надання практичних послуг та підтримки адміністраціям соціального забезпечення. ISSA сприяє інноваційним підходам для зміцнення адміністрації, передбачення ризиків та управління змінами, а також підтримує глобальну адвокацію для сприяння всебічному соціальному забезпеченню. Мета ISSA

полягає в тому, щоб сприяти на міжнародному рівні захисту, просуванню та розвитку системи соціального забезпечення в усьому світі, головним чином, шляхом її технічного і адміністративного удосконалення. Сьогодні запобігання соціальним ризикам розглядається як невід'ємна частина системи соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень, у яких запроваджено вирішення проблеми. Діяльність Міжнародної асоціації соціального забезпечення (ISSA) є практично невисвітленою у теоретичних дослідженнях вітчизняних фахівців. Проте розуміння специфіки та принципів діяльності ISSA, на нашу думку, дасть можливість кращого координування вітчизняної системи соціального забезпечення згідно з міжнародними стандартами у цій сфері.

Цілі статті. Аналіз основних напрямів та специфіки діяльності Міжнародної асоціації соціального забезпечення (ISSA) в контексті глобальних викликів сучасності та співвіднесення діяльності ISSA з програмами соціального добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отримання наукових результатів. Передумовою створення Міжнародної асоціації соціального забезпечення були робітничі рухи XIX ст., які заклали основи системи взаємного страхування через хворобу, безробіття, інвалідність та старість. Дві Світові війни змусили зосередити увагу на формуванні системи соціального захисту, який би ґрунтувався на рівності прав усіх громадян. Таким чином, об'єднання держав в Міжнародну асоціацію соціального забезпечення у 1927 р. було закономірним. ISSA взяла на себе відповідальність за впровадження світової системи єдиних принципів соціального захисту населення, міжнародних законодавчих актів, розробку світових структурних схем соціального захисту населення, і, навпаки, персоналізацію та адаптацію світових принципів соціального захисту для окремих держав.

За дев'ять десятиліть ISSA перетворилася на дійсно всесвітню Асоціацію. З огляду на величезні проблеми, із якими стикається сучасний світ, її націленість на сприяння соціальному забезпеченню потрібна як ніколи раніше, щоб забезпечити соціальну справедливість для всіх.

Важлива роль в роботі Асоціації відводиться 12 постійним технічним комісіям (інформаційних технологій; родинних допомог; страхування по старості, інвалідності і втрати годувальника; страхування по безробіттю та управління зайнятістю; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; інвестиціям в фонди соціального забезпечення; страхування медичного забезпечення та захворювань; адміністративного управління, організації та методів; статистичних, фінансових досліджень і ін.). Вона тісно співпрацює у соціальній сфері з низкою міжнародних організацій, перш за все з Міжнародною організацією праці, Економічною і соціальною радою ООН, Всесвітньою організацією охорони здоров'я та ін. (Стратегія Міжнародної організації праці, 2013).

Генасамблея ISSA є фактично найбільшим міжнародним форумом в соціальній сфері, на якому традиційно обговорюються найбільш актуальні проблеми та перспективні напрямки розвитку національних соціальних систем з урахуванням змін, пов'язаних з процесами глобалізації та інформатизації, а також комерціалізацією сфері соціальних послуг.

З початку створення ISSA відбулося 33 Генеральні Асамблеї, а з 2007 р. разом із проведенням Генеральних Асамблей – 5 Всесвітніх форумів соціального забезпечення (останній – у 2019 р. у Брюсселі, Бельгія). У перші 20 років існування ISSA наголос робився на створенні базису системи соціального забезпечення (Закон про соціальне забезпечення у США, підписаний у 1935 р. президентом Ф.Д. Рузвельтом, план Беверіджа, впроваджений у Великобританії у 1942 р., прийняття Філадельфійської декларації у 1944 р., яка закликала до збільшення обсягу заходів соціального забезпечення, а також до поліпшення, на міжнародній або регіональній основі, систематичного і прямого співробітництва між установами соціального забезпечення, створення національної системи соціального забезпечення у Франції у 1946 р. тощо).

Впродовж 1947–1990 рр. ISSA перетворилася на всесвітню організацію, яка має представництва у всіх регіонах світу. Було створено постійні технічні комітети (пізніше – комісії), які займаються питаннями допомоги багатодітним сім'ям, страхування по безробіттю і підтримки зайнятості, профілактики професійних ризиків, страхування від нещасних випадків на виробни-

цтві та професійних захворювань, страхування по старості, інвалідності та у разі втрати годувальника, актуарними та статистичними питаннями, організацією і методами роботи, а також юридичними аспектами соціального забезпечення; також була активізована дослідницька діяльність, зокрема, в галузі соціологічних досліджень соціального забезпечення.

З 1991 р. діяльність ISSA орієнтована на впровадження нових методів комунікації, зокрема, веб-сайту, на якому постійно оновлюється інформація на чотирьох робочих мовах Асоціації (англійська, французька, німецька, іспанська). Іншою важливою подією стала модернізація міжнародних баз даних Асоціації, які надають інформацію з усіх аспектів соціального забезпечення, включаючи регулярно оновлювані регіональні звіти і огляди по країнах.

Початок XXI ст. показав, що ISSA є динамічною організацією, яка адаптується до умов, що змінюються та постійно співвідносить свою діяльність зі зростаючими потребами членських організацій. Так, у відповідь на глобальну фінансову кризу, ISSA і Міжнародна організація праці (МОП) організували в 2009 році семінар із соціального забезпечення в період кризи: вплив, виклики і заходи, щоб допомогти установам соціального забезпечення впоратися з ситуацією (Survey on social security in times of crisis, 2011). З пандемією COVID-19 ISSA зосередила увагу на ролі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у соціальному забезпеченні, вказавши, що спалах COVID-19 призвів до нагальної і безпрецедентної потреби у цифрових рішеннях у сфері соціального забезпечення. Інновації та модернізація ІКТ стали ключовими для забезпечення безперебійної роботи бізнесу, підтримки доступу споживачів до послуг, подолання надмірного зростання попиту та впровадження нових схем (ISSA symposium, 2021).

Протягом цього періоду ISSA модернізувала свою діяльність і послуги з метою стати сервісною організацією, заснованою на знаннях. Всесвітній форум соціального забезпечення, Регіональний форум з безпеки і міжнародні конференції ISSA стали провідними заходами в області соціального забезпечення. У 2010 році були випущені перші Керівні принципи ISSA щодо належного управління в сфері управління соціальним забезпеченням, і згодом були розроблені ще 12 різних керівних принципів. Ґрунту-

ючись на Керівних принципах, в 2013 році був відкритий історичний Центр підвищення кваліфікації ISSA, щоб наблизити ISSA до своїх членів і підтримати їх за допомогою практичних знань, рішень і додаткових послуг підтримки.

Одним із останніх документів Міжнародної асоціації соціального забезпечення є «10 глобальних викликів перед соціальним забезпеченням: зміни та інновації» (10 Global Challenges for Social Security, 2019), в якому проаналізовано найбільші ризики та загрози, які постають перед системою соціального забезпечення на світовому рівні, та пропонуються шляхи їх подолання або мінімізації їх негативного впливу на добробут людей.

До таких ризиків належать:

1. Старіння населення. Реальністю в світі є старіння населення, яке визначається як зростання числа осіб старших вікових груп (60 років і старше, 80 років і старше) у відсотках до загальної чисельності населення. Цей зсув пояснюється трьома факторами: зниженням народжуваності, що зменшує співвідношення молоді і населення похилого віку, збільшенням тривалості життя; минулими варіаціями в показниках народжуваності і смертності, які в багатьох країнах пов'язані з «бемі-бумом» – зростанням народжуваності після Другої світової війни. Зростання чисельності людей похилого віку викликає в деяких країнах проблеми зі стійкістю систем соціального забезпечення та, як наслідок, проблеми адекватності послуг.

2. Охорона здоров'я та довготривалий догляд. Системи соціального забезпечення та охорони здоров'я у всіх частинах світу функціонують в умовах триваючої еволюції ризиків і викликів у сфері охорони здоров'я та довгострокового догляду. Незважаючи на поліпшення показників охорони здоров'я, одним з викликів залишається нерівність тривалості життя і відбувається старіння населення, хоча темпи і масштаби цього процесу нерівномірні. Водночас не всі роки життя характеризуються фізичним благополуччям. З метою подальшого покращення медичних показників необхідно точно передбачити виклики на перед системами охорони здоров'я, здійснювати профілактичні заходи і надавати відповідну допомогу та послуги особам похилого віку. Це є складним завданням з огляду на те, що чисельність немічних людей похилого віку стрімко збільшується, що дик-

тує нагальну необхідність посилити увагу до питань старіння населення та реорганізації системи допомоги таким особам.

3. Ліквідація прогалін в охопленні соціальним забезпеченням. Подолання глобального виклику на шляху до розширення охоплення соціальним забезпеченням є, в першу чергу, завданням по розширенню, як мінімум, базового соціального захисту на всіх. Це міжнародне завдання було сформульоване в Цілях ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року (The 17 Goals, n.d.). Одночасно існує загроза зниження адекватності охоплення, яка обумовлена низкою факторів, у тому числі обмеженістю державних фінансів, внутрішніми політичними викликами, що визначають роль держави, старінням населення та трансформацією національних і глобальних ринків праці в умовах триваючого переходу до цифрової економіки.

4. Технологічний розвиток. У всіх країнах світу органи соціального забезпечення використовують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в якості стратегічного інструменту, що сприяє підвищенню ефективності та якості адміністрування і досягненню позитивного соціально-економічного ефекту своїх програм. ІКТ дозволяють націлювати послуги на потреби користувачів і здійснювати масштабні соціальні програми за участю багатьох організацій на національному і, певною мірою, міжнародному рівнях. Такі послуги підтримуються традиційною інфраструктурою комунікацій, а також новітніми мобільними технологіями. Розширення використання мобільних технологій дозволяє громадянам отримувати доступ до онлайн-сервісів соціального забезпечення. Основними напрямками технологічних інновацій в сфері соціального забезпечення є біометрія, цифрова ідентифікація, міжвідомча координація за допомогою платформ електронного уряду і технології блокчейн, аналітика і великі дані, штучний інтелект.

5. Зайнятість молодих працівників. В Цілі 8 Глобальних цілей сталого розвитку міститься заклик до міжнародного співтовариства прагнути до «повної і продуктивної зайнятості та гідної роботи для всіх» (The 17 Goals, n.d.).

Згідно з останніми глобальними оцінками, кожна п'ята молода людина (у віці від 15 до 24 років) не працює, не вчиться і не прохо-

дить професійну підготовку (тобто належить до т.зв. покоління NEET). Незважаючи на глобальну тенденцію старіння населення і відносне зниження темпів приросту населення, у більшості країн Африки і в арабських державах прогнозується подальше зростання абсолютної чисельності молоді. У найближчі десятиліття приблизно дев'ять із десяти робочих місць, які повинні бути створені в світовій економіці для працевлаштування молодих працівників, будуть потрібні в країнах з низьким і середнім рівнем доходу. Це ті країни, де наявні менш розвинені програми гідної оплати праці та системи соціального забезпечення. У більш розвинених країнах старіння населення викликає дефіцит робочої сили в ряді секторів. Спільним викликом на ринках праці є урівноваження попиту роботодавців і пропозицій працівників, які володіють необхідними кваліфікаціями і навичками.

6. Нерівність протягом усього життя. Програми соціального забезпечення дозволяють перерозподіляти доходи, підтримують економічний попит і сприяють збалансованому економічному зростанню. Вони допомагають боротися з проявами структурної нерівності (зокрема, із гендерною нерівністю і нерівним доступом до можливостей ринку праці), усувати соціально-географічні перешкоди і тим самим зміцнювати згуртованість суспільства. Протидіючи нерівності, програми соціального забезпечення дозволяють громадянам мінімізувати ризики і повніше реалізовувати можливості протягом усього життя. Проте, не дивлячись на розширення охоплення соціальним забезпеченням, нерівність у світі посилюється. Щоб викоринити всі форми нерівності, вжиті заходи повинні бути націлені на різні стадії ризику, забезпечувати участь багатьох сторін і носити попереджувальний характер.

7. Завищені очікування громадськості. У багатьох країнах еталоном якості обслуговування клієнтів все частіше служать цифрові платформи приватного сектору, які дозволяють, не виходячи з дому, наприклад, здійснювати покупки в мережі Інтернет, організувати відпочинок, проїзд чи доставку товарів додому і т.п. Цим самим вони встановлюють високу планку для органів соціального забезпечення та інших державних установ. Підвищення обізнаності про право людини на

соціальне забезпечення стимулює суспільний попит на соціальну допомогу та послуги підвищеної якості, проте тут необхідно брати до уваги стан державних фінансів, соціально-економічні, демографічні та екологічні виклики. Під їх тиском органи соціального забезпечення змушені вишукувати більш ефективні моделі обслуговування.

8. Ринки праці та цифрова економіка. Ринки праці зазнають глибоких змін, які зумовлені високими темпами впровадження і поширення нових технологій і забезпечуваних ними нових форм зайнятості. «Четверта промислова революція» і поява цифрових платформ створюють нові можливості в сфері зайнятості та допомагають збалансувати попит і пропозицію завдяки інформації, що доступна в режимі реального часу. Разом з тим і країни, що розвиваються, і розвинені країни стикаються з проблемами, викликаними збоями функціонування і дробленням ринку праці, що викликає серйозну стурбованість щодо охоплення, адекватності і стійкості систем соціального забезпечення.

9. Нові ризики, потрясіння та екстремальні події. У сучасному світі ризики настільки численні і взаємопов'язані, що їх негативний вплив на соціальний добробут людей посилюється. Системи соціального забезпечення, головною метою яких є реагування на ризики, що виникають у житті людини і на ринку праці, можуть зі свого боку допомогти мінімізувати негативні наслідки нових ризиків і там, де це можливо, знизити їх частоту і гостроту. У посткризовий період програми соціального забезпечення мають бути орієнтовані на швидше відновлення і кращу підготовку до майбутніх криз. Програми соціального забезпечення дозволяють мінімізувати ризики і підвищувати потенціал протидії їм.

Захист трудових мігрантів. Аналіз поточної ситуації з трудовими мігрантами і їх доступом

до соціального захисту дозволяє зробити три висновки:

– по-перше, зростає мобільність як внутрішніх, так і зовнішніх трудових мігрантів;

– по-друге, трудові мігранти – чоловіки і жінки – вносять значний вклад у розвиток національних економік, допомагаючи заповнювати дефіцит робочої сили в певних секторах, і можуть бути нетто-кредиторами системи соціального забезпечення. Трудові завдання працівників-мігрантів змінюються, віддаляючись від переважно малокваліфікованої праці;

– по-третє, інноваційна політика в області соціального забезпечення, спрямована на охоплення формальних трудових мігрантів, все в більшій мірі залежить від цифрових технологій та міжнародних угод (10 Global Challenges for Social Security, 2019).

Висновки. Безсумнівно, що глобальні виклики сучасності виснажують резерви соціального забезпечення та роблять органи соціального забезпечення фінансово вразливими та менш спроможними реагувати на наступні кризи. Тому перед Міжнародною асоціацією соціального забезпечення постають завдання не лише забезпечення стійкого функціонування існуючої системи соціального забезпечення, а й її модернізації відповідно до викликів часу.

Вирішення проблем бідності та соціальної несправедливості, розширення доступу до послуг в системах освіти, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення, а також інші питання соціальних і економічних відносин сьогодні є на порядку денному ISSA. Крім того, обговорюються завдання підвищення адміністративної ефективності, сучасні актуальні проблеми та тенденції в сфері соціального забезпечення, а також їх вплив на національний соціальний і економічний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад. *Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи*. Будапешт: МОП, 2013 р. 85 с. URL: <http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30080.pdf>

2. ISSA symposium: COVID-19 boosts ICT solutions. *The International Social Security Association*. 23 June 2021 URL: <https://ww1.issa.int/news/issa-symposium-covid-19-boosts-ict-solutions> (accessed on 05 December 2022)

3. Survey on social security in times of crisis: Final report on findings and conclusions. *The International Social Security Association*. 2011. URL: https://ww1.issa.int/sites/default/files/documents/publications/2-Crisis-survey-final_en-29275.pdf (accessed on 05 December 2022)

4. The 17 Goals. *United Nations*. (n.d.). Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals> (accessed on 05 December 2022)/

5. 10 Global Challenges for Social Security. Developments and innovation. *International Social Security Association*. 2019. URL: <https://ww1.issa.int/html/10/images/2-10-challenges-Global-2019-WEB.pdf> (accessed on 05 December 2022)/

REFERENCES:

1. Stratehiia Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi. Sotsialne zabezpechennia dlia vsikh: rozbudova minimalnykh rivniv sotsialnoho zakhystu ta vseosiaznykh system sotsialnoho zabezpechennia: uzahalnenyi vyklad [Strategy of the International Labor Organization. Social Security for All: Building Minimum Levels of Social Protection and Comprehensive Social Security Systems: An Overview]. *Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi, Biuro MOP dlia krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy*. Budapesht: MOP, 2013 r. 85 s. Retrieved from <http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/30080.pdf>

2. ISSA symposium: COVID-19 boosts ICT solutions. *The International Social Security Association*. 23 June 2021. Retrieved from <https://ww1.issa.int/news/issa-symposium-covid-19-boosts-ict-solutions>

3. Survey on social security in times of crisis: Final report on findings and conclusions. *The International Social Security Association*. 2011. Retrieved from https://ww1.issa.int/sites/default/files/documents/publications/2-Crisis-survey-final_en-29275.pdf

4. The 17 Goals. *United Nations*. (n.d.). URL: <https://sdgs.un.org/goals>

5. 10 Global Challenges for Social Security. Developments and innovation. *International Social Security Association*. 2019. URL: <https://ww1.issa.int/html/10/images/2-10-challenges-Global-2019-WEB.pdf>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Каріна БОРТУН

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА».....3

Світлана ЗАЄЦЬ

ЕКОКУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРЕОГРАФА.....11

Катерина ІВАЩЕНКО, Наталія РЕВНЮК

МОНІТОРИНГ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАДАННЯ ПОСЛУГ
У СОЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....17

Ганна КОВАЛЬ

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ».....24

Світлана МИКОЛЮК

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....31

Вікторія ПОЛЄХІНА, Євген НЕДОШОВЕНКО

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....37

Тетяна СЕМИГІНА, Ольга СТОЛЯРИК

АСИМЕТРИЯ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....43

Катерина ШОВШ

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....53

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вікторія ІСАЧЕНКО

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....58

Андрій КОЛОСОК, Олена БЕЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....65

Юрій СЕРБАЛЮК

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ЗМІНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....72

Оксана СІЛЬВЕСТРОВА, Оксана ЖУК, Олена ГАПОНЧУК

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ.....80

CONTENTS

SECTION 1 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Karina BORTUN MEANS OF FORMING THE CONFLICT LOGICAL COMPETENCE OF STUDENTS OF THE SPECIALTY 231 «SOCIAL WORK».....	3
Svitlana ZAIETS ECOCULTURE OF THE PERSONALITY IN THE PROJECTING ACTIVITY OF CHOREOGRAPHY.....	11
Kateryna IVASHCHENKO, Nataliia REVNIUK MONITORING AS A COMPONENT OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN SOCIAL INSTITUTIONS.....	17
Ganna KOVAL THE ESSENCE OF THE CONCEPT "VALUE ORIENTATIONS".....	24
Svitlana MYKOLIUK PROFESSIONAL BURNOUT OF SOCIAL WORKERS IN WAR CONDITIONS.....	31
Victoriia POLIEKHINA, Evgen NEDOSHOVENKO THE ROLE OF THE FAMILY IN FORMING THE ACTIVE CIVIL POSITION OF MODERN YOUTH.....	37
Tetyana SEMIGINA, Olha STOLIARYK ASYMMETRY OF DEMAND AND SUPPLY ON THE LABOR MARKET IN THE FIELD OF SOCIAL WORK.....	43
Kateryna SHOVSH PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CULTURE AT THE PRESENT STAGE.....	53

SECTION 2 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Viktoriia ISACHENKO PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF A SOCIAL WORKER IN THE SOCIAL SECURITY SYSTEM.....	58
Andrii KOLOSOK, Olena BIELKINA-KOVALCHUK FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION.....	65
Yuriy SERBALIUK SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVANTS: CHANGES IN THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE.....	72
Oksana SILVESTROVA, Oksana ZHUK, Olena GAPONCHUK ACTIVITIES OF THE INTERNATIONAL SOCIAL SECURITY ASSOCIATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF OUR TIME.....	80

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 6

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Вікторія Борисівна Гайдабрус

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,46. Замов. № 0323/141. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.